

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Educational and Scientific Institute of Philology

FOLIA PHILOLOGICA

Випуск 7

Issue 7

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Корольов Ігор Русланович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри полоністики, Навчально-науковий інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Заступник головного редактора:

Гриценко Світлана Павлівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики, Навчально-науковий інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Члени редакційної колегії:

Бальсис Рімантас (Balsys Rimantas), доктор гуманітарних наук, професор, декан факультету соціальних і гуманітарних наук, професор кафедри філології, Клайпедський університет (м. Клайпеда, Литовська Республіка);

Богомолець-Бараш Олександр Миколайович, доктор філософії, молодший науковий співробітник відділу діалектології, Інститут української мови, Національна академія наук України;

Васько Роман Володимирович, доктор філологічних наук, професор, ректор, професор кафедри германської і фіно-угорської філології імені Г. Г. Почепцова, Київський національний лінгвістичний університет;

Домилівська Людмила Валеріївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки, ННЦ «Інститут біології та медицини», Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Даргінавічене Ірена (Darginavičienė Irena), доктор гуманітарних наук, професор, професор відділення іноземних мов, Вільнюський технічний університет Гедимінаса (м. Вільнюс, Литовська Республіка);

Калнача Андра (Kalnača Andra), доктор філологічних наук, професор, професор кафедри латиської мови та загального мовознавства, Відділення латвістики і балтистики, Латвійський університет (м. Рига, Латвійська Республіка);

Капранов Ян Васильович, доктор філологічних наук, професор, доцент школи гуманітарних наук та образотворчого мистецтва Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (Варшава, Польща);

Корольова Наталія Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики, Навчально-науковий інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Коцкій Оксана Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики, Навчально-науковий інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Маріна Олена Сергіївна, доктор філологічних наук, доцент, Рада з питань освіти та навчання графства Керрі (м. Тралі, Республіка Ірландія);

Морозова Надежда, доктор гуманітарних наук, провідний науковий співробітник, Інститут литовської мови (м. Вільнюс, Литовська Республіка);

Наснко Галина Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та прикладної лінгвістики, Навчально-науковий інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Ніка Оксана Іванівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та прикладної лінгвістики, Навчально-науковий інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Поворознюк Роксолана Владиславівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови, Навчально-науковий інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Радішевський Ростислав Петрович, академік НАН України, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри полоністики, Навчально-науковий інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Станчене Даля Марія (Stančienė Dalija Marija), доктор наук габілітований, професор, провідний науковий співробітник, Клайпедський університет (м. Клайпеда, Литовська Республіка);

Стрейт Ленс, доктор філософії, професор, Фордгемський університет (м. Нью-Йорк, Сполучені Штати Америки);

Некрашевич-Коротка Жанна Вацлавівна, доктор філологічних наук, професор, Університет імені Адама Міцкевича в Познані (м. Познань, Республіка Польща);

Темчин Сергій (Temčinas Sergejus / Temchin Sergey), доктор наук габілітований, професор, провідний науковий співробітник, Інститут литовської літератури і фольклору (м. Вільнюс, Литовська Республіка).

Рекомендовано до друку вченою радою Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол засідання № 13 від 28.06.2024 р.)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1450 від 25.04.2024 року.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, литовська.

Офіційний сайт видання: <https://foliaphilologica.uni.kyiv.ua>

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-5908 (Print)

ISSN 2786-5916 (Online)

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2024

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-Chief:

Igor Korolyov, Doctor of Philology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief:

Svitlana Grytsenko, Doctor of Philology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Members of the Editorial Board:

Rimantas Balsys, Doctor of Humanities (Ethnology), Professor, Klaipeda University, Lithuania;

Oleksandr Bohomolets-Barash, PhD in Philology, Junior Researcher, Institute of the Ukrainian Language, National Academy of Sciences of Ukraine;

Roman Vasko, Doctor of Philology, Professor, Kyiv National Linguistic University, Ukraine;

Liudmyla Domylyvska, PhD in Philology, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Irena Darginavičienė, Doctor of Humanities (Philology), Professor, Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania;

Andra Kalnača, Doctor of Humanities (Philology), Professor, University of Latvia, Latvia;

Yan Kapranov, Doctor of Philology, Professor, Assistant Professor of the School of Humanities and Fine Arts of the University of Economics and Human Sciences in Warsaw (Warsaw, Poland);

Nataliia Korolova, PhD in Philology, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Oksana Koshchii, PhD in Philology, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Olena Marina, Doctor of Philology, Professor, Kerry Education and Training Board, Ireland;

Nadiežda Morozova, Doctor of Humanities (Philology), Chief Researcher, The Institute of the Lithuanian Language, Lithuania;

Halyna Naienko, Doctor of Philology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Oksana Nika, Doctor of Philology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Roksolana Povorožnyuk, Doctor of Philology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Rostyslav Radyshevsky, Doctor of Philology, Professor, Academician of NAS of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Dalia Marija Stančienė, Dr. habil. (Philosophy), Professor, Klaipeda University, Lithuania;

Lance Strate, PhD in Philology, Professor, Fordham University, USA;

Sergejus Temčinas, Dr. habil. (Philology), Professor, The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Lithuania;

Journal "Folia Philologica" is recommended for printing by Academic Council
of the Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Minutes No. 13 dated of 28.06.2024)

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine:
Decision No. 1450 as of 25.04.2024.

Languages: Ukrainian, English, Polish, German, Lithuanian.

Official web-site: <https://foliaphilologica.uni.kyiv.ua>

Articles are checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com
developed by the Polish company Plagiat.pl.

Катерина ДЮКАР

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0001-5364-1985

kateryna.dukar@karazin.ua

Бібліографічний опис статті: Дюкар, К. (2024). Інвентаризація узуальних і узуально легітимізованих способів продукування неовербалізаторів гібридної російсько-української війни 2014–2024 рр. *Folia Philologica*, 7, 4–10, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/1>

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ УЗУАЛЬНИХ І УЗУАЛЬНО ЛЕГІТИМІЗОВАНИХ СПОСОБІВ ПРОДУКУВАННЯ НЕОВЕРБАЛІЗАТОРІВ ГІБРИДНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2024 РОКІВ

Стаття присвячена розгляду найбільш поширених моделей і типів продукування неовербалізаторів гібридної російсько-української війни 2014–2024 років на матеріалі українськомовного сегмента соціальних мереж і медіа-контенту. Увага акцентована на тому, що в розвідці інновація тлумачиться як гіперонім, якому підпорядковані гіпоніми «неодериват» і «неовербалізатор». У фокусі уваги перебувають одиниці, утворені за узуальними й узуально легітимізованими зразками. Аналіз фактичного матеріалу свідчить про високий рівень неогенності. Масив вилучених інновацій указує на те, що нові одиниці часто продукуються з відхиленнями від норми чи узусу, а також за допомогою власне незузального словотвірного інструментарію. Встановлена градація від структурно-семантичної відповідності інновацій узусу до різного ступеня деформацій у межах словотвірних моделей. Останнім часом оприявнюється тенденція до легітимізації в узусі нових моделей, які постають на базі деформованих загальномовних зразків. Відзначена не лише атипова сполучуваність твірних основ і формантів, а й розширення значень останніх через нашарування додаткових відтінків значення. Описані випадки екстремальних девіацій моделей, до яких залучаються форманти з інших кодових систем, переважно англійської мови. Установили, що інновації активно вступають у словотвірні стосунки, де рівень словотвірного такту є непоказовим і потребує комплексного розгляду всього ланцюжка. Деякі неовербалізатори стають вершинами словотвірних гнізд. Указали на те, що найбільш продуктивними та регулярними є моделі, за якими утворюються суфіксальні та префіксальні інновації різної частиномовної належності, хоча залучаються й комбіновані словотвірні типи. Засвідчена активізація афіксоїдного словотвору протягом останніх десяти років. Продемонстроване продукування нових одиниць шляхом чистого чи ускладненого суфіксацією основоскладання. Спостерегли, що словоскладання в загальному масиві інновацій репрезентоване меншою кількістю похідних. Заданими типами неогенність у межах мілітаридискурсу не обмежується, що унаочнено за допомогою конфіксальних інновацій.

Ключові слова: девіація, деформація моделі, інновація, неовербалізатор, неогенність, полімотиват, узуально легітимізована модель.

Kateryna DIUKAR

PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody sq., 4, Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0001-5364-1985

kateryna.dukar@karazin.ua

To cite this article: Diukar, K. (2024). Inventoryzatsiia uzualnykh i uzualno lehitymizovanykh sposobiv produkuvannia neoverbalizatoriv hibrydnoi rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2024 rr. [Inventory of Usual and Usual-Legitimized Models of Production of Non-Verbalizers of Hybrid Russian-Ukrainian War of 2014–2024]. *Folia Philologica*, 7, 4–10, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/1>

INVENTORY OF USUAL AND USUAL-LEGITIMIZED MODELS OF PRODUCTION OF NON-VERBALIZERS OF HYBRID RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF 2014–2024

The article examines the most common models and types of neo-verbalizer production of the hybrid 2014–2024 Russian-Ukrainian war based on the Ukrainian-language segment of social network and media content. It is emphasized that in the study innovation is interpreted as a hyperonym, to which the hyponyms “neo-derivative” and “neo-verbalizer” are subordinated. The focus of attention is on the units formed on the basis of usual and usual-legitimized patterns. The analysis of the study material shows a high level of neogeneity. The range of extracted innovations indicates that innovations are often produced with varying degrees of deviation from the norm or usage, as well as with non-usual word-formation tools. The author notes a gradation from structural and semantic conformity of innovations to various degrees of deformation within word-formation models. There has been a recent tendency to legitimize new usage models that emerge on the basis of deformed common language patterns. Not only is there an atypical compatibility of the formative bases and formants, but also the expansion of the latter’s meanings through the layering of additional shades of meaning. The cases of extreme deviations of models involving formants from other code systems, mainly English, are described. It is established that innovations actively enter into word-formation relations, in which the level of word-formation tact is not significant and requires a comprehensive consideration of the entire chain. Some neo-verbalizers reach the top of word-formation nests. It is pointed out that the most productive and regular are the models producing suffix and prefix innovations of various part-of-speech nature, although combined word-formation types are also involved. The activation of an affixed word formation over the past ten years has been observed. The production of new units by means of pure or suffixation-related stem formation is demonstrated. It has been observed that word formation in the general range of innovations is represented by a smaller number of derivatives. Neogeneity within the militaristic discourse is not limited to these types, which is illustrated by means of inflectional innovations.

Key words: innovation, deviation, model deformation, polymotivate, usually legitimized model, neo-verbalizer, neogeneity.

Актуальність проблеми. Гібридизований формат агресії, чиненої Росією щодо України протягом останнього десятиліття, значною мірою ґрунтований на когнітивно-сміслових атаках, де пошук вербалізаторів потенційного казусу беллі для чергового конвенційного або наративного нападу повсякчас обертався довкола нівелювання самосвідомості та самоідентичності українця через категоричне заперечення окремішності української мови як *anima mundi* нації. Апробовані й успішно зарекомендовані часом формули *недомова*, *штучний конструкт*, *діалект* і, нарешті, *адіннарот* тощо (Remy, 2007; Романишин та ін., 2003) зі здобуттям Україною незалежності почали послаблювати свій вплив. Об’єктивні зсуви в цьому напрямі відбувалися настільки поступово й неявно, що були проігноровані у стратегічній плановій моделі ментально-територіальної окупації на початку повномасштабного вторгнення, отже, спричинили цуцванг самої Росії. З послабленням пильності імперців після 1991 р. українська мова отримала унікальний шанс на вільний і окремішний розвиток своїх рівнів, наслідки чого наочно спостерігаємо на сучасному хронологічному зрізі. Саме цей факт і призвів до поступового розхитування фундаменту згаданих вище наративів, оскільки штучно створена знакова система, як-от новіаль

чи лінгва ігнота, апріорно не здатна засвідчити природну динаміку в межах своїх підсистем. З-поміж різних мовних рівнів, переконані, найбільш показовим у цьому контексті є словотвірний. Мовці активно звертаються до модельного ряду власне української дериваційної системи з метою розширення тезауруса відповідно до запитів доби. З огляду на масив інноваційних утворень постає необхідність в інвентаризації залучуваних до творення нових одиниць способів і засобів, що вказує на *актуальність* нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний інтерес із боку науковців (П. Мішра, Д. Мазурик та інші) до різних аспектів інноватики, з-поміж іншого й на словотвірному рівні (В. Адамс, А. Нелюба й інші), нині не вичерпує масиву інноваційних явищ та не дає однозначної відповіді на низку засадничих положень теорії неології. Дискусійним є те, що саме і на якій підставі, а головне – як довго кваліфікувати новим, чи проводити ризику й де саме між новим та інноваційним. Натепер немає однастайності у визначенні навіть базових дефініцій, як-от *інновація*, *неологізм*, *оказіоналізм*. Найбільш поширеним підходом залишається тлумачення, за якого «неологізм – це слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їх значення, що з’явилися на певному етапі розвитку

мови для позначення нових реалій і понять, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови» (Styshov, 2022: 118). Приймаючи наведену дефініцію як робочу загалом, водночас категорично не погоджуємося з тим, щоб розглядати в межах неологізмів «оказіоналізми, використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті» (Styshov, 2022: 118). Слідом за Ж. Колоїз наполягаємо, що «будь-яке нове явище, саме внаслідок своєї новизни, є водночас і okazіональне, випадкове, незвичне. <...> Okazіональність можна розглядати як початковий етап «життя» кожного неологізму: усе нове при своєму «народженні» є випадковим, створюється не всіма носіями мови одночасно, а окремим індивідом» (Колоїз, 2002: 82). Отже, уживаємо поняття *інновація* як синонім до *неологізм* і *оказіоналізм* та гіперонім із підпорядкованими гіпонімами *неодериват* і *неовербалізатор*.

Мета дослідження – спроба системної інвентаризації узуального й узуально легітимізованого словотвірного інструментарію, за допомогою якого спродуковані неовербалізатори гібридної російсько-української війни на хронологічному зрізі від 2014 р. до 2024 р. Досягнення поставленої мети передбачає *розв'язання* таких завдань: 1) простежити загальні тенденції творення інновацій; 2) з'ясувати типові для продукування неовербалізаторів узуальні моделі; 3) установити ступінь легітимації на рівні узусу окремих зрушень у моделях; 4) розглянути формально-значеннєву організацію похідних; 5) експлікувати структурно-семантичні зрушення на загальну парадигму вербалізаторів гібридного воєнного зіткнення.

Об'єкт дослідження становлять похідні структури рівня нео, що є вербалізаторами гібридної російсько-української війни 2014–2024 рр. **Предмет** – структурно-семантична специфіка інновацій.

Джерелом фактичного матеріалу нашої студії стали тексти дописів і гілок коментарів, вилучені з українськомовного сегмента медіаконтенту інстаграма, фейсбука, твітера, телеграма, тіктока, ютуба.

Виклад основного матеріалу дослідження. Констатуємо високу неогенність як ключову

ризу розвитку української мови останніх десяти років, ми свідомі того, що цей процес має хвилеподібну динаміку. Пікова фаза, якої в геометричній прогресії стрімко сягає лінгвокреативність мовців, є рефлексорним відгуком на комплекс інтра- й екстралінгвальних тригерів. Явища позамовної дійсності, виступаючи своєрідними рушіями (або, як прийнято це формулювати в науковій літературі, чинниками на кшталт політичних подій) словотворчості, лише підтримують неогенез у спадній фазі, оскільки мовці не перебувають в екзистенційному модусі. Водночас процес продукування інновацій не припиняється. Мілітаридискурс 2014–2024 рр. вирізняє переважання інновацій, що продукуються або з різного ступеня відхиленнями від норм чи узуальних словотвірних практик (*бавовнятко, газонюхія, джонсоніти, закалушити, змієбайти, кобзоніанець, путіноїд, русня-медіа, скотоублюдія, шойгувати* тощо), або із застосуванням винятково незузального інструментарію (*аналагавнет, байрактаро, жаданосоловей, копротівленіє, міткомен, неїбензя, пут-Ин, уТРАМПований, НЕОн@цисти, Вишчий* тощо). Похідних, які утворюються за нормативними, чи узуальними моделями, у загальному масиві явищ рівня нео фіксуємо небагато порівняно з okazіональними (*бенеер, блохоліт, літакопад, мінбрехні, свинособачий* тощо). Як знаємо, «для більшості словотвірних моделей характерні обмеження на сполучуваність твірних основ і формантів, які накладає норма» (В. Грещук, О. Грещук, 2022: 186). Суттєва частина інновацій нерідко формально відповідає вимогам системи, принаймні на рівні словотвірного кроку. Скажімо, префіксальні одиниці на зразок *відхаймарсити, забайрактарити* чи *заджавелініти* мотивовані наявними в активному вокабулярі користувачів соцмереж дієсловами *хаймарсити, байрактарити, джавелініти* відповідно. Водночас самі мотиватори є наслідками девіантних дериваційних процесів, оскільки базами виступають хрематоїми – назви новітніх типів озброєнь, запозичені з інших мов, переважно англійської, і часто похідні (*хаймарс* від англ. *High Mobility Artillery Rocket System*). Як бачимо, інновації активно вступають у словотвірні стосунки в межах полінарних, здебільшого кільцевих ланцюжків: *дешайтанізація* ← *шайтанізація* ← *шайтанізувати* ← *шайтан*. Рівень словотвірного

такту в цих умовах є непоказовим, отже, потребує комплексного розгляду всього ланцюжка. Ідеться в такому разі про тактову оказіональність, яка є наслідком «<...> поєднання узуальних у системі мови словотвірних величин – твірної основи й дериваційного форманта, але саме їх взаємодія в конкретному дериваті завдяки розширенню внутрішньої валентності виходить за межі мовної норми» (В. Грещук, О. Грещук, 2022: 185–186). У перспективі така оказіональність може набувати узуальної легітиматії, унаслідок якої на базі деформованої нормативної, чи узуальної, постає нова модель. Справедливим видається твердження Л. Кислюк про те, що «між узуальним і незузуальним / оказіональним словотворенням існує перехідна зона, яку можна визначити як розширення твірної бази моделі, сфери сполучуваності конкретного афікса. Такі похідні одиниці можна розглядати і як узуальні, і як оказіональні. Чинник часу й поширення того чи того явища у спільноті можуть впливати на перехід деяких оказіоналізмів у статус узуальних слів» (Кислюк, 2020: 41). Наприклад, норма веде творення дієслів від іменників – антропонімів чи топонімів, однак узус подолав це обмеження, засвідчуючи час від часу появу до оказії похідних на зразок *донжуанити*, *донкіхотити*, *чемберленити* чи *криворожити* тощо. У межах спільного ряду, сформованого на базі моделей із легітимованими девіаціями, нині розглядаємо неовербалізатори на кшталт *байденувати*, *дудати*, *кімити*, *подолякати*, *шойгонити* чи *чорнобаїти*. Зазвичай словотвірний потенціал таких дериватів вичерпується бінарним ланцюжком, хоча значна частина інших інновацій активно вступає у словотвірні стосунки. Підкреслимо принагідно, що «неогенність, зрештою, долає опір ономастикону інноваціям такою мірою активно й агресивно, що за досить короткий проміжок часу, приміром, антропоніми перетворились на вихідну ланку словотвірних ланцюжків і вершини словотвірних гнізд, засвідчуючи тенденцію до утворення цілих типових словотвірних парадигм» (Дюкар, 2023: 106):

раша (транскодоване англ. *Russia*) → *рашка*
→ *террашка*
→ *скоторашка*
→ *спідорашка*
→ ? → *рашконутий*
→ *рашист* → *рашистик*

→ *рашистський*
→ *кримрашист* → *кримрашистський*
→ *бульбораша*
→ *рашик*
→ *терраша*
→ *рашизм* → *неорашизм*
→ *раш*

Помежів'ям узуального й оказіонального з легітиматією на мовленнєвому рівні варто, на наш погляд, визнавати й суфіксальні похідні іменники з демінутивною семантикою, як-от *орченята*, *кадирик*, *чмоник*, а також прикметникові утворення, що вказують на без- та спів-відносну міри вияву ознаки (*аналагавнетніший* ← *аналагавнетний*, *скрепненький* ← *скрепний*), і похідні від них прислівники (*православненько* ← *православненький*). Окрім того, до цієї категорії іменникових і прикметникових неовербалізаторів відносимо й наслідки складання основ, подекуди різної етимології (*жаданосоловей*, *комунореванист*, *міткомен*, *парашастайл*, *свинопсина*, *терраша* тощо), яке може супроводжувати додавання як матеріально вираженого (*записконосець*, *скотоублюдія*, *шахідобійка*), так і часто матеріально не вираженого (*інсомет*, *кацапожопий*, *літакопад*, *льолікоязичний*, *русодроч*) суфікса. До речі, шляхом складання слів утворена значно менша кількість одиниць (*бульбараша*, *лендліз-меню*, *салорейх*) у зіставленні з попередньою групою інновацій.

Системні префіксальні моделі активно вживані мовцями протягом останніх десяти років для творення переважно дієслів (*відбандерити*, *докобзонити*, *застінгерити*, *наволонтерити*, *удвохсотити* тощо), тоді як іменниковий словотвір (*дегенералісімус*, *депутінізація*, *дешайтанізація*) у цьому плані виявляє суттєво меншу активність. Прикметно, що високопродуктивний префіксальний спосіб у системному словотворі (*зависокий*, *надважливий*, *нелегкий*, *прадавний*, *предобрий* тощо) у мілітаридискурсі засвідчує вкрай низьку затребуваність (*пребавовняний*). Щоправда, протягом останніх років активізувався афіксоїдний словотвір. Так, за допомогою препозиційних *біо-* (*бівоїн*, *біоголуб*, *біокомар*) і *само-* (*самодемлітаризація*) відбувається поступове поповнення ряду інновацій префіксоїдного типу. Статусу префіксоїда поступово набули і складники *бандер-* та *мін-*, що відтворюються із властивим збереженням значення у великій кількості одиниць, як-от

бандерогусь, бандеропомідор, бандеромобіль, бандеросмузі, мінтероризму, мінубивства, мінбрехні, мінкатування тощо. Отже, на нашу думку, у наведених випадках ідеться вже не про комбінований тип словотвору. Схожі процеси спостерігаємо й у межах суфіксоїдних типів, за якими протягом останніх десяти років постав масив іменникових неовербалізаторів на зразок *бомбостан, бульбастан, зомбіцид, кацапленд, кацапляндія, москваленд, оркоград, пуйляндія, хуйляндія* тощо.

Маємо констатувати, що гіперпродуктивністю під час творення неовербалізаторів мілітаридискурсу відзначається суфіксація, здійснювана як без відхилення від норм, так і з різного ступеня девіаціями. Ідеться про градацію від структурно-семантичної відповідності у словах на зразок *карасизм* (мотивоване антропонім *Карась*, прізвищем українського націоналістичного активіста, який воює в лавах ЗСУ, за моделлю *фройдизм* ← *Фройд*) до узуально легітимізованих одиниць на кшталт *лукашеницина, орбаницина, путінщина* тощо. Активізація моделі з формантом *-(іє)цин(а)* припадає на 2010-і рр., коли починають з'являтися *тимошенківщина, ющенківщина, януковичівщина*, твірні яких структурно відповідали нормі, однак на рівні семантики засвідчували зрушення. Свого часу Л. Масенко, досліджуючи розвиток топонімічної лексики, указувала на посесивне значення форманта, який у староукраїнський період брав участь у творенні назв земельних володінь від імен і прізвищ їхніх власників (Масенко, 1983: 647). Не зайвим буде згадати і хрононім *коліївщина* – похідне від назви особи за родом діяльності, що в інноваціях експлікована на рівні однієї із сем твірних (баземами виступають прізвища осіб за спільною діяльністю, пов'язаною переважно з політикою). І, справді, посесивність фіксуємо в інноваціях, однак доповнену семою збірності, що дифузійно поширюється з іншого зразка, за яким продукуються нормативні одиниці на зразок *циганищина*. Із 2014 р. й на момент написання нашої розвідки девіантна модель набула регулярності як автономний зразок (*кісільовщина, скабєєвщина, соловйовщина* тощо), набувши супровідно пейоративної семантики: «Якраз нещодавно ми ухвалили рішення про скасування ліцензії для телеканалу «Наш» – саме за «скабєєвщину»» або «Настане час, і час його

правління називатимуть презирливим терміном «орбанищина», як у Німеччині – «меркельщина»».

Окрім того, спостерігаємо й, умовно кажучи, екстремальні вияви девіацій із залученням формантів інших кодових систем, переважно англійської мови, як-от *бавовнінг* чи *крисіянінг*. Як знаємо, *-іng*, транскодований українською як *-іng*, в англійській мові бере участь у творенні віддієслівних іменників (*to meet* → *meeting* за моделлю V + *-іng*), однак у неовербалізаторі баземою виступає субстантив (*бавовнінг* ← *бавовна*). Фіксуємо й поодинокі віддієслівні іменники-інновації на зразок *ухлянтос*, у складі яких наявні форманти виразно іншомовного походження на позначення особи (наприклад, давньогр. *τραγουδιστής* – співак), які виокремлюємо в загальнономовних одиницях на зразок *альбінос*. Як влучно підмітила Л. Кислюк, маємо змогу наочно бачити, що «<...> по один бік від нормативної, регулярної номінації перебувають нові слова, утворені за продуктивною словотвірною моделлю, але з порушеннями її застосування, а з іншого – одиниці, утворені за унікальним словотвірним зразком, «немодельні» слова» (Кислюк, 2020: 33).

Інвентаризація фактичного матеріалу засвідчила, що наведеними вище типами словотворення неогенність у межах мілітаридискурсу не обмежується, що можемо бачити на прикладі конфіксальних інновацій, кількість яких, безумовно, є меншою в зіставленні з іншими. Ідеться про зразки, мотивовані переважно відсутніми у вокабулярі мовців базами й утворені шляхом одночасного приєднання префікса і суфікса (*закалушити* ← [?] ← *Калуш*); суфікса та постфікса (*орбанутися* ← [?] ← *Орбан*); префікса, суфікса та постфікса (*обмеркелитися* ← [?] ← *Меркель*) тощо. У лакуарності словотвірної ланцюжка ми не вбачаємо девіації чи «збою» у перебігу дериваційних процесів. Як зауважує А. Нелюба, «<...> усвідомлення й визнання наявності парадигматичної моделі словотвору уможливило пропускання ланки, не порушуючи парадигматичних стосунків в одному конкретному випадку, а орієнтуючись на ідеальну модель-парадигму» (Нелюба, 2009: 207–208). Із цих позицій словотвірні процеси в таких інноваціях, як *гіркінсування* ← [?] ← *Гіркінс*, формально відповідають закладеним системою і вже зреалізованим і унормованим

зразкам на кшталт *роздержавлення* ← [?] ← *держава*. Указана відповідність інновації не стосується відхилень на рівні сполучуваності бази та форманта, комбінація яких є виразно ненормативною, однак узуально легітимізованою, про що свідчить широка лінійка співструктурних неовербалізаторів: *арестовлення, макронування, шольцування*, у яких, до слова, лакуарності у словотвірному ланцюжку не спостерігаємо: «*Тімоті Гартон Еш: Уся правда про «шольцування»*» та «*<...> слово «шольцувати» стало загальноприйнятим терміном в Україні й означає: постійно щось обіцяти, не маючи наміру виконувати обіцянки*». Окрім того, мовленнєві практики засвідчують і поступове заповнення лакун у ланцюжках.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наголосимо на тому, що наша спроба інвентаризувати узуальні й узуально легітимізовані способи продукування неовербалізаторів гібридної російсько-української війни протягом 2014–2024 рр. не претендує на вичерпність і однозначність окреслених підходів, однак водночас засвідчує потребу в подальшому розробленні вказаної проблематики. Останнє десятиліття в історії українського народу методично

відрефлексоване та віддзеркалене в мовленнєвих інноваційних артефактах. Рівень неогенності, спричинюваний екстралінгвальними чинниками, залишається стабільно високим. У межах інноваційних утворень дедалі частіше фіксуємо одиниці, що продукуються з різного ступеня відхиленнями від норми чи узусу, а також похідні, до творення яких залучений власне неuzuальний інструментарій. Водночас помітнішою стає тенденція до легітимізації в узусі окремих зразків, що нерідко постають на базі деформованих високопродуктивних нормативних словотвірних типів. Зрушення в моделях спостерігаємо не лише на рівні атипової сполучуваності бази та форманта, а й у розширенні значення останнього шляхом нашарування додаткових складників. Найбільш продуктивними і регулярними залишаються моделі, за якими творяться суфіксальні та префіксальні неодеривати різної частиномовної належності, проте задіяними є й комбіновані словотвірні типи. Звертаються мовці й до продукування неовербалізаторів через чисте або ускладнене суфіксацією основоскладання, а от словоскладання в загальному масиві інновацій репрезентоване меншою кількістю похідних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грещук В., Грещук О. Словотвір і текст : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. 223 с.
2. Дюкар К. Відомі неосубстантиви в українському медійному онлайн-просторі воєнного періоду: структурно-семантичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2023. № 59. Т 1. С. 105–108.
3. Карпіловська Є. Неuzuальне словотворення: правила «гри без правил». *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія «Філологія». 2005. Т. 8. № 1. С. 106–117.
4. Кислюк Л. Узуальне й оказіональне словотворення в різностильовій мовній практиці. *Українська мова*. 2020. № 2. С. 31–44.
5. Колоїз Ж. До питання про диференціацію основних понять неології. *Вісник Запорізького державного університету*. Серія «Філологічні науки». 2002. № 3. С. 78–83.
6. Масенко Л. Розвиток топонімічної лексики. *Історія української мови. Лексика і фразеологія*. Київ : Наукова думка, 1983. С. 620–659.
7. Нелюба А. Черезкрокове словотворення й інноваційні явища в українській мові (на зразках суфіксальних дериватів). *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Мовознавство». 2009. Т. 17. Вип. 15 (1). С. 29–33.
8. 100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну : збірник інформаційно-аналітичних матеріалів / А. Романишин та ін. Київ : Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних сил України, 2023. 77 с.
9. Remy J. The Valuev circular and censorship of Ukrainian publications in the Russian empire (1863–1876): intention and practice. *Canadian Slavonic Papers*. 2007. № 49 (1/2). P. 87–110.
10. Snyder Timothy. The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. *The Times*. 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html> (дата звернення: 28.03.2024).
11. Styshov O. Neologisms of the Military Sphere in the Modern Ukrainian Language. *Logos (Lithuania)*. 2022. № 113. P. 116–128. <https://doi.org/10.24101/logos.2022.79>.

REFERENCES:

1. Diukar, K. (2023). Vidomimni neosubstantyvy v ukrainskomu mediinomu onlain-prostori voiennoho periodu: strukturno-semantychnyi aspect [Homonymous Neo-Substantives in the Ukrainian Online Media Space of the Wartime Period: Structural and Semantic Aspect]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. "Filolohiia" [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser. "Philology"]*, 59 (1), 105–108 [in Ukrainian].
2. Greshchuk, V., & Greshchuk, O. (2022). Slovtvir i tekst: monohrafiia [Word formation and text: a monograph]. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka [in Ukrainian].
3. Karpilovska, Ye. (2005). Neuzualne slovtvorennia: pravyla "hry bez pravyl" [Non-usual word formation: the rules of the "game without rules"]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetutu. Seriiia "Filolohiia" [Bulletin of Kyiv National Linguistic University. Series "Philology"]*, 8 (1), 106–117 [in Ukrainian].
4. Koloiz, Zh. (2002). Do pytannia pro dyferentsiatsiiu osnovnykh poniat neolohii [On the Differentiation of the Basic Concepts of Neology]. *Visnyk Zaporizkoho derzhavnogo universytetu: Filolohichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhia State University: Philological Sciences]*, 3, 78–83 [in Ukrainian].
5. Kysliuk, L. (2020). Uzual'ne j okazional'ne slovtvorennia v riznostyl'ovij movnij praktysi [Usual and occasional word formation in multilingual language practice]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]*, 2, 31–44 [in Ukrainian].
6. Masenko, L. (1983). Rozvytok toponimichnoi leksyky [Development of toponymic vocabulary]. *Istoriia ukrainskoi movy. Leksyka i frazeolohiia [History of the Ukrainian language. Vocabulary and phraseology]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
7. Neliuba, A. (2009). Cherez krokove slovtvorennia y innovatsiini yavyscha v ukrainskii movi (na zrazkakh sufiksalykh deryvativ) [Step-by-step word formation and innovative phenomena in the Ukrainian language (on the basis of suffix derivatives)]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia "Movoznavstvo" [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series "Linguistics"]*, 17 (15/1), 201–209 [in Ukrainian].
8. Remy, J. (2007). The Valuev circular and censorship of Ukrainian publications in the Russian empire (1863–1876): intention and practice. *Canadian Slavonic Papers*, 49 (1/2), 87–110 [in Ukrainian].
9. Romanyshyn, A., Cherevychnyj, S., Ostapchuk, O., Maraieva, V., Vitiuk, V., & Khrulenko, I. (2023). 100 brekhlyvykh rosiiskykh naratyviv pro rosiisko-ukrainsku viinu: zbirnyk informatsiino-analitychnykh materialiv [100 false Russian narratives about the Russian-Ukrainian war: a collection of information and analytical materials]. Kyiv: Naukovodoslidnyj tsentr humanitarnykh problem Zbrojnykh Syl Ukrainy Publ. [in Ukrainian].
10. Snyder, Timothy (2022). The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. *The Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html>.
11. Styshov, O. (2022). Neologisms of the Military Sphere in the Modern Ukrainian Language. *Logos (Lithuania)*, 113, 116–128. <https://doi.org/10.24101/logos.2022.79>.

УДК 81'42: [316.485.26:004]

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/2>

Сергій КАРНАУХ

аспірант, Національна академія Служби безпеки України, вул. Михайла Максимовича, 22, м. Київ, Україна, 03066

ORCID: 0009-0000-1203-6818

rcd180873@gmail.com

Біографічний опис статті: Карнаух, С. (2024). Концептуалізація поняття *інформаційна війна*: від військових доктрин до лінгвістичних досліджень. *Folia Philologica*, 7, 11–20, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/2>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ *ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА*: ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДОКТРИН ДО ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в нашу державу лінгвістика також стає полем битви – інформаційної. Комунікативні стратегії формування національної стійкості, розбудова національного стратегічного нарративу, вироблення мовних засобів протидії деструктивним впливам держави-агресорки – ці й інші питання з'явилися на порядку денному українських мовознавців. Але одним із першочергових завдань вважаємо визначення лінгвістичних маркерів інформаційної війни як одного з дискурсивних вимірів сучасних міжнародних відношень. Мета статті – простежити етапи формування та концептуалізації поняття «інформаційна війна», запропонувати його лінгвістичне визначення та виокремити складові частини, що потребують мовознавчого осмислення. Автор розглядає 6 етапів концептуалізації поняття «інформаційна війна»: I етап (1970-ті роки) – виникнення поняття «інформаційна війна» у безпековому дискурсі; II етап (1990-ті роки) – інституалізація поняття «інформаційна війна», набуття ним статусу терміна в офіційних документах Міністерства оборони Сполучених Штатів Америки; III етап (кінець 1990-х років) – філософсько-комунікативне осмислення феномену інформаційної війни; IV етап (2000-і роки) – концептуалізація і медіатизація поняття «інформаційна війна»; V етап (2010–2014 роки) – міждисциплінарне, зокрема лінгвістичне, осмислення поняття «інформаційна війна»; VI етап (2014 рік – дотепер) – вироблення лінгвістичного інструментарію інформаційної війни. У статті пропонується авторське визначення інформаційної війни в лінгвістичному вимірі як війни дискурсів із застосуванням можливостей мови, зокрема сугестивних, для здійснення когнітивно-прагматичного впливу на визначені цільові аудиторії противника з метою досягнення стратегічних цілей або протидії його ворожим намірам. Перспективними напрямками подальших лінгвістичних досліджень інформаційної війни автор вважає такі: дискурсивний вимір інформаційної війни; конфлікт інтерпретацій як різновид інформаційної зброї; мовні засоби, зокрема сугестивні, як елемент формування поведінки цільових аудиторій і їхнього ставлення до війни та миру.

Ключові слова: дискурс, інформаційна війна, війна дискурсів, концепт, концептуалізація, лінгвістичний маркер, нарратив.

Serhii KARNAUKH

PhD Student, National Academy of the Security Service of Ukraine, Mykhailo Maksymovycha str., 22, Kyiv, Ukraine, 03066

ORCID: 0009-0000-1203-6818

rcd180873@gmail.com

To cite this article: Karnaukh, S. (2024). Kontseptualizatsiia poniattia *informatsiina viina*: vid viiskovykh doktryn do lnhvistychnykh doslidzhen [Conceptualization of the Term *Information Warfare*: From Military Doctrines to Linguistic research]. *Folia Philologica*, 7, 11–20, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/2>

CONCEPTUALISATION OF THE TERM *INFORMATION WARFARE*: FROM MILITARY DOCTRINES TO LINGUISTIC RESEARCH

In the context of Russia's full-scale invasion of our country, linguistics is also becoming a battlefield – an information one. Communicative strategies for building national resilience, developing a national strategic narrative, developing linguistic means of counteracting the destructive influences of the aggressor state – these and other issues have appeared

on the agenda of Ukrainian linguists. However, one of the primary tasks is to identify the linguistic markers of information warfare as one of the discursive dimensions of contemporary international relations. The purpose of the article is to trace the stages of formation and conceptualization of the term “information warfare”, to propose its linguistic definition and to highlight the components that require linguistic comprehension. The author examines 6 stages of conceptualization of the concept of information warfare: Stage I (1970s) – emergence of the concept of “information warfare” in the security discourse; Stage II (1990s) – institutionalization of the concept of “information warfare”, its status as a term in the official documents of the US Department of Defense; Stage III (late 1990s) – philosophical and communicative understanding of the phenomenon of information warfare; Stage IV (2000s) – conceptualization and mediatization of the term “information warfare”; V stage (2010–2014) – interdisciplinary, in particular linguistic, understanding of the term “information warfare”; VI stage (2014 – present) – development of linguistic tools of information warfare. The article offers the author’s own definition of information warfare in the linguistic dimension as a war of discourses using the capabilities of language, in particular, suggestive ones, to exert cognitive and pragmatic influence on certain target audiences of the enemy in order to achieve strategic goals or counteract its hostile intentions. The author considers the following to be promising areas for further linguistic research on information warfare: the discursive dimension of information warfare; conflict of interpretations as a type of information weapon; language means, in particular, suggestive ones, as an element of shaping the behavior of target audiences and their attitude to war and peace.

Key words: discourse, information war, war of discourses, concept, conceptualization, linguistic marker, narrative.

Актуальність проблеми. В умовах повномасштабного вторгнення РФ в нашу державу лінгвістика також стає полем битви – інформаційної. Комунікативні стратегії формування національної стійкості, розбудова національного стратегічного нарративу, вироблення мовних засобів протидії деструктивним впливам держави-агресорки – ці й інші питання з’явилися на порядку денному українських мовознавців. Але одним із першочергових завдань уважаємо визначення лінгвістичних маркерів інформаційної війни як одного з дискурсивних вимірів сучасних міжнародних відношень.

Фізичний та інформаційний модули війни переважно асиметричні. Але безсумнівно, що на перебіг воєнних дій впливають і війна дискурсів противників, і розбудова системи стратегічних нарративів, і лінгвістичний інструментарій, що використовується для впливу на цільові аудиторії. Отже, лінгвістичні дослідження феномену інформаційної війни набувають актуальності, особливо в умовах повномасштабної агресії РФ в Україні, що супроводжується масованими інформаційними впливами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалий час феномен інформаційної війни був предметом дослідження фахівців у сфері інформаційної безпеки держави (В. Хорошко, Ю. Хохлачова, В. Фомін, А. Рось), права (М. Галамба, Д. Прокоф’єв), політичних і соціальних (Р. Гула, О. Дзьобань, І. Передерій, О. Павліченко, Г. Філь) наук, кібербезпеки (О. Богущ, Д. Юдін). Розгалуження наукових досліджень інформаційної війни на кібернетичний і правовий виміри зафіксовано в Україні заснуван-

ням двох відомчих журналів – «Інформаційна безпека людини суспільства, держави» (Національна академія СБ України, 2010 рік заснування), у якому інформаційні війни як актуальні загрози безпеці держави розглядаються в контексті кібернетики, права, державної безпеки та правоохоронної діяльності, та «Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки і оборони» (Національний університет оборони України, 2008 рік заснування), що присвячено питанням технологічного виміру інформаційного протистояння та захисту інформації.

Протягом 2014–2024 рр. в Україні з’явилася низка фундаментальних міждисциплінарних досліджень інформаційної війни, де представлений і лінгвістичний вимір. Одна з перших ґрунтовних праць – монографія «Світова гібридна війна: український фронт» (2016 р.), за загальною редакцією В. Горбуліна, поєднує військовий, філософський, політологічний, соціологічний і лінгвістичний підходи до подій в інформаційному просторі України та глобального світу. Автори монографії дійшли висновку: російська агресія послуговувалася чинником розширення терміна та концепту *ВІЙНА*, що «у широкому сенсі застосовується у сферах, які не передбачають будь-якого використання військової зброї, наприклад, інформаційна, економічна, політична війна. У кожному випадку можна говорити про певні характерні методи дій у названих сферах, однак у традиційному (буквальному) сенсі вони є тільки компонентами «воєнної війни»» (Світова гібридна війна, 2016: 26). У міждисциплінарних монографічних працях Національної академії СБ України «Стратегічні комунікації в умовах гібридної

війни: погляд від волонтера до науковця» (2018, 2021 pp.) феномен інформаційної війни досліджується у правовому, соціально-політичному та лінгвістичному вимірах. Автори наголошують на поліпарадигмальності цього поняття, розмірковують над співвідношенням понять *інформаційна війна*, *семантична війна*, *консциєнтальна війна*, *когнітивна війна*.

Монографію Г. Яворської та Б. Парахонського «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл» присвячено вивченню джерел війни і миру крізь призму дискурсу протидії України російській агресії. Сутність війни і миру автори розкривають через стратегічну, безпекову та лінгвістичну парадигми, аналізують різнорівневу взаємодію когнітивних смислів, семантику концептів *ВІЙНА* і *МИР* (Парахонський, Яворська, 2019).

У нещодавній монографії Інституту мовознавства НАН України «Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика» (2024 р.) війна розглядається як «особливий соціальний контекст, що впливає на когнітивну діяльність людей і виражальні засоби української мови. Воєнне протистояння насамперед актуалізує експресивно-оцінні номінації. В українському публічному просторі актуальною ідеологією, що справляє вплив на лінгвопрагматичні параметри мовлення, стало екзистенційне заперечення ворога» (Мова і війна, 2024: 2). Але системних лінгвістичних досліджень інформаційної війни нами зафіксовано не було.

Мета статті – простежити етапи формування та концептуалізації поняття *інформаційна війна*, запропонувати його лінгвістичне визначення та виокремити складові частини, що потребують мовознавчого осмислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування поняття *інформаційна війна* відбувалося в кілька етапів, перш ніж привернуло увагу лінгвістів. За нашим аналізом ці етапи можна представити таким чином:

I етап (1970-ті pp.) – виникнення поняття *інформаційна війна* в безпековому дискурсі. У 1967 р. виходить книга колишнього директора ЦРУ А. Далласа під назвою «Таємна капітуляція», де словосполучення *інформаційна війна* вживається для визначення особливого виду спецоперацій розвідки. «Я потрапив в один із перших наборів Донована <...> Ми обговорили ситуацію в Європі, особливо у країнах,

окупованих нацистами і фашистами, де виникли ознаки хвилювань серед незадоволеного грубою диктатурою населення <...> На цих регіонах можна було апробувати теорії *інформаційної* та *психологічної* війни» (Dallas, 1967).

У 1976 р. Т. Рон використовує поняття *інформаційна війна* у звіті «Системи зброї та інформаційна війна», підготовленому для компанії “Boeing”, описуючи вразливість інформаційної структури американської економіки. Цей звіт став поштовхом для подальшого вживання поняття *інформаційна війна* в масмедійному та військовому дискурсах, інформація почала визначатися як зброя і як ціль (Юськів, 2003).

II етап (1990-ті pp.) інституалізації поняття *інформаційна війна*, набуття ним статусу терміна. У 1992 р. Міністерство оборони США вжило поняття *інформаційна війна* у своїх офіційних документах, воно увійшло до військової терміносистеми (Information Warfare, 1992). У 1995 р. відбувся перший випуск спеціалістів з інформаційних війни в Національному університеті оборони у Вашингтоні. У 1998 р. Міністерство оборони США впроваджує «Об’єднану доктрину інформаційних операцій» (Joint Pub 3–13, 1998), де узагальнюються підходи до концепції інформаційної війни та запроваджується спільний термінологічний апарат ьз цієї теми. Інформаційна війна в цьому документі визначається як «комплексний вплив (сукупність інформаційних операцій) на систему державного та військового управління противника, на її військово-політичне керівництво, який у мирний час змушував ухвалювати сприятливі рішення для сторони – ініціатора інформаційного впливу, а у процесі конфлікту цілком паралізував функціонування інфраструктури управління противника» (Joint Pub 3–13, 1998: 132–133), а в переліку першочергових інформаційних операцій були зазначені операції проти волі нації; проти командування суперника та ворожих військ; проти національних культур (Joint Pub 3–13, 1998: 24). Основними напрямками інформаційних операцій у доктрині визначено такі: дублювання розвідувальної інформації; дезінформацію; психологічні операції; фізичне руйнування інформаційних ресурсів противника; атаки (фізичні, електронні) на його інформаційну структуру; зараження комп’ютерними вірусами обчислювальних мереж, проникнення в інформаційні мережі

(Joint Pub 3–13, 1998: 129). На цьому етапі парадигма поняття *інформаційна війна* формується переважно в технологічному вимірі – як дії в інформаційних і комп’ютерних мережах, але вже зароджується й інформаційно-психологічний підхід, пов’язаний із дезінформаційними комунікаціями та психологічними операціями.

III етап (кінець 1990-х рр.) філософсько-комунікативного осмислення феномену інформаційної війни. Взаємозв’язок війни, інформації та комунікації почав простежуватися в наукових дослідженнях саме цього періоду, що набули статусу класичних. Так, Елвін і Хейді Тоффлери питання війни і миру пов’язували зі зростанням ролі «знання, зокрема науки, техніки, культури, релігії та цінностей», оскільки глобальне суспільство, на їхню думку, «входить в еру не геоекономічну, а геоінформаційну» (Toffler, 1995: 26). Вони зауважували, що виникає потреба не лише в енергії та продовольстві, а й у «знаннях, що конвертуються в багатства. <...> узагалі всьому тому, що потребують інформаційні технології» (Toffler, 1995: 128). Ідею Е. та Х. Тоффлерів розвиває Т. Червінський, який зазначає, що нові війни будуть вестися «за доступ до знань і контроль над ними. Оскільки «форми бойових дій» певного суспільства слідує за «формами створення багатства». Отже, війни будуть і не лише інформаційні» (Czerwinski, 1996). Культурний вимір інформаційних війн обґрунтував С. Хантінгтон, який зауважував, що на відміну від ХХ ст. – часу зіткнення ідеологій, ХХІ ст. стане століттям зіткнення цивілізацій, оскільки «у світі після холодної війни найважливіші відмінності між народами – не ідеологічні, політичні чи економічні, а культурні» (Huntington, 1996).

IV етап (2000-і рр.) концептуалізації та медіатизації поняття *інформаційна війна*. У цей період вислів *інформаційна війна* починають активно використовувати медіа, тим самим концептуалізують його. Документ НАТО 2003 р. «Інформаційні операції: доктрина, тактики, техніки і процедури» розширив парадигму концепту **ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА** такими субконцептами: **ЦІЛЬОВІ АУДИТОРІЇ** (населення власної країни, країн-союзниць і країн-противниць), **ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ**, **ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ**, **ЗВ’ЯЗКИ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ**. Також у цьому документі прописуються комунікативно-прагматичні виміри інформаційної

війни: оперативний доступ до ЗМІ; підготовка глобальних комунікацій до можливої зміни фокуса уваги в розширеному конвенті (так зване «щеплення» ЗМІ – поступова підготовка до сприйняття основної події); оперативне коментування подій; доведення правдивої інформації до аудиторії; розроблення різних видів вбудованого медіаконтенту; підготовка новинних передач, пресконференцій і брифінгів; презентація гуманітарних програм тощо (FM 3–13, 2003).

Найбільш ґрунтовний аналіз феномену інформаційної війни запропоновано американським науковцем М. Лібікі, який виокремив її різновиди (командноуправлінська, хакерська, економічна, психологічна, розвідувальна, електронна та кібервійна) і довів, що перевагу над противником можна отримати завдяки збиранню, передачі, захисту, маніпулюванню, спростуванню, запереченню, знищенню інформації. Це і є інформаційна війна, головним завданням якої є ліквідація соціуму. До комунікативних технологій інформаційної війни дослідником віднесено пропаганду, підрив громадського духу, деморалізацію збройних сил, війну культур, дезорієнтацію командування (Libicki, 2007).

У 2001 р. у США створено журнал «Інформаційна війна» (Journal of Information Warfare, 2001–2024 рр.), який існує дотепер. Описуючи сучасні наукові напрями, що висвітлюються у виданні, редакція визначає семантичне розширення поняття *інформаційна війна*, що відбулося протягом останніх 20 років: «Журнал був створений, щоб забезпечити форум для вчених і практиків у широкій дисципліні інформаційної війни й операцій. Аудиторія журналу включає академічних дослідників, оборонних і військових фахівців, урядовців і професіоналів галузі. Теми, які висвітлюються в журналі, варіюються від фізичного руйнування систем до психологічних аспектів використання та захисту інформації. Журнал надає доступ до деяких останніх ключових ідей у сферах інформаційної війни та кібербезпеки. Коли JIW було вперше опубліковано у вересні 2001 р., інформаційна війна була темою, яка вважалася на периферії військових досліджень. Оскільки тактика та потенційні джерела атак змінилися, кібербезпека стала головною темою цих пошуків. JIW об’єднає найновіші дослідження та думки, щоб надати високоякісні, високотехнічні документи з пере-

дових тем інформаційної війни та кібервійни» (Journal of Information Warfare, 2024). Серед тематичних напрямів журнал пропонує й такі, що пов'язані з лінгвістичним осмисленням – управління сприйняттям, техніка інформаційної війни, теорія комунікацій.

У цей період російські науковці¹ (В. Вепринцев А. Манойло, І. Панарин, С. Расторгуєв та інші) починають активно розробляти теорію і практику інформаційних війн, що, на наш погляд, було підготовкою до глобального впливу на цільові аудиторії України та світу, що розпочався у 2013–2014 рр.

У російському науковому, а згодом – військово-політичному дискурсі впроваджується термін *геополітичне інформаційне протиборство* (далі – ГП), який визначається як «одна із сучасних форм боротьби між державами, а також система заходів, що вживаються однією державою для порушення інформаційної безпеки іншої держави, захищаючи водночас від аналогічних дій протилежної держави. Виокремлено етапи процесу управління ГП, що включають прогнозування та планування; організацію та стимулювання; зворотний зв'язок; регулювання; контроль і виконання. Та етапи ухвалення рішень у процесі геополітичного інформаційного протиборства» (Панарин, 2012: 61). Глобальна мета ГП сформульована російськими науковцями деструктивно – «створення хаосу в системах ухвалення рішень та управління протилежною державою, маніпулювання громадською думкою (глобальною, регіональною, національною), а також гарантування інформаційної безпеки Росії для забезпечення ефективного функціонування у світовому інформаційному просторі» (Сулейманов, 2017: 47). Лінгвістичний інструментарій закладений у систему реалізації ГП, що реалізовано нині в деструктивних комунікаціях РФ.

V eman (2010–2014 pp.) міждисциплінарного, зокрема лінгвістичного, осмислення поняття *інформаційна війна*. У цей час у доктринах країн – членів НАТО з питань інформаційних і психологічних операцій, стратегічних комунікацій з'являються лінгвістичні терміни-субконцепти концепту *ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА*, зокрема: *КЛЮЧОВИЙ СИМВОЛ (ОБРАЗ)* –

«простий, сугестивний, повторюваний символ (ритм, знак, колір тощо), який має безпосередній вплив на цільову аудиторію та створює сприятливі умови для сприймання визначеної психологічної теми» (Базові поняття стратегічних комунікацій, 2019: 221); *КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ* – «стратегія <...> для координації, синхронізації тем, повідомлень, фото та дій, щоби підтримати цілі, які забезпечують комунікативну стратегію, та відтворити єдність і послідовність тем і повідомлень на найнижчому тактичному рівні» (Базові поняття стратегічних комунікацій, 2019: 224–225), *КУЛЬТУРНЕ УСВІДОМЛЕННЯ* – «усвідомлення поточних та історичних цінностей, норм і вірувань, які відображаються в різних соціальних структурах, зокрема в тому, як вони впливають на мотиви, наміри та поведінку суб'єкта дії» (Базові поняття стратегічних комунікацій, 2019: 230); *ТЕМА* – «загальний предмет чи ідея повідомлення або низки повідомлень» (Базові поняття стратегічних комунікацій, 2019: 298) тощо.

У цей час запропоновано Г. Почепцовим одне з перших визначень інформаційної війни в комунікативному вимірі: «Інформаційна війна – це комунікативна технологія впливу на масову свідомість, яка має або короткострокову або довгострокову мету» (Почепцов, 2015: 20). Дослідник визначив когнітивно-прагматичне спрямування інформаційних війн, оскільки їхньою головною метою є дестабілізація керівних ланок держави, передусім військових, з метою впливу на суспільну свідомість (Почепцов, 2015: 169).

VI eman (2014 p. – дотепер) – вироблення лінгвістичного інструментарію протидії інформаційним впливам РФ. Лінгвістика РФ за цей час була переведена на «військові рейки» і почала обслуговувати інформаційні посягання країни-агресорки, що декларовано в низці наукових лінгвістичних видань, зокрема серії монографій «Лінгвістика інформаційно-психологічної війни»: «Нині, поряд із військовими лабораторіями, де вчені, інженери розробляють нові системи ракет і ядерних зарядів, необхідне створення сучасно оснащених лабораторій з виготовлення інтелектуальної зброї. Зброї, здатної відбивати інтелектуальні удари противника» (Колмогорова, 2017: 5). Лінгвістика інформаційно-психологічної війни, запро-

¹ Дослідження російських науковців з питань інформаційної війни в цій статті використовувалися як джерела для аналізу деструктивного спрямування науки РФ.

понована російськими науковцями», – новий напрям практичних наукових пошуків, зумовлений мілітаризацією гуманітарного знання РФ і спрямований на підтримання її агресії проти України та світу. Лінгвістика ППВ визначається як «дисципліна, що вивчає та систематизує основні термінопоняття, міждисциплінарні зв'язки, комунікативні стратегії та тактики, лінгвістичний інструментарій цього соціально-політичного феномену» (Колмогорова, 2017: 6). Релевантними ознаками інформаційно-психологічної війни, відповідно до яких має бути розроблений лінгвістичний інструментарій, у монографії визначено такі: наявність конфлікту інтересів; інформаційний вплив на свідомість противника, інтенцію придушення або підкорення, використання знаків різних семіотичних систем (Колмогорова, 2017: 14). Антигуманний характер цього підходу полягає в деталізації ознак. Так, противником визнається – «народ, колектив, окрема особистість»; інтенція підкорення, на думку авторів монографії, передбачає духовне обеззброєння еліти, змушення її відмовитися від національної системи цінностей «на користь політичної ідеології противника», тоді «еліта перетвориться на «п'яту колону» у тилу власного народу – почне руйнувати національні святині, висміювати національних кумирів, захоплюючись усім іноземним <...> І народ буде духовно зламаний, морально пригнічений і зруйнований, дезорієнтований» (Колмогорова, 2017: 14). Тобто головною мішенню інформаційної війни російською наукою визнається система концептів, що фіксують стратегічні цінностей іншого народу, зокрема *НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ*. Саме цей концепт зазнає найбільших лінгвокогнітивних атак російської пропаганди. Так, у російських закладах вищої освіти вводяться дисципліни з питань інформаційної війни, у посібниках до яких зазначається, наприклад, таке: «Нинішні українські націоналісти акцентують суто свою, українську ідентичність, намагаючись нав'язати її всій багатонаціональній Україні <...> У гімні України є паростки нацизму: «запануєм і ми, браття, на своїй сторонці»» (Сулейманова, 2017: 38–39). Країни Заходу, за визначенням авторів подібних видань, також просувають ідеї нацизму, оскільки мають спільну мету «налаштувати всіх проти Росії та Президента. Відродити ненависть до всіх,

окрім тих, хто готовий бути під НАТО та ЄС» (Сулейманова, 2017: 41).

Українські лінгвісти не могли залишитися осторонь питання інформаційної війни, оскільки її основні цілі досягаються в дискурсивному вимірі за допомогою мови. Так, автори монографії «Світова гібридна війна: український фронт», оцінюючи інформаційну та смислову специфіку російсько-українського протистояння 2014–2016 рр. порівняно з попередніми конфліктами, зазначають його суттєві відмінності: «1) інтенсивність і широта охоплення аудиторії інформаційних впливів, яка набула глобального масштабу; 2) систематичне й комплексне застосування медійних і новомедійних засобів; 3) створення нового дискурсу війни, спрямованого на руйнування існуючих і формування нових інтерпретаційних і смислових механізмів сприйняття дійсності» (Світова гібридна війна, 2016: 43). Для інтерпретації подій в інформаційному просторі автори монографії використовують концептуально-дискурсивний підхід: «<...> фізичні дії на полях боїв постійно супроводжуються процесами їх дискурсивного осмислення, словесного опису й аналізу. Зв'язок війни та слів, текстів, оповідей є давнім і не випадковим <...>» (Світова гібридна війна, 2016: 48).

Нові прийоми ведення воєнних дій, поєднання військових засобів з інформаційними привели до дискусій навколо іменування протистояння в інформаційному просторі.

Так, автори монографії «Світова гібридна війна: український фронт» уважають, що «будь-який конфлікт високої чи низької інтенсивності в інформаційному просторі можна вважати актом інформаційної війни. Причини таких конфліктів можуть бути такими ж різноманітними, наскільки різноманітними є види людської активності в інформаційному просторі» (Світова гібридна війна, 2016: 120). Інформаційний складник є одним із вимірів гібридної війни – «воєнних дій, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя» (Світова гібридна війна, 2016: 19).

О. Бондаренко та С. Гречко оперують поняттям *консцієнтальна війна* – війна, націлена на свідомість людини, її самовизначення (Бондаренко, 2018: 342). Консцієнтальні ознаки сучасної інформаційної війни визначає й О. Снитко, зокрема: «латентність упродовж тривалого часу; різноманітність, гнучкість і непередбачуваність засобів впливу; застосування насильницьких методів викривлення інформаційно-комунікативного простору; стирання чіткого розмежування «друг – ворог»; руйнування духовних цінностей, уявлень про добро і зло, здатності людини до вільної самоідентифікації» (Снитко, 2018: 402).

Під час війни боротьба за інформаційний простір, що в мирний час відбувається переважно в ЗМІ та соціальних мережах, не менш яскраво виявляє себе в мовно-семіотичному ландшафті, зокрема й на зайнятих ворогом територіях (Ажнюк, 2024: 102). Н. Слухай звертається до поняття *світоглядна війна*, що «зумовлена контрадикторними ідеологічними матрицями, або провідними поняттєвими системами, кожна з яких на інформаційному рівні визначає теми, об'єкти обговорення, наративи, що складаються в дискурси, і кожна зумовлює вибір конотованих вербальних і невербальних об'єктиваторів думки, що просувають інтенції відправника повідомлення» (Слухай, 2021: 13).

Г. Яворська вживає поняття *гібридна інформаційна війна* (вплив), що набуло актуальності після 2017 р., коли дослідники почали говорити про «перехід від тактики інформаційної війни (англ. *information warfare*) до агресивної конкуренції наративів навколо питань, що здатні слугувати «яблуком розбрату» у суспільствах, стимулюючи поляризацію по лініях культурних незгод (у ЄС це проблеми міграцій, питання, пов'язані з мусульманами в Європі,

сімейних vs. «прогресистських» цінностей, ставлення до кліматичних змін тощо) та підтримуючи довіру до демократичних інституцій» (Яворська, 2021: 29).

Узагальнюючи описані підходи лінгвістів до феномену інформаційної війни, запропоновано таке визначення: *інформаційна війна* – війна дискурсів із застосуванням можливостей мови, зокрема сугестивних, для здійснення когнітивно-прагматичного впливу на окремі цільові аудиторії противника з метою досягнення стратегічних цілей або протидії його ворожим намірам.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Феномен інформаційної війни в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну став предметом лінгвістичних досліджень, що мають за мету не лише його теоретичне осмислення, а й вироблення практичних технологій протидії інформаційній агресії ворога. Перспективними вважаємо такі напрями лінгвістичних досліджень інформаційної війни:

1) *дискурсивний вимір інформаційної війни*, який дозволяє дослідити зв'язок між дискурсивними практиками, наративами сторін конфлікту та перебігом подій у фізичній реальності;

2) *конфлікт інтерпретацій як різновид інформаційної зброї*. Це когнітивно-семіотична складова частина інформаційної війни, що впливає на формування принципово протилежних концептуальних картин світу внутрішніх цільових аудиторій сторін конфлікту, а також на трактування війни та потенційного миру зовнішніми аудиторіями;

3) *мовні засоби, зокрема сугестивні*, що використовуються кожною зі сторін конфлікту, стають суттєвим елементом формування поведінки цільових аудиторій у ситуації війни та їхнього ставлення до війни і миру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ажнюк Б. Семіотичне конструювання публічного простору: війна і мова. *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика* : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 88–122.
2. Базові поняття стратегічних комунікацій: стандарти на основі документів НАТО : англійсько-український та українсько-англійський словник / укл.: Л. Компанцева та ін. Київ : НА СБ України, 2019. 324 с.
3. Богущ В., Юдін О. Інформаційна безпека держави. Київ, 2005. 432 с.
4. Бондаренко О., Гречко С. Консцієнтальний вимір гібридної війни проти України: складові, інструментарій, ефективна протидія. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ : НА СБ України, 2018. С. 332–353.
5. Галамба М. Інформаційна війна як форма ведення інформаційного протиборства. *Інформаційна безпека людини суспільства, держави*, 2009. № 1. С. 61–64.

6. Інформаційна війна: соціально-онтологічний та мілітарний аспекти : монографія / Р. Гула та ін. Київ : Каравела, 2020. 288 с.
7. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави : науково-практичний журнал / Національна академія СБ України. URL: journals.ukran.ua/ispss/about (дата звернення: 14.04.2024).
8. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.
9. Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
10. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.
11. Прокоф'єв Д. Інформаційна війна та інформаційна злочинність. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 1. С. 288–307.
12. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. Горбуліна. Київ : НІСД, 2016. 496 с.
13. Слухай Н. Склад і структура ідеологічної матриці російських медіа. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ : НА СБ України, 2021. С. 13–25.
14. Снитко О., Кононихіна Г. Проекти тотального соціального зомбування в інформаційному просторі України. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ : НА СБ України, 2018. С. 402–420.
15. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця. Київ : НА СБ України, 2018. 518 с.
16. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця. Київ : НА СБ України, 2021. 500 с.
17. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони : науково-практичний журнал. *Національний університет оборони*. URL: <http://nuou.org.ua/nauka/npub/sit-sbo> (дата звернення: 12.04.2024).
18. Фомін В., Рось А. Сутність і співвідношення понять «інформаційна безпека», «інформаційна війна» та «інформаційна боротьба». *Наука і оборона*. 1999. № 4. С. 23–32.
19. Фещенко І. Інформаційна війна як органічна складова сучасного збройно-політичного конфлікту. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. Т. 13. № 1. С. 96–103.
20. Юськів Б. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Інформаційні війни». Рівне : РІС КСУ, 2003. 55 с.
21. Яворська Г. Динаміка наративів (до проблеми когнітивної опірності медійного простору). *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія. Київ : НА СБ України, 2021. С. 26–37.
22. Czerwinski T. J. The Third Wave: What the Tofflers Never Told You. *Strategic Forum*. 1996. № 72. URL: <http://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA308745.pdf> (дата звернення: 12.04.2024).
23. Dallas A. The Secret Surrender. Freedom of Information Act Electronic Reading Room, 2000. URL: www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp70-00058r000300010059-3 (дата звернення: 13.04.2024).
24. FM 3–13 (FM 100–6). Information Operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures. Department of the Army Washington, DC, 2003. 313 p.
25. Huntington S.P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York : Simon & Schuster, 1996. URL: <http://archive.org/details/clashofcivilizat0000hunt/page/n5/mode/2up> (дата звернення: 12.04.2024).
26. Information Warfare: Department of Defense Directive, 21.12.1992. URL: <http://archive.org/details/14F0492Doc01DirectiveTS3600.1/page/2/mode/2up> (дата звернення: 12.04.2024).
27. Joint Pub 3–13. Joint Doctrine for Information Operations, Department of the Army Washington, DC, 1998, 136 p. URL: http://www.c4i.org/jp3_13.pdf (дата звернення: 12.04.2024).
28. Journal of Information Warfare. URL: <http://www.jinfowar.com/contact> (дата звернення: 12.04.2024).
29. Libicki M. Conquest in Cyberspace. National Security and Information Warfare. Cambridge, 2007. 207 p.
30. Toffler A., Toffler H. War and Anti-War: Making Sense of Today's Global Chaos. New York : Grand Central Publishing, 1995. 370 p.

ДЖЕРЕЛА:

31. Операции информационно-психологической войны / В. Вепринцев и др. Москва : Горячая линия-Телеком, 2005. 450 с.
32. Лингвистика информационно-психологической войны / А. Колмогорова и др. Москва : Litres, 2017. URL: <http://libusta.su/book/81448-lingvistika-informatsionno-psihologicheskoy-voynyi-kniga-1/read> (дата звернення: 12.04.2024).
33. Манойло А. Объекты и субъекты информационного противоборства. *Psyfactor*. 2003. URL: <http://psyfactor.org/lib/psywar24.htm> (дата звернення: 12.04.2024).

34. Панарин И. СМИ, пропаганда и информационные войны. Москва : Поколение, 2012. С. 55–77.
35. Панарин И. Информационная война, PR и мировая политика. Москва : Горячая Линия-Телеком, 2006. 352 с.
36. Расторгуев С. Философия информационной войны. Москва : Вузовская книга, 2000. 468 с.
37. Сулейманова Ш., Назарова Е. Информационные войны: история и современность : учебное пособие. Москва : Международный издательский центр «Этносоциум», 2017. 124 с.

REFERENCES:

1. Azhniuk, B. (2024). Semiotychnе konstruiuvannia publichnoho prostoru: viina i mova. Mova i viina: dynamika movnoi systemy i movna polityka: monohrafiia [Semiotic construction of public space: war and language Language and war: the dynamics of the language system and language policy: a monograph]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
2. Bazovi poniattia stratehichnykh komunikatsii: standarty na osnovi dokumentiv NATO (anhliisko-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnyk) [Basic concepts of strategic communications: standards based on NATO documents (English-Ukrainian and Ukrainian-English dictionary)] (2019). Ed.: L. Kompantseva, O. Akulshyn, N. Akulshyna, T. Diedushkina, O. Zaruba, O. Zubchenko, I. Khoma, N. Chernihivska. Kyiv: NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
3. Bohush, V., & Yudin, O. (2005). Informatsiina bezpeka derzhavy. [Information security of the state]. Kyiv: MK-Pres [in Ukrainian].
4. Bondarenko, O., & Hrechko, S. (2018). Konstsiientalni vymir hibrydnoi viiny proty Ukrainy: skladovi, instrumentarii, efektyvna protydiia. Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia: monohrafiia [Conscientious dimension of the hybrid war against Ukraine: components, tools, effective countermeasures. Strategic Communications in Hybrid Warfare: A Volunteer-to-Scientist View: A Monograph]. Kyiv: NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
5. Halamba, M. (2009). Informatsiina viina yak forma vedennia informatsiinoho protyborstva [Information war as a form of conducting information conflict]. *Informatsiina bezpeka liudyny suspilstva, derzhavy [Information security of the individual, society and state]*, 1, 61–64 [in Ukrainian].
6. Hula, R., Dzoban, O., Perederii, I., Pavlichenko, O., Fil, H. (2020). Informatsiina viina: sotsialno-ontolohichni ta military aspekty: monohrafiia [Information warfare: socio-ontological and military aspects: monograph]. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
7. Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy: naukovo-praktychnyi zhurnal [Information security of a person, society, state: a scientific and practical journal]. (n.d.). Natsionalna akademiia SB Ukrainy. Retrieved from: journals.uran.ua/isps/about [in Ukrainian].
8. Mova i viina: dynamika movnoi systemy i movna polityka: monohrafiia [Language and war: the dynamics of the language system and language policy: a monograph] (2024). Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
9. Parakhonskyi, B., & Yavorska, H. (2019). Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl: monohrafiia [Ontology of war and peace: security, strategy, meaning: monograph]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
10. Pocheptsov, H. (2015). Suchasni informatsiini viiny [Modern information wars]. Kyiv: Vyd. dim “Kyjivo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
11. Prokofiev, D. (2000). Informatsiina viina ta informatsiina zlochynnist [Information war and information crime]. *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu [Bulletin of Zaporizhzhya Law Institute]*, 1, 288–307 [in Ukrainian].
12. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia [World hybrid war: Ukrainian front: monograph]. (2016). Eds. V. Horbulin. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
13. Slukhai, N. (2021). Sklad i struktura ideolohichnoi matrytsi rosiiskykh media. *Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia: monohrafiia* [Composition and structure of the ideological matrix of the Russian media. *Strategic Communications in Hybrid Warfare: A Volunteer-to-Scientist View: monograph*]. Kyiv: NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
14. Snytko, O., & Kononykhina, H. (2018). Proiekty totalnoho sotsialnoho zombuvannia v informatsiinomu prostori Ukrainy. *Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia: monohrafiia* [Projects of total social bombing in the information space of Ukraine. *Strategic Communications in Hybrid Warfare: A Volunteer-to-Scientist View: monograph*]. Kyiv: NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
15. *Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia* [Strategic Communications in Hybrid Warfare: A Volunteer-to-Scientist View] (2018). Kyiv: NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
16. *Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia* [Strategic Communications in Hybrid Warfare: A Volunteer-to-Scientist View] (2021). Kyiv: NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
17. Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony: naukovo-praktychnyi zhurnal. Natsionalnyi universytet oborony [Modern information technologies in the field of security and defense: a scientific and practical journal. National University of Defense]. (n.d.). Retrieved from: <http://nuou.org.ua/nauka/npub/sit-sbo> [in Ukrainian].

18. Fomin, V., & Ros, A. (1999). Sutnist i spivvidnoshennia poniat “informatsiina bezpeka”, “informatsiina viina” ta “informatsiina borotba” [The essence and relationship of the concepts “information security”, “information war” and “information struggle”]. *Nauka i oborona – [Science and defence]*, 4, 23–32 [in Ukrainian].

19. Feshchenko, I. (2021). Informatsiina viina yak orhanichna skladova suchasnoho zbroino-politychnoho konfliktu. Filosofii ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury [Information warfare as an organic component of the modern military-political conflict. Philosophy and political science in the context of modern culture], 13, 1, 96–103 [in Ukrainian].

20. Yuskiv, B. (2003). Oporny konspekt leksii z dystsypliny “Informatsiini viiny” [Reference synopsis of lectures on the discipline “Information Wars”]. Rivne: RIS KSU [in Ukrainian].

21. Yavorska, H. (2021). Dynamika naratyviv (do problemy kohnityvnoi opirnosti mediinoho prostoru). *Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia* [Dynamics of narratives (to the problem of cognitive resistance of the media space). *Strategic Communications in Hybrid Warfare: A Volunteer-to-Scientist View: monograph*]. Kyiv: NA SB Ukrainy [in Ukrainian].

22. Czerwinski, T. (1996). The Third Wave: What the Tofflers Never Told You. *Strategic Forum*, 72. Retrieved from: <http://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA308745.pdf>.

23. Dallas, A. (2000). The Secret Surrender. Freedom of Information Act Electronic Reading Room. Retrieved from: www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp70-00058r000300010059-3.

24. FM 3–13 (FM 100–6). Information Operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures. Department of the Army Washington, DC.

25. Huntington, S. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster. Retrieved from: <http://archive.org/details/clashofcivilizat0000hunt/page/n5/mode/2up>.

26. Information Warfare: Department of Defense Directive (1992). Retrieved from: <http://archive.org/details/14F0492Doc01DirectiveTS3600.1/page/2/mode/2up>.

27. Joint Pub 3–13. Joint Doctrine for Information Operations (1998). Department of the Army Washington, DC, 136 p. Retrieved from: http://www.c4i.org/jp3_13.pdf.

28. Journal of Information Warfare. (n.d.). Retrieved from: <https://www.jinfowar.com>.

29. Libicki, M. (2007). Conquest in Cyberspace. National Security and Information Warfare. Cambridge.

30. Toffler, A., & Toffler, H. (1995). War and Anti-War: Making Sense of Today’s Global Chaos. New York: Grand Central Publishing.

SOURCES:

31. Veprintsev, V., Manoylo, A., Petrenko, A., & Frolov, D. (2005). Operatsii informatsionno-psikhologicheskoy voyny [Operations of information and psychological war]. Moscow: Hot Line-Telecom [in Russian].

32. Kolmogorova, A., Kopnina, G., et al. (2017). Lingvistika informatsionno-psikhologicheskoy voyny. [Linguistics of informational and psychological warfare]. Moscow: Litres. Retrieved from: <http://flibusta.su/book/81448-lingvistika-informatsionno-psihologicheskoy-voynyi-kniga-1/read> [in Russian].

33. Manoilo, A. (2003). Ob’ekty i sub’ekty informatsionnoy protivoborstva [Objects and subjects of information warfare]. *Psyfactor*, 2003. Retrieved from: <http://psyfactor.org/lib/psywar24.htm> [in Russian].

34. Panarin, I. (2012). Media, propaganda i informatsionie voyny [Media, propaganda and information wars]. Moscow: Generation [in Russian].

35. Panarin, I. (2006). Informatsionnaya voyna, PR i mirovaya politika [Information war, PR and world politics]. Moscow: Hot Line-Telecom [in Russian].

36. Rastorguev, S. (2000). Filosofiya informatsionnoy voyny [Philosophy of information warfare.] Moscow: Vuzovskaya kniga [in Russian].

37. Suleymanova, Sh., & Nazarova, E. (2027). Informatsionnye voyny: istoriya i sovremennost’: uchebnoe posobie [Information wars: history and modernity: a textbook]. Moscow: International Publishing Center “Ethnosocium” [in Russian].

Лариса КОМПАНЦЕВА

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики Центру стратегічних комунікацій Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій, Національна академія Служби безпеки України, вул. Михайла Максимовича, 22, м. Київ, Україна, 03066

ORCID: 0000-0001-7902-9209

laraskom@gmail.com

Біографічний опис статті: Компанцева, Л. (2024). Концепт *НОВОРОСІЯ* як дискурсивний маркер загарбницької стратегії РФ. *Folia Philologica*, 7, 21–29, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/3>

КОНЦЕПТ *НОВОРОСІЯ* ЯК ДИСКУРСИВНИЙ МАРКЕР ЗАГАРБНИЦЬКОЇ СТРАТЕГІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У формуванні національної стійкості мова відіграє одну з перших ролей. Особливої актуальності це положення набуває в дискурсі повномасштабної війни Росії проти України. Як ми говоримо про себе і про ворога; як іменуємо громадян, постраждалих від воєнних злочинів Російської Федерації; чи погоджуємося з концептами, що активно впроваджує Росія у глобальний політичний дискурс, – усі ці питання є надважливими для незламності суспільства у протистоянні деструктивним інформаційним впливам ворога. Одним із маркерів ворожого російського дискурсу є концепт *НОВОРОСІЯ*, маніпулювання яким спостерігалось протягом тривалого часу. Нині цей концепт – когнітивне підґрунтя російського нарративу «Новоросія – це АнтиУкраїна», розвінчання якого є актуальним для досягнення інформаційної безпеки України. Мета статті – на основі дискурс- і контент-аналізу із використанням технології Великих даних дослідити дискурсоутворювальну роль концепту *НОВОРОСІЯ* в російській пропаганді 2014–2024 років. У статті доведено, що концепт *НОВОРОСІЯ* активно використовувався в російських пропагандистських дискурсах 2014–2015 років щодо об'єднання восьми південно-східних областей України в єдине утворення. Ця ідея прижилася на деякий час лише на окремих територіях Луганської та Донецької областей. У 2024 році Росія почала відроджувати «проект Новоросія» і використовувати новий концепт – Донбас і Новоросія, когнітивно-прагматичне спрямування якого орієнтовано на вирішення кількох завдань: продемонструвати громадянам Росії успіхи «СВО» і недаремність людських втрат; підняти статус Донбасу, який уже нібито «пройшов шлях повернення додому» і може допомогти в цьому мешканцям регіонів України, «що відкололися»; вимальовування перспектив мешканцям тимчасово окупованих територій України і тих, які Росія планує окупувати. Дискурс-аналіз довів, що комунікативна стратегія Російської Федерації щодо відродження «проекту Новоросія» є маркером як політичних зазіхань Росії, так і напрямів подальшої воєнної ескалації.

Ключові слова: концепт *НОВОРОСІЯ*, дискурсоутворювальна роль, дискурс, нарратив, національна стійкість, інформаційна операція.

Larysa KOMPANTSEVA

Doctor of Philology, Professor, Head of the Strategic Communications and Applied Linguistics Department, Center of Strategic Communications, Educational and Research Institute of Information Security and Strategic Communications, National Academy of the Security Service of Ukraine, Mykhailo Maksymovycha str., 22, Kyiv, Ukraine, 03066

ORCID: 0000-0001-7902-9209

laraskom@gmail.com

To cite this article: Kompantseva, L. (2024). Kontsept *NOVOROSIJA* yak dyskursyvnyi marker zaharbnytskoi stratehii RF [The Concept of *NOVOROSSIJA* as a Discursive Marker of the Russian Federation's Aggressive Strategy]. *Folia Philologica*, 7, 21–29, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/3>

THE CONCEPT OF *NOVOROSSIA* AS DISCURSIVE MARKER OF THE RUSSIAN FEDERATION'S AGGRESSIVE STRATEGY

Language plays one of the key roles in shaping national resilience, which is especially true in the discourse of Russia's full-scale war against Ukraine. How we speak about ourselves and the enemy; how we name citizens who have suffered from the Russian war crimes; whether we agree with the concepts that Russia is actively incorporated into the global political discourse – all of these issues are crucial for the resilience of society resisting the enemy's destructive information influence. One of the markers of the hostile Russian discourse is the concept of Novorossiia, which has been manipulated for a long time. Today, this concept is the cognitive basis of the Russian narrative "Novorossia is Anti-Ukraine" and its debunking is important for ensuring Ukraine's information security. The purpose of the article is to investigate the discourse-forming role of the Novorossiia concept in the 2014–2024 Russian propaganda based on discourse and content analyses using Big Data technology. The article proves that the concept of Novorossiia was actively used in Russian propaganda discourses in 2014–2015 to join eight southeastern regions of Ukraine into a single entity. This idea has been rooted for a while only in certain areas of Luhansk and Donetsk regions. In 2024, the Russian Federation began to revive the Novorossiia project and used a new concept, DONBAS AND NOVOROSSIA, with a cognitive and pragmatic focus on several objectives, such as to demonstrate the successes of the "SVO" and the worthwhile human loss to the Russian citizens; to raise the status of Donbas, which has allegedly "took the path of returning home" and can help residents of the "breakaway" regions of Ukraine; to outline prospects for residents of the temporarily occupied territories of Ukraine and those that Russia plans to occupy. The discourse analysis proved that Russia's communication strategy to revive the "Novorossiia project" is a marker of both Russia's political encroachment and the vector of further military escalation.

Key words: concept Novorossiia, discourse-forming role, discourse, narrative, national resilience, information operation.

Актуальність проблеми. У формуванні національної стійкості мова відіграє одну з перших ролей. Особливої актуальності це положення набуває в дискурсі повномасштабної війни Росії проти України. Як ми говоримо про себе і про ворога; як іменуємо наших громадян, постраждалих від воєнних злочинів РФ; чи погоджуємося з концептами, що активно впроваджує Росія у глобальний політичний дискурс, – усі ці питання є надважливими для збереження національної єдності громадянського суспільства, його незламності у протистоянні деструктивним інформаційним впливам ворога.

Одним із маркерів ворожого російського дискурсу є концепт *НОВОРОСІЯ*, маніпулювання яким спостерігалось протягом тривалого часу. Нині цей концепт є когнітивним підґрунтям російського нарративу «*Новоросія – це АнтиУкраїна*», для створення якого використано маніпулятивні можливості лінгвістичного інструментарію з метою перекручування історичного дискурсу. Отже, розвінчання нарративу «*Новоросія – це АнтиУкраїна*» лінгвістами є актуальним для гарантування інформаційної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Походження іменування «Новоросія» детально досліджено українськими істориками: Олегом Гавою, Олександром Палієм, Федором і Галиною Турченками й іншими.

Олег Гава розвінчує підхід істориків цар-

ських часів, згідно з яким існували «триєдині» Малоросія (ядро давньої Русі, козацька Гетьманщина), Білорусія та Великоросія (Північна Русь, довкола Москви). «А у XVIII ст. <...> до цих трьох історичних «росій» додалася ще й Новоросія – відвойоване в турків і татар Чорноморське узбережжя, безлюдна степова пустка. І тільки імперія, мовляв, започаткувала в цій пустці нове життя, запрошуючи християн-колоністів і засновуючи міста. Української ж колонізації краю не було, як і самих українців» (Гава, 2014). О. Гава на основі демографічних досліджень населення Північного Причорномор'я, проведених у XIX ст., доводить, що «у Херсонській губернії від часу її створення (1802 р.) до кінця «царських часів» (1917 р.) більшість – до 3/4 загальної кількості населення – становили українці. Пропорційна тенденція етнічного складу Херсонської губернії зберігалась до початку Першої світової війни. Частка українців серед населення Катеринославської губернії була дещо більшою. Частка україномовного населення Таврійської губернії була дещо меншою, але українська мова все одно залишалась однією з найпоширеніших, нарівні з російською» (Гава, 2014).

Олександр Палій зауважує, що «ніякої Новоросії ніколи не було. Це просто землі, які були забрані від Запорозької Січі, і на якийсь момент їх почали називати Новоросійською губернією. Ця назва протривала приблизно 10 років. Ні в пам'яті місцевого населення, ні в розмовах

цієї назви не було. Усі знали, що там були запорожці» (Палій, 2023).

Федір і Галина Турченки досліджують витоки російського імперського проекту «Новоросія» у 1764 р., спроби його реалізації царським режимом, Тимчасовим урядом 1917 р., радянською владою та сучасною Росією. У цьому контексті простежується 250-річна історія українсько-російських відносин, аналізуються витоки й особливості російсько-української війни (Турченко, 2015).

Лінгвістичних досліджень концепту «*НОВОРОСІЯ*» нами зафіксовано всього два. Галина Будівська проаналізувала медійне представлення концепту «*НОВОРОСІЯ*» під час висвітлення об'єднання самопроголошених республік «ДНР» і «ЛНР»; розглянула основні напрями російської пропаганди, яка сприяє створенню нових міфів і нової реальності; виокремила ідеологічні відмінності між українськими та російськими ЗМІ (Будівська, 2015). Віктор Брехуненко вивчив питання інтелектуальних перегуків між концепцією «Новоросія» та попередніми російськими експансіоністськими доктринами. На основі контекстуального аналізу та деконструкції текстів він доводить, що в концепції «Новоросія» не має прямих генетичних попередників у ранньомодерних російських обґрунтуваннях «історичних прав» на відповідну частину української території; територія, яку штучно підводять під означення «Новоросія», до XIX ст. не розглядалася в Російській імперії під кутом конструювання для неї опції природного компонента «царської отчини». Навіть більше, на рівні царських грамот визнавалася належність території, включно із Чорноморським узбережжям, до просторового виміру Війська Запорозького. Ідеологічна концепція «Новоросії» була штучним витвором навіть для російської інтелектуальної традиції, не відображала спадкоємності обґрунтування просторових претензій у її звичному полі з ранньомодерних часів (Брехуненко, 2024: 17).

Мета статті – на основі дискурс- і контент-аналізу з використанням технології Великих даних дослідити дискурсоутворювальну роль концепту *НОВОРОСІЯ* в російській пропаганді 2014–2024 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо узагальнити всі окреслені історичні концепції, то шлях виникнення номінації «Новоро-

сія» виглядає таким чином: у XVIII ст. козацькі війська в кількох війнах витіснили турків із Причорномор'я та підкорили Степ – спочатку морське узбережжя між Дніпром і Бугом, потім між Дніпром і Дністром. У 1783 р. Російська імперія анексувала Крим, ліквідувала державність кримських татар, доєднала до своїх територій величезні та малозаселені землі на схід від Дніпра до Кавказького передгір'я. «Здобуті степові землі колонізувалися всюдишними українцями. Освоювати простори Кубані, яка входила до володінь Кримського Юрту, теж вирушили рештки Війська Запорозького. А землі Запорозької Січі імперська влада вирішила перейменувати. Саме тоді вперше з'являється термін «Новоросія» <...> У 1764 р. на козацькій території створено Новоросійську губернію із центром у «річпосполитському» Кременчуку. Губернія проіснувала 19 років» (Гава, 2014). У той час на Півдні України були засновані нові міста – Херсон, Миколаїв, Одеса, Тирасполь, Севастополь, які будували і заселяли переважно українці. Наприклад, Катеринослав (нинішній Дніпро), заснований у 1777 р. на місці козацьких поселень.

У 1796 р. Новоросійську губернію було створено вдруге. Її центром став Катеринослав, перейменований на Новоросійськ. Проіснувала губернія всього 6 років. Важливо, що до складу двох історичних Новоросій не входили Харківщина та більша частина Луганщини, але новоросійськими землями були Таганрог, Ростов-Дону та Крим.

Отже, ідеологи РФ традиційно перекидують факти історії: маніпулюють територіями, іменами, роками.

Про «історичні» витоки «Новоросії» публічно заявив Путін 7 квітня 2014 р. вже після анексії Криму. «Нагадаю, що це – Новоросія. Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса – не входили у склад України в царські часи. Це все території, які передав Україні радянський уряд. Навіщо вони це зробили, бог його знає» (Зігалов, 2014). У жовтні 2014 р. на конференції у Валдаї він знову повернувся до теми «Новоросії» і наголосив, що столицею «Новоросії» було місто Новоросійськ (Зігалов, 2014). Це був початок упровадження концепту «Новоросія» у глобальний політичний дискурс, прагматика якого передбачала ідеологічне обґрунтування окупації українських земель

(нарратив «Новоросія – новий проєкт, антиУкраїна») і стратегічне визначення територій для наступної анексії (Херсон, Миколаїв, Одеса, Харків, Запоріжжя).

Російські маніпуляції концептом *НОВОРОСІЯ* простежуються в порівнянні інформації в українськомовній і російськомовній Вікіпедії (табл. 1).

Якщо декодувати текст російськомовної Вікіпедії, ідея «Новоросії» постає не як історично-ціннісне утворення, а як політехнологічний проєкт РФ зі створення нової цінності (квазітериторіального утворення) у власних інтересах, що підтверджується семантичним значенням лексеми *проєкт*: «*Проєкт в управлінні проєктами* – обмежена в часі, ресурсах і вимогах якості унікальна сукупність процесів, спрямована на досягнення унікальних цілей та завдань для створення нової цінності (продукту або послуги)» (Словники України online). Тобто «проєкт Новоросія» був спрямований на створення нового продукту – квазітериторіального утворення, кордони якого, до речі, російські пропагандисти весь час змінюють залежно від ситуації на фронті. А концепт *НОВОРОСІЯ* почав відігравати дискурсоутворювальну роль у російських пропагандистських текстах на підтримку «проєкту».

У 2015 р. О. Царьов заявив про «заморожування» «проєкту Новоросія». Виглядало так, що ідея провалилась. Головна причина закриття проєкту «Новоросія» – нездатність РФ у 2015 р. об'єднати вісім південно-східних областей України в єдине утворення. Ідея при-

жилася на деякий час лише на окремих територіях Луганської та Донецької областей.

Про закриття «проєкту Новоросія» дуже відверто висловився «міністр закордонних справ» «ДНР» Олександр Кофман, який заявив, що головна причина невдачі проєкту в тому, що його лідери в Харкові й Одесі заарештовані, «а республіки, які передбачалося створити в цих регіонах, виявилися обезголовлені». Але О. Кофман висловився і про перспективи «проєкту»: «*Проєкт Новоросія*» закритий на якийсь час – доти, поки в усіх цих регіонах виросте нова політична еліта, здатна очолити рух. Ну не маємо ми права нав'язувати Харкову, Запоріжжю, Одесі свою думку» (Кореспондент.net, 2015). Тобто РФ не відмовилася від подальших загарбницьких планів, чітко визначила наступні цілі окупації.

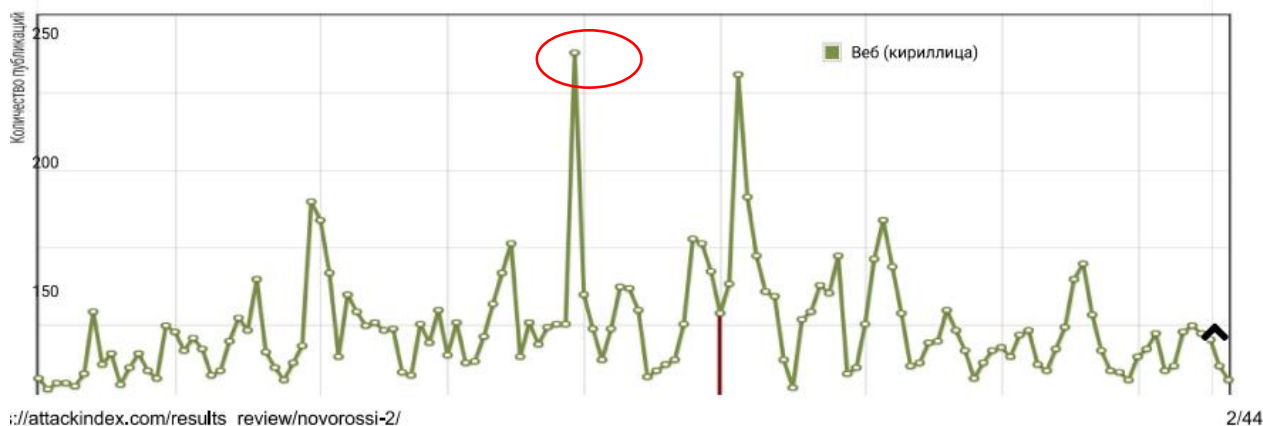
Проєкт «Новоросія» призупинився до початку повномасштабного вторгнення. У 2021 р. в Донецьку було створено доктрину «Руський Донбас». Напередодні видання «EurAsia Dayli» випустило інтерв'ю з розробниками доктрини «Донбас: *Ми маємо нагадати регіонам, що відкололися, що вони теж руські*». На питання кореспондента про головну мету доктрини була дана така відповідь: «Одна з головних цілей доктрини – нагадати цим регіонам, Харкову, Одесі, Дніпропетровську, Миколаєву, Херсону, про те, що це руські регіони, братні для Донбасу в Росії» (Мельникова, 2021). Тобто названі всі ті міста, які нині є мішенями найагресивніших російських атак.

У російській медіа концепт *НОВОРОСІЯ*

Таблиця 1

Концепт *НОВОРОСІЯ* в українськомовній та російськомовній Вікіпедії

Маркери порівняння	Вікіпедія	Википедия
Ситуація відродження поняття	У 2014 р. з подачі президента Російської Федерації Володимира Путіна	В 2014 г. во время пророссийских протестов на Украине президент России Владимир Путин ввёл термин «Новороссия»
Маніпулювання територіальним складом історичної Новоросії	помилково вказав приналежність до історичного регіону і Харкова	для обозначения проекта пророссийского государственного образования на юге и востоке Украины
Кому вигідно використовувати поняття «Новоросія»	термін «Новоросія» почали широко вживати не тільки проросійські сепаратисти, російські шовіністи, а й офіційні російські органи	Вскоре после образования самопровозглашённых Донецкой Народной Республики (ДНР) и Луганской Народной Республики (ЛНР) они заявили о планах объединения в Конфедерацию «Новороссия».
Кваліфікація «Новоросії» 2014 р.	невизнане квазідержавне утворення <u>Союз народних республік – Новоросія</u>	проект «Новороссия»

Скриншот 1. Системність використання медіа РФ виразу «Донбас і Новоросія»

повернувся у 2024 р. Тепер він використовується у словосполученні «Донбас і Новоросія» як маркер успіхів «СВО». Контент-аналіз, зроблений за допомогою ресурсу «Атак Індекс»¹, що працює з Big Data, довів, що новий поштовх до активного використання цього словосполучення був наданий посланням В. Путіна до Федеральних Зборів 29 лютого 2024 р.

Приклади: «Сальдо предложил открыть центр Донбасса и Новороссии в бывшем посольстве Украины в Москве» (ТАСС, 29.02.2024)², «Поддержка окажется в выдаче кредита для покупки квартиры в Донбассе и Новороссии» (Путин, Ура.ру, 20.02.2024); «29 февраля в Тульском музее оружия пройдет все-российский урок мужества. Его участниками станут историки, участники СВО, врачи, оборонщики, педагоги, студенты, волонтеры. Урок будет посвящен соотечественника, участвующим в спецоперации, а также тем, кто помогает жителям Донбасса и Новороссии» (Тульские известия, 20.02.2024).

Отже, пропаганда РФ знову змінює територіальні межі новоутворення «Новоросія», за вказівкою знаного історика В. Путіна, – це вже тимчасово окуповані території Харківської, Запорізької, Херсонської областей.

Про те, що словосполучення «Донбас і Новоросія» є маркером інформаційної операції Кремля, свідчить частота його вживання

в російських медіа – понад 50% видань використовують його регулярно кілька разів на тиждень або місяць.

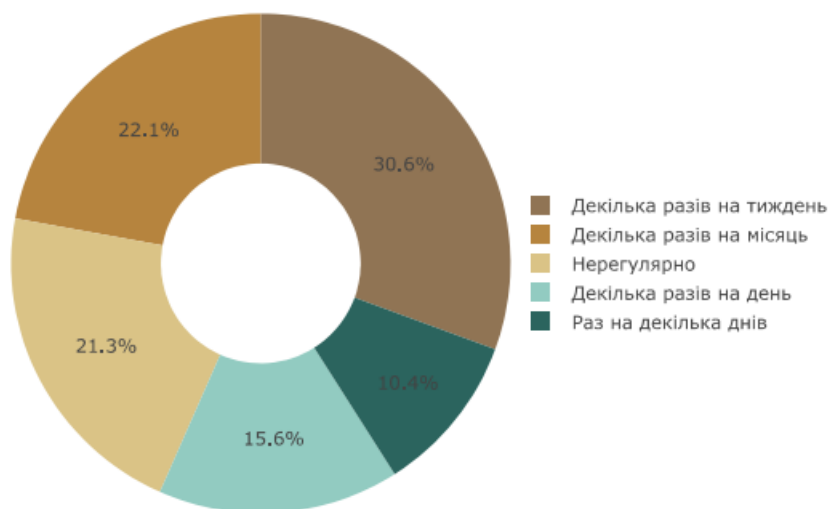
Медіа тимчасово окупованих Луганщини та Донеччини впроваджують той же наратив, що й російські ЗМІ, про повернення регіонів України (Херсона, Запоріжжя, Харкова, Одеси, Дніпра, Миколаєва, Сум), «що відкололися», «додому в Росію» як відродженого «проекту Новоросія». Тому словосполучення «Донбас і Новоросія» уживається ними як сталий вираз і набуває статусу концепту.

Уживають вираз «Донбас і Новоросія» системно всі «провідні» медіа тимчасово окупованих територій Луганщини та Донеччини.

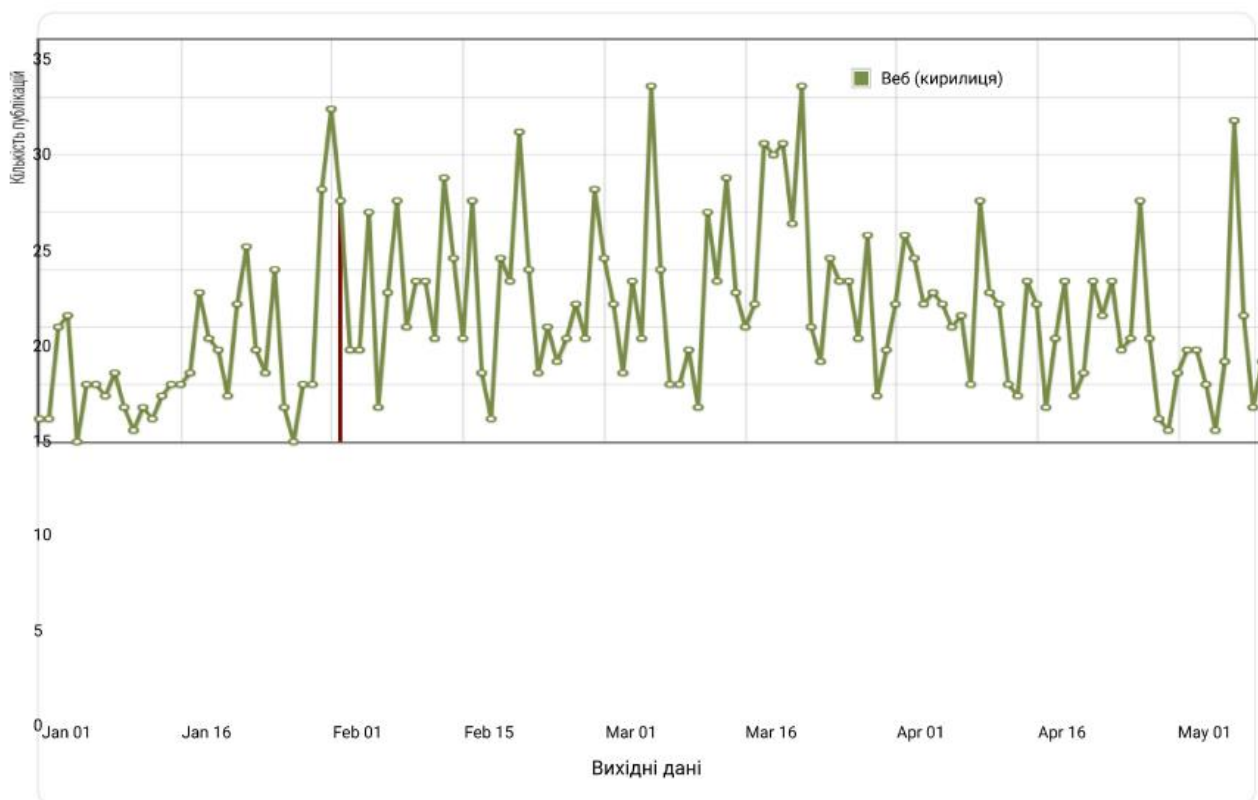
Висновки і перспективи подальших досліджень. Відродження «проекту Новоросія» є новим етапом інформаційних операцій РФ, спрямованих на громадян власної держави, мешканців тимчасово окупованих територій України та тих, які Росія планує окупувати. Якщо в російських пропагандистських дискурсах 2014–2015 рр. використовувався концепт *НОВОРОСІЯ* щодо об'єднання восьми південно-східних областей України в єдине утворення, то у 2024 р. РФ почала відроджувати «проект Новоросія» і використовувати новий концепт – *Донбас і Новоросія*, когнітивно-прагматичне спрямування якого орієнтовано на вирішення кількох завдань: продемонструвати громадянам РФ успіхи «СВО» і неадекватність людських втрат; підняти статус Донбасу, який уже нібито «пройшов шлях повернення додому» і може допомогти в цьому мешканцям регіонів України, «що відкололися»; вимальовування перспек-

¹ Сервіс моніторингу, прогнозування й автоматизованого визначення інформаційних загроз attackindex.com створила українська команда, яка складається із представників технічних і комп'ютерних наук, прикладної математики, медіа, соціології, IT й інформаційної безпеки.

² Посилання наводяться за результатами моніторингу сервісу «Атак Індекс».

Скриншот 2. Частотність використання медіа РФ виразу «Донбас і Новоросія»

Скриншот 3. Системність використання медіа тимчасово окупованих територій Луганщини і Донеччини виразу «Донбас і Новоросія»

тив мешканцям тимчасово окупованих територій України і тих, які РФ планує окупувати. Дискурс-аналіз довів, що комунікативна стратегія РФ щодо відродження «проекту Новоросія» є маркером як політичних зазіхань РФ, так і напрямів подальшої воєнної ескалації.

Перспективи подальших досліджень убачаються в дискурс-аналізі за технологією Великих даних інформаційного простору РФ для відстеження використання стратегічно значущих концептів як маркерів планування загарбницьких дій країною-агресоркою.

1. **22.03.2024 09:01 В Ростовена-Дону обсудят инструменты поддержки бизнеса Донбасса и Н**
Донецкое агентство новостей
Обсяг сюжету: 17. Період: 2024.03.22 08:43 - 2024.03.22 21:28
6. **Денис Пушилин: Донбасс и Новороссия - не "новые регионы"**
Народный Совет ДНР
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.03.22 15:31 - 2024.03.22 15:31
7. **22.03.2024 15:35 В Госдуме заявили, что Донбасс и Новороссия достаточно активно помог**
Донецкое агентство новостей
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.03.22 15:28 - 2024.03.22 15:28
8. **22.03.2024 13:38 Главное для РФ - обезопасить жителей Донбасса и Новороссии от агресс**
Донецкое агентство новостей
10. **22.03.2024 в 15:00 Цены на социально значимые товары в Донбассе и Новороссии снижаютс**
Луганский Информационный Центр
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.03.22 14:43 - 2024.03.22 14:43
12. **22.03.2024 10:23 Квота для Донбасса и Новороссии на беспошлинный экспорт зерна на год**
Донецкое агентство новостей
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.03.22 09:28 - 2024.03.22 09:28
13. **21.03.2024 23:46 Дайджест новостей четверга, 21 марта**
Донецкое агентство новостей
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.03.22 00:28 - 2024.03.22 00:28

Скриншот 4. Приклады використання медіа тимчасово окупованих територій Луганщини і Донеччини виразу «Донбас і Новоросія»

📌 Топ-20 джерел публікацій за весь період запиту.

Донецкое агентство новос...	498
Луганский Информационный...	237
Насправді	68
ДНР Правда	34
News365	30
Форум спасения Мариуполя	27
Все о ДНР	23
Горловская мозаика	20
Горловская правда	15
NewsUA.ru	13
Народный Совет ДНР	8
Аналитическая служба Дон...	7
Глава ДНР Денис Пушилин	6
Общественное движение "Д...	6
Правда-ТВ.ru	5
Dnr24.com	1
Комитет.net.ua	1
Донецкий тормозок	1

Скриншот 5. 20 найкращих медіа тимчасово окупованих територій Луганщини та Донеччини, що системно вживають вираз «Донбас і Новоросія»

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будівська Г. Медійне представлення концепту *НОВОРОСІЯ*. Аналіз медіаматеріалів про об'єднання «ДНР» ТА «ЛНР» у «Конфедерацію Новоросія». *Наукові записки Українського католицького університету*. Серія «Журналістика. Медіакомунікації». 2015. Ч. 6. Вип. 1. С. 119–125.
2. Брехуненко В. Концепція «Новоросії» на тлі ранньомодерних експансіоністських доктрин Московії та просторових уявлень українських еліт. *Грани* : науково-теоретичний альманах. 2024. № 27 (1). С. 17–22.
3. Гава О. Історія Новоросії та її етнічний склад у XIX ст. *Українська правда*. 10.05.2014. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/05/7/142762/> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Палій О. Хто і навіщо вигадав «Новоросію»? Історична правда про казку Кремля. *TCH*. 04.03.2023. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=wghZohNok2M> (дата звернення: 27.03.2024).
5. Словники України online. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua> (дата звернення: 28.03.2024).
6. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 166 с.

ДЖЕРЕЛА:

7. Attack Index : інформаційно-аналітичний ресурс. URL: <https://attackindex.com> (дата звернення: 28.03.2024).
8. Зігалов В. Проект «Новоросія» – план-прикриття для знищення України? *Радіо Свобода*. 06.08.2014. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/26516232.html> (дата звернення: 26.03.2024).
9. Криза в Україні у словах та виразах. *BBC News*. 11.04.2015. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150411_internet_wars_glossary_rl (дата звернення: 26.03.2024).
10. Мельникова К. Донбасс: «Мы должны напомнить отколовшимся регионам, что они тоже русские». *EurAsia Dayli*. 19.01.2021. URL: <http://eadaily.com/ru/news/2021/01/19/donbass-my-dolzheny-napomnit-otkolovshimsya-regionam-chto-oni-tozhe-russkie> (дата звернення: 25.03.2024).
11. Проект «Новоросія» закритий. Кремль змінює плани на південний схід. *Кореспондент.net*. 21.05.2015. URL: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3517781-proekt-novorosiia-zakrytyi-kreml-zminuie-plany-na-pivdennyi-skhid> (дата звернення: 25.03.2024).

REFERENCES:

1. Budivska, H. (2015). Mediine predstavleniia kontseptu *NOVOROSIIA*. Analiz mediamaterialiv pro obiednannia “DNR” ta “LNR” u “Konfederatsiiu Novorosiia” [Media presentation of the *NOVOROSIIA* concept. Analysis of media materials about the unification of the “DPR” and “LPR” into the “Confederation of Novorossiia”]. *Naukovi zapysky UKU*. Seriiia “Zhurnalistyka. Mediakomunikatsii” [*UCU Scientific Notes*. Series “Journalism. Media Communications”], 6 (1), 119–125 [in Ukrainian].
2. Brekhunenko, V. (2024). Brekhunenko V. Kontseptsiia “Novorosii” na tli rannomodernykh ekspansionistskykh doktryn Moskovii ta prostorovykh uiaвлен ukrainiskykh elit [The concept of “Novorossiia” against the background of the early modern expansionist doctrines of Muscovy and the spatial imagination of the Ukrainian elite]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh “Hrani”* [*Scientific and theoretical almanac “Grani”*], 27 (1), 17–22 [in Ukrainian].
3. Gava, O. (2024). Istoriia Novorosii ta yii etnichnyi sklad u KhIKh storichchi [History of Novorossia and its ethnic composition in the 19th century]. *Ukrainska pravda* [*Ukrainian Pravda*], 10.05.2014. Retrieved from: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/05/7/142762/> [in Ukrainian].
4. Palii, O. (2023). Khto i navishcho vydumav “Novorosiiu”? Istorychna pravda pro kazku Kremliia [Who invented “Novorossiia” and why? The historical truth about the tale of the Kremlin]. *TSN*. 04.03.2023. Retrieved from: <http://www.youtube.com/watch?v=wghZohNok2M> [in Ukrainian].
5. Slovnyky Ukrainy online. Ukrainyski movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy [Dictionaries of Ukraine online. Ukrainian Language and Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Retrieved from: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua> [in Ukrainian].
6. Turchenko, F., & Turchenko, H. (2015). Proekt “Novorosiiia” i novitnia rosiisko-ukrainska viina. Proekt “Novorosiiia” i novitnya rosijs’ko-ukrayins’ka vijna [The Novorossia project and the latest Russian-Ukrainian war]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

SOURCES:

7. Attack Index: informatsiino-analitychnyi resurs [Attack Index: an information and analytical resource]. Retrieved from: <https://attackindex.com> [in Ukrainian].

8. Zihalov, V. (2014). Proekt “Novorosiiia” – plan-prykryttia dlia znyschennia Ukrainy? [“Novorossiia” – a cover plan for the destruction of Ukraine?]. *Radio Svoboda*, 06.08.2014. Retrieved from <http://www.radiosvoboda.org/a/26516232.html> [in Ukrainian].

9. Kryza v Ukraini u slovakh ta vyrazakh [Crisis in Ukraine in words and expressions]. (2015). *BBC News*. 11.04.2015. Retrieved from: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150411_internet_wars_glossary_rl [in Ukrainian].

10. Melnikova, K. (2021). Donbass: “My dolzhny napomnit otkolovshimsya regionam. chto oni tozhe ruskiye” [Donbass: “We must remind the breakaway regions that they are also Russian”]. *EurAsia Dayli*. 19.01.2021. Retrieved from: <http://eadaaily.com/ru/news/2021/01/19/donbass-my-dolzhny-napomnit-otkolovshimsya-regionam-chto-oni-tozhe-russkie> [in Russian].

11. Proekt “Novorosiiia” zakrytyi. Kreml zminiuiie plany na pivdennyi skhid [The “Novorossiia” project is closed. The Kremlin is changing its plans for the southeast]. *Korespondent.net*. 21.05.2015. Retrieved from: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3517781-proekt-novorosiia-zakrytyi-kreml-zminiuiie-plany-na-pivdennyi-skhid> [in Ukrainian].

УДК 398 (477) (092)

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/4>

Марина МИЦЮК

аспірантка Навчально-наукового інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, бульв. Тараса Шевченка, 14, м. Київ, Україна, 01601

ORCID: 0000-0003-1560-4096

marinaua98@gmail.com

Бібліографічний опис статті: Мицюк, М. (2024). Типологія та функції сучасних медійних наративів російсько-української війни. *Folia Philologica*, 7, 30–38, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/4>

ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЇ СУЧАСНИХ МЕДІЙНИХ НАРАТИВІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено типологію сучасних наративів, що виникають у контексті російсько-української війни, з розкриттям їхньої ролі у формуванні колективної пам'яті та національної ідентичності українців. Особливу увагу приділено аналізу функціонування цих наративів у медіапросторі та суспільній свідомості. Метою роботи є виявлення ключових елементів типології цих наративів та їхнього впливу на суспільство в умовах війни та в післявоєнний час.

У дослідженні застосовано методи контент-аналізу та дискурс-аналізу для виявлення та систематизації присутніх тенденцій формування наративів, представлених у медіа та соціальних мережах. За допомогою контент-аналізу проаналізовано основні теми, мотиви та символи, що виявляються в різних типах наративів, а також їхню частотність і взаємозв'язки. Дискурс-аналіз допоміг розглянути, як ці наративи функціонують у контексті політичної, соціальної та культурної реальності, виявити глибинні ідеологічні змісти та відображення суспільних настроїв. Наукова новизна полягає в розробленні типології сучасних наративів, що виникають під час російсько-української війни, і в аналізі їхньої ролі в конструюванні української національної ідентичності в умовах збройного конфлікту. У статті представлено комплексний підхід до вивчення як традиційних (героїчних, трагічних, сатиричних) наративів, так і новітніх, як-от мітологізованих та субкультурних. Також досліджено, як війна впливає на трансформацію наративів, а наративи – на сприйняття війни в суспільстві. У результаті дослідження виявлено, що сучасні наративи російсько-української війни виконують кілька важливих функцій, зокрема формування колективної пам'яті, підтримку морального духу нації та визначення культурних маркерів, які сприяють зміцненню національної ідентичності. Героїчні наративи допомагають конструювати образ національних героїв, тоді як трагічні акцентують увагу на людських втратах і стражданнях. Сатиричні наративи, зі свого боку, слугують інструментом критики ворога та зміцнення єдності всередині нації. У статті також окреслено перспективи подальших досліджень наративів у післявоєнний час, коли наративи війни можуть еволюціонувати або трансформуватися, а їхній вплив на суспільну свідомість може змінитися залежно від політичних і соціокультурних умов.

Ключові слова: наратив, типологія, фольклор, російсько-українська війна, колективна пам'ять.

Marina MYTSIUK

PhD Student at the Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Taras Shevchenko blv., 14, Kyiv, Ukraine, 01601

ORCID: 0000-0003-1560-4096

marinaua98@gmail.com

To cite this article: Typolohiia ta funktsii suchasnykh mediinykh naratyviv rosiisko-ukrainskoi viiny [Typology and functions of contemporary media narratives of the Russian-Ukrainian war]. *Folia Philologica*, 7, 30–38, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/4>

TYOLOGY AND FUNCTIONS OF CONTEMPORARY MEDIA NARRATIVES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article investigates the typology of contemporary narratives emerging in the context of the Russian-Ukrainian war, revealing their role in shaping collective memory and the national identity of Ukrainians. Special attention is devoted to analyzing how these narratives function within the media space and societal consciousness. The objective of the study is to identify key elements in the typology of these narratives and assess their impact on society during wartime and in the post-war period. The research employs content analysis and discourse analysis to identify and systematize significant trends in the formation of narratives represented in the media and social networks. Content analysis examines primary themes, motives, and symbols present in different types of narratives, as well as their frequency and interconnections. Discourse analysis helps to investigate how these narratives function within the political, social, and cultural realities, uncovering deep ideological meanings and reflections of public sentiments. The scientific novelty lies in developing a typology of contemporary narratives that emerge during the Russian-Ukrainian war and analyzing their role in constructing the Ukrainian national identity amid the armed conflict. The article presents a comprehensive approach to studying both traditional (heroic, tragic, satirical) narratives and new forms, such as mythologized and subcultural narratives. The study also examines how the war influences the transformation of these narratives and how these narratives shape the society's perception of the conflict. The findings reveal that contemporary narratives of the Russian-Ukrainian war fulfill several crucial functions, including the formation of collective memory, boosting national morale, and defining cultural markers that strengthen national identity. Heroic narratives help construct the image of national heroes, while tragic narratives emphasize human loss and suffering. Satirical narratives, on the other hand, serve as a tool for criticizing the enemy and fostering unity within the nation. The article also outlines prospects for further research on post-war narratives, which may evolve or transform, with their impact on societal consciousness potentially shifting depending on political and sociocultural conditions.

Key words: narrative, typology, folklore, Russian-Ukrainian war, collective memory.

Актуальність проблеми. Дослідження сучасних наративів як форми фіксації російсько-української війни є надзвичайно важливим у контексті сучасних подій. Війна, що триває в Україні із 2014 р., не лише змінює політичний ландшафт Європи, але й має глибокі соціокультурні наслідки. Наративи, що виникають у цей період, не лише функціонують як засоби комунікації між учасниками конфлікту та широким загалом, але й стають потужним інструментом у формуванні колективної пам'яті, національної ідентичності та інтерпретації історичних подій. Ці наративи, створювані в середовищі масової комунікації, зокрема в медіа, є ключовими елементами, через які суспільство сприймає та розуміє події війни. Тому дослідження цього феномену є необхідним для глибшого розуміння сучасних процесів у суспільстві та їхнього впливу на майбутні покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання наративів у контексті війни та їхнього впливу на суспільну свідомість є предметом численних наукових досліджень. Відомі праці Мішеля Фуко (Foucault, 1972) та Жана Бодріяра (Baudrillard, 1994) закладають основи для розуміння наративів як соціально-культурних конструктів, що впливають на формування суспільного уявлення про реальність. Джудіт Батлер у своїй книзі "Frames of War: When is Life

Grievable?" аналізує медіанаративи як рамки, через які суспільство сприймає й осмислює події війни (Butler, 2009).

Мета статті – визначення типів і функцій сучасних медійних наративів російсько-української війни, розкриття їхньої ролі у формуванні національної ідентичності. Завдання статті: типологізувати наративи, що виникли під час російсько-української війни, проаналізувати приклади сучасних медійних наративів, що відображають події війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українському контексті дослідження наративів, пов'язаних з російсько-українською війною, активно розвиваються. Відомі літературознавчі та культурологічні дослідження аналізують, як війна відображається в сучасній українській масовій комунікації та медіа. Ці праці не лише фіксують події, але й формують нові наративи, які відображають сучасні реалії та впливають на формування національної ідентичності. Вони підкреслюють важливість наративів як засобу передачі досвіду війни й формування колективної пам'яті, що є ключовим для розуміння сучасних соціокультурних процесів в Україні.

Дослідження сучасних наративів війни є актуальним і важливим напрямом наукових пошуків, що сприятиме глибшому розумінню процесів формування національної ідентич-

ності та збереження історичної пам'яті в умовах сучасної війни.

Наратив – це форма організації інформації у вигляді розповіді, яка має свою внутрішню структуру, що включає події, дії та персонажів, розміщених у хронологічній послідовності. У контексті фольклору наратив є засобом збереження та передачі колективної пам'яті, культурних цінностей і традицій від покоління до покоління. Важливість наративів у фольклорі полягає в тому, що вони є засобом кодифікації та трансляції соціального досвіду, включаючи моральні й етичні норми, властиві суспільству (Петров, 2017: 5–17).

Джером Брунер розглядав наратив як когнітивну структуру, що дозволяє людині зрозуміти свій досвід і надати йому сенс. Вона є базовою формою людського мислення та спілкування (Брунер, 2016: 8). У фольклорі наративи часто є мітологізованими й передаються у формі легенд, казок, епічних поем та інших усних творів, що відіграють роль не лише в передачі знань, але й у конструюванні соціальної реальності (Токарев, 2019: 104–105).

У контексті війни наративи набувають особливого значення, оскільки вони стають інструментом не лише збереження пам'яті, але й інтерпретації подій. За допомогою наративів суспільство структурує свій досвід, надає сенс подіям і формує колективну пам'ять. Наприклад, наративи про героїчні звитяги сприяють формуванню національної ідентичності та зміцненню морального духу суспільства, тоді як трагічні наративи допомагають опрацювати й усвідомити втрати, пов'язані з війною (Ковальчук, 2020: 45–46).

Як зауважує Алейди Ассман, наративи війни мають ключове значення для формування колективної пам'яті, яка визначає, як суспільство сприймає своє минуле й будує майбутнє (Assmann, 2011: 29). На прикладі російсько-української війни можна спостерігати, як наративи не лише відображають, але й активно формують суспільне уявлення про війну, впливають на національну ідентичність і політичну свідомість (Долгов, 2022: 7–9).

Для дослідження сучасних наративів російсько-української війни було використано кілька методів збору даних. Основними методами стали аналіз текстів і контент-аналіз медійних ресурсів. Було проаналізовано як традиційні,

так і нові медіа, зокрема й новинні портали, блоги, соціальні мережі й інші онлайн-платформи. Окрім того, було проведено інтерв'ю з учасниками подій і експертами з метою збору якісних даних про наративи, що формуються в умовах війни (Дяченко, 2021: 53–55).

Методи аналізу включали як кількісний, так і якісний підходи. Кількісний аналіз дозволив виявити частотність згадувань окремих наративів у медіа, що дало змогу оцінити їхній вплив на суспільство. Якісний аналіз, зокрема дискурс-аналіз, застосовується для глибокого розуміння того, як ці наративи формуються, які смисли вони несуть, як вони впливають на колективну пам'ять та ідентичність (Шевченко, 2020: 34–36).

Під час дослідження було виділено кілька основних типів наративів, що виникають у контексті російсько-української війни: героїчні, трагічні, мітологізовані та сатиричні наративи.

Героїчні наративи зосереджуються на історіях про мужність і самопожертву українських військових і цивільних, що протистоять агресії. Ці наративи здебільшого використовуються для зміцнення національного духу та єдності суспільства (Миронова, 2021: 71–72). Трагічні наративи розповідають про жертв війни, втрати, руйнування, акцентують увагу на гуманітарних аспектах конфлікту (Зайцева, 2022: 20). Сатиричні наративи, навпаки, використовують гумор та іронію як спосіб висміювання агресора та підтримки морального стану населення (Черненко, 2023: 88–90). Мітологізовані наративи включають відтворення старих історій у новому контексті, часто із залученням символіки й образів, що мають культурне або релігійне значення (Савченко, 2021: 39–41).

Героїчні наративи про захисників Донецького аеропорту, відомих як «кіборги», стали символом мужності та незламності українського народу. Ці історії активно підтримуються як у медіа, так і в художній літературі та кінематографі, що сприяє їх популяризації та фіксуванню в колективній пам'яті (Новикова, 2021: 47–48).

Прикладом також є наративи про захисників Азовсталі: під час оборони Маріуполя, особливо Азовсталі, українські солдати стали символом стійкості та героїзму. Ці наративи зображують їх як безстрашних захисників, які борються за свободу і незалежність, незважа-

ючи на невідомі обставини. Звернення командира полку «Азов» підполковника Дениса Прокопенка щодо ситуації на заводі «Азовстал» (17) на 70-й день, навесні 2022 р., спричинило в Мережі формування героїчних наративів, зокрема в музиці, трек «Azovstal – Qaqarotto» (18) став гімном боротьби за Азовстал (рис. 1).

Трагічні наративи, як-от історії про масові поховання цивільних у Бучі, Ізюмі, Маріуполі, зображують жахливі наслідки війни для цивільного населення. Ці наративи підкреслюють трагедію та страждання людей, які стали жертвами війни, підкреслюють жахливі наслідки війни для мирного населення і є важливою доказовою базою для міжнародної підтримки України та притягнення агресора до відповідальності (Гончаренко, 2023: 25–26). Розповіді про психологічні травми та страждання ветеранів війни та постраждалих унаслідок війни також є трагічними наративами. Вони фокусуються на довгострокових наслідках війни для психічного здоров'я людей, що пережили бойові дії або втратили близьких (рис. 2).

Українці в соціальних мережах використовують трагічні наративи, щоб нагадати світу про

війну в Україні. Так, наприклад, у соціальних мережах поширювали моторошне фото з Ізюма – рука загиблої людини із синьо-жовтим браслетом. Поруч зі своєю рукою користувачі мережі наголошували, що «це міг бути кожен із нас». Люди позначали дописи хештегом #IzyumMassacre – Ізюмська різанина (рис. 3).

Мітологізовані наративи, завдяки своїй символічній насиченості, сприяють формуванню стійких культурних образів, які залишаються актуальними довгий час і можуть бути пересмислені майбутніми поколіннями (Лисенко, 2023: 56–57). Прикладом таких наративів можуть слугувати «Кіборги». Цей наратив підносить захисників до міфічного статусу, робить їх постійним елементом національної пам'яті та символом українського героїзму. Яскравим прикладом цього є український фільм «Кіборги» (2017 р.), який відтворює образ захисників Донецького аеропорту, перетворюючи їх на символ непохитності та сили. Візуальне зображення кіборгів у фільмі – це поєднання реалістичних військових образів із символічним піднесенням їхнього героїзму, що ще більше закріплює цей наратив у суспільній свідомості.

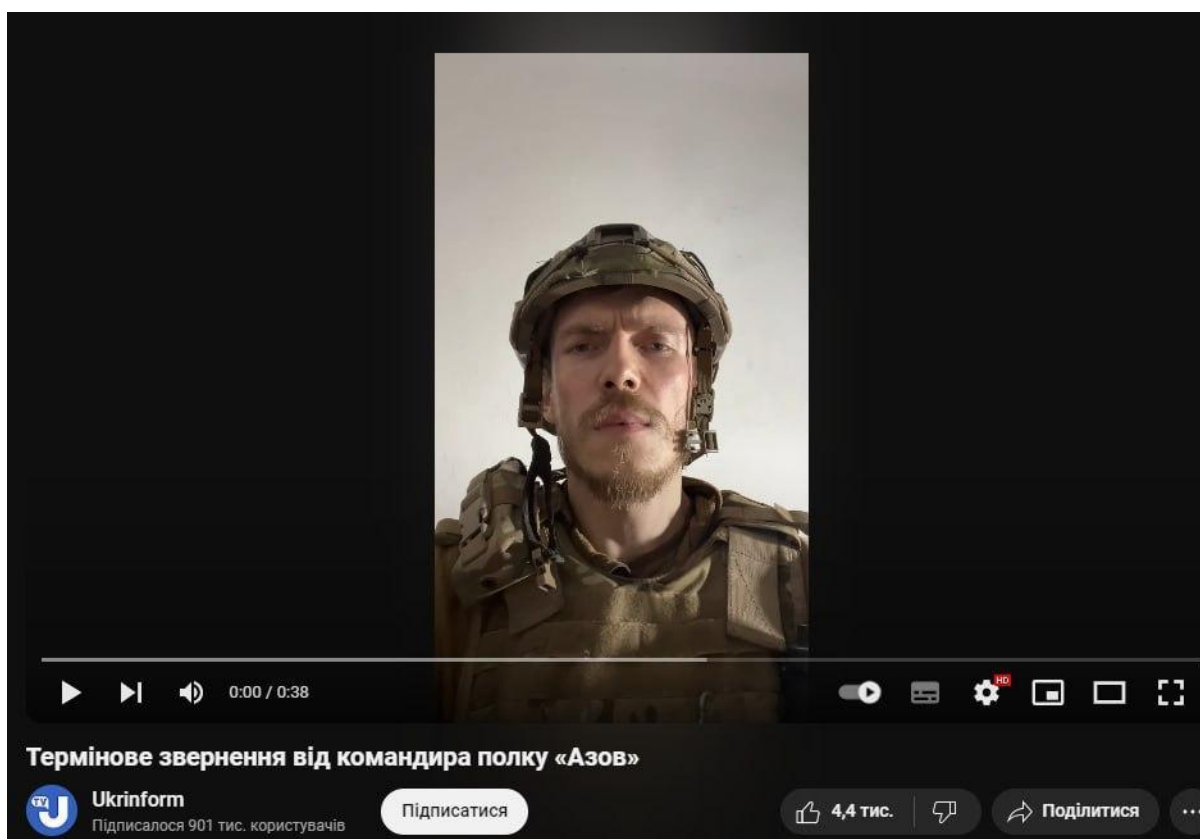

Рис. 1

ВІЙНА

«Масові поховання під Ізюмом: «кількість загиблих може у рази перевищити трагедію Бучі»

16 вересня 2022, 18:01

Триває ексгумація тіл із масового поховання під Ізюмом. Є тіла військових ЗСУ зі зв'язаними руками

Рис. 2

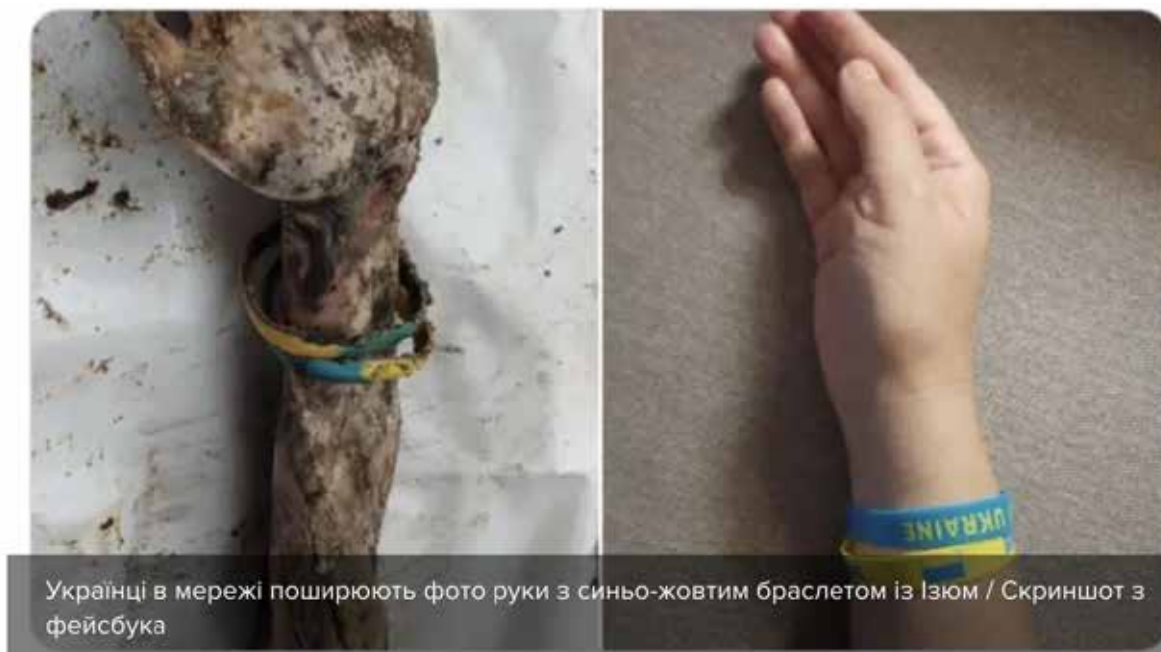

Рис. 3

Розповіді про їхні подвиги часто гіперболізовані, романтизовані, що допомагає створити потужний національний міф, «Незламний народ». Цей наратив використовує елементи

героїчної міфології, де українці зображаються як нація, що є втіленням стійкості та сили духу. Це допомагає зміцнити національну ідентичність і підтримує моральний дух; «Небесна

Рис. 4

сотня». Наратив про Небесну сотню створює образ мучеників, які загинули за ідеї справедливості та національної гідності. Це мітологізує їхні жертви як вищий прояв патріотизму та боротьби за національну свободу. У медіа вже впізнаваний образ воїна із крилами, що символізує «Небесну сотню» (рис. 4).

Варто також додати, що мітологізовані наративи просувалися стороною агресора до початку вторгнення, наприклад, наратив «Безсмертний полк» висвітлював ветеранів Другої світової війни, щоб створити пропагандистський міфічний образ українсько-російського військового духу та національної єдності, «братських народів».

Сатиричні наративи, наприклад у формі мемів або коротких відеороликів, висміюють абсурдність і жорстокість агресора, що дозволяє зняти психологічне напруження в умовах війни (Коваленко, 2022: 92–93).

Ці наративи мають потужний вплив на формування суспільної думки та національної пам'яті. Героїчні та трагічні наративи формують позитивний образ захисників України та підсилюють відчуття національної єдності, відіграють важливу роль у міжнародному контексті, де використовуються для залучення підтримки України в боротьбі з агресором (Приходько, 2022: 38–39). Прикладом таких наративів є меми про російську військову техніку. В Україні часто використовуються меми, які іронічно зображують неефективність російської військової техніки або організації. Наприклад, меми про «вагнерівців» і їхні невдалі спроби наступу часто підкреслюють безглуздість російських військових стратегій або ж

сатиричні ролики про російських чиновників. Відео та сатиричні ролики, які висміюють поведінку російських політиків або їхні абсурдні заяви про війну, також є формою сатиричного наративу. Ці матеріали часто використовують гумор для підкреслення неадекватності та корупції російської влади (рис. 5).

Восени 2022 р. під час втечі з Херсона російські окупанти викрали єнота з місцевого зоопарку. Єнот із Херсона став одним із символів російської пропаганди. Військор Анна Долгарева тоді назвала крадіжку тварини «єдиною гарною новиною». Вона є авторкою фрази «Херсон повернемо, єнота не повернемо», що стала головним мемом на кілька тижнів і спровокувала новий сатиричний наратив (рис. 6).

Рис. 5

єНот

Державні послуги
онлайн

єНот

єНот - спільна розробка ГУР МО та Мінцифри для особливо важливих операцій в тилу ворога.

Відтепер завалить хула/ї... нуть по Кремлю/звільнити нові території можна через додаток ДІА.

Стиральная машинка Hotpoint Ariston

Енот

- ✗ Весит 60кг. Незручниця, тяжела в транспортуванні
- ✗ Максимальна загрузка - 5 кг белья
- ✗ Требує постійного напора води и стабільної подачі електроенергії
- ✗ Сделана пиндосами из неекологічних матеріалів
- ✗ Неспособна самовоспроизводиться

- ✓ Весит 4-5 кг. Поміщається в печешох
- ✓ Готов полоскати весь день, в любых объемах
- ✓ Работает на тех же просроченных сухпайках что и ты
- ✓ Разработан в биолоборатории под Киевом из 100% экологічних природних ресурсів
- ✓ В поміте от 3 до 6 новых образцов

Рис. 6

Отже, сучасні наративи російсько-української війни відіграють ключову роль у формуванні колективної пам'яті, зміцненні національної ідентичності та підтримці суспільної єдності. Різні типи наративів – героїчні, трагічні, мітологізовані та сатиричні – виконують унікальні функції, створюючи емоційний зв'язок між суспільством і подіями війни. Героїчні наративи зосереджуються на прикладах мужності та самопожертви, формуючи позитивний образ захисників країни та зміцнюючи патріотизм. Трагічні наративи привертають увагу до людських втрат і страждань, викликають емпатію та розуміння глибини конфлікту.

Мітологізовані наративи допомагають створити стійкі символічні образи, що залишаються актуальними в колективній пам'яті, тоді як сатиричні наративи сприяють емоційній розрядці та слугують інструментом для критики ворога.

Отже, наративи, що виникають у медіапросторі, є не лише засобами інформування, але й важливими інструментами у формуванні суспільних настроїв, інтерпретації подій і консолідації українців. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на аналізі нових форм наративів, які з'являються в цифровому середовищі, а також на вивченні трансформації цих наративів у післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брунер Дж. Акти створення сенсу. Київ : Академія, 2016. 320 с.
2. Гончаренко В. Жертви війни: аналіз трагічних наративів. *Військові студії*. 2023. Вип. 3. С. 25–26.
3. Долгов В. Суспільні уявлення про війну: теорія та практика. *Український соціологічний журнал*. 2022. Вип. 3. С. 7–9.
4. Дяченко М. Методологія сучасних гуманітарних досліджень. Київ : Київський університет, 2021. С. 53–55.
5. Зайцева Л. Трагічні наративи війни: осмислення і пам'ять. *Аналітичні студії*. 2022. Вип. 1. С. 20.
6. Коваленко М. Вплив наративів на національну ідентичність. *Соціальні дослідження*. 2022. Вип. 7. С. 92–93.
7. Ковальчук І. Наративи та колективна пам'ять у контексті війни. *Соціологічні студії*. 2020. Вип. 2. С. 45–46.
8. Лисенко Д. Меми як форма сатиричного наративу у війні. *Цифрові медіа*. 2023. Вип. 5. С. 56–57.
9. Миронова О. Героїчні наративи сучасної України. *Українська фольклористика*. 2021. Вип. 8. С. 71–72.
10. Новикова Т. Кіборги Донецького аеропорту: формування національного міфу. *Історичні дослідження*. 2021. Вип. 2. С. 47–48.
11. Петров О. Наратив у фольклорі: структура і функції. *Фольклорні студії*. 2017. Вип. 5. С. 15–17.
12. Савченко П. Мітологічні наративи в сучасному медійному просторі. *Культурні студії*. 2021. Вип. 4. С. 39–41.
13. Термінове звернення від командира полку «Азов». 2022. URL: <https://youtu.be/hPeArHbWkBg?si=8mWjKFRtBHBWgRFR> (дата звернення: 28.03.2024).
14. Токарев І. Фольклор і наратив: міфологія у сучасній літературі. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. С. 104–105.
15. Черненко І. Сатира і війна: вплив гумору на суспільну свідомість. *Літературний огляд*. 2023. Вип. 3. С. 88–90.
16. Шевченко О. Кількісний та якісний аналіз наративів. *Журнал соціології*. 2020. Вип. 4. С. 34–36.
17. Azovstal. 2022. URL: https://youtu.be/uruF0J4v_yI?si=fF-pMdTA4kSuM_rG (дата звернення: 26.03.2024).
18. Assmann A. *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 384 p.
19. Baudrillard J. *Simulacra and Simulation* / Translated by Sheila Faria Glaser. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994. 164 p.
20. Butler J. *Frames of War: When is Life Grievable?* London : Verso Books, 2009. 193 p.
21. Foucault M. *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language* / Translated by A.M. Sheridan Smith. New York : Pantheon Books, 1972. 245 p.

REFERENCES:

1. Bruner, J. (2016). *Acts of creating meaning*. Kyiv: Akademia [in Ukrainian].
2. Honcharenko, V. (2023). *Zhertvy viiny: Analiz trahichnykh narytyviv* [War victims: Analysis of tragic narratives]. *Viiskovi studii* [Military Studies], 3, 25–26 [in Ukrainian].
3. Dolgov, V. (2022). *Suspilni uiavlennia pro viinu: Teoriia ta praktyka* [Social perceptions of war: Theory and practice]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal* [Ukrainian Sociological Journal], 3, 7–9 [in Ukrainian].
4. Dyachenko, M. (2021). *Metodolohiia suchasnykh humanitarnykh doslidzhen* [Methodology of contemporary humanities research]. Kyiv: Kyivskyi universytet [in Ukrainian].

5. Zaitseva, L. (2022). Trahichni narytyvy viiny: Osmyslennia i pam'iat [Tragic war narratives: Interpretation and memory]. *Analitychni studii [Analytical Studies]*, 1, 20 [in Ukrainian].
6. Kovalenko, M. (2022). Vplyv narytyviv na natsionalnu identychnist [The impact of narratives on national identity]. *Sotsialni doslidzhennia [Social Research]*, 7, 92–93 [in Ukrainian].
7. Kovalchuk, I. (2020). Narytyvy ta kolektyvna pam'iat u konteksti viiny [Narratives and collective memory in the context of war]. *Sotsiolohichni studii [Sociological Studies]*, 2, 45–46 [in Ukrainian].
8. Lysenko, D. (2023). Memy yak forma satyrychnoho narytyvu u viini [Memes as a form of satirical narrative in the war]. *Tsyfrovi media [Digital Media]*, 5, 56–57 [in Ukrainian].
9. Myronova, O. (2021). Heroichni narytyvy suchasnoi Ukrainy [Heroic narratives of modern Ukraine]. *Ukrainska folklorystyka [Ukrainian Folkloristics]*, 8, 71–72 [in Ukrainian].
10. Novikova, T. (2021). Kiborhy Donetskooho aeroportu: Formuvannia natsionalnoho mifu [The cyborgs of Donetsk airport: Formation of a national myth]. *Istorychni doslidzhennia [Historical Research]*, 2, 47–48 [in Ukrainian].
11. Petrov, O. (2017). Narytyv u folklori: Struktura i funksii [Narrative in folklore: Structure and functions]. *Folklorni studii [Folklore Studies]*, 5, 15–17 [in Ukrainian].
12. Savchenko, P. (2021). Mitolohichni narytyvy u suchasnomu mediinomu prostori [Mythological narratives in the modern media space]. *Kulturni studii [Cultural Studies]*, 4, 39–41 [in Ukrainian].
13. Tervinove zvernennia vid komandira polku “Azov” [Urgent appeal from the commander of the Azov regiment]. (2022). Retrieved from: <https://youtu.be/hPeArHbWkBg?si=8mWjKFRtBHBwgRFR>.
14. Tokarev, I. (2019). Folklor i narytyv: Mifolohiia u suchasni literaturi [Folklore and narrative: Mythology in modern literature]. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].
15. Chernenko, I. (2023). Satyra i viina: Vplyv humoru na suspilnu svidomist [Satire and war: The impact of humor on public consciousness]. *Literaturnyi ohliad [Literary Review]*, 3, 88–90 [in Ukrainian].
16. Shevchenko, O. (2020). Kilkisnyi ta yakisnyi analiz narytyviv [Quantitative and qualitative analysis of narratives]. *Zhurnal sotsiologii [Journal of Sociology]*, 4, 34–36 [in Ukrainian].
17. Azovstal. (2022). Retrieved from: https://youtu.be/uruF0J4v_yI?si=fF-pMdTA4kSuM_rG.
18. Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation* (S.F. Glaser, Trans.). Ann Arbor: University of Michigan Press.
20. Butler, J. (2009). *Frames of war: When is life grievable?* London: Verso Books.
21. Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge and the discourse on language* (A.M. Sheridan Smith, Trans.). New York: Pantheon Books.

УДК 81'255.4'373.4

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/5>

Тетяна МІТИНА

аспірантка Навчально-наукового інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, бульв. Тараса Шевченка, 14, м. Київ, Україна, 01601

ORCID: 0009-0005-8422-6828

tatiana_mitina@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Мітіна, Т. (2024). Інтерпретації пантеїстичного змісту поем «Катерина», «Заповіт», «Причинна», «Сонце заходить, гори чорніють» Тараса Шевченка в перекладах Джона Віра та Віри Річ. *Folia Philologica*, 7, 39–44, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/5>

ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПАНТЕЇСТИЧНОГО ЗМІСТУ ПОЕМ «КАТЕРИНА», «ЗАПОВІТ», «ПРИЧИННА», «СОНЦЕ ЗАХОДИТЬ, ГОРИ ЧОРНІЮТЬ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ПЕРЕКЛАДАХ ДЖОНА ВІРА ТА ВІРИ РІЧ

У статті проаналізовано зміст оригінальних творів Тараса Шевченка «Катерина», «Заповіт», «Причинна», «Сонце заходить, гори чорніють» на прикладі англomовних перекладів Джона Віра та Віри Річ. Розглянуто окремі прийоми англomовного поетичного перекладу, що дозволяють досягти семантичної відповідності оригіналу зі збереженням пантеїстичної інформації. У статті досліджено проблему відповідності текстів оригіналу Тараса Шевченка перекладам творів англійською мовою вищезгаданих перекладачів з погляду перекладознавства та літературознавства, окреслено їхні історичні та лінгвосоціальні аспекти. Творчість Тараса Шевченка розглянуто крізь призму англійського культурного простору. Методом компаративного аналізу та синтезу проведені дослідження і виявлено, чи вдалося авторам англійського варіанту засобами іноземної мови повною мірою передати пантеїстичні образи та мотиви в перекладених творах. У результаті проведеного аналізу було виявлено, чи передано перекладачами ритмомелодику вішованих творів, чи дотримано принципу поетичної градації, а також чи вдало підібране лексичне наповнення. За допомогою методу зіставлення (компаративного аналізу) для порівняння оригінального твору та перекладеного висвітлене питання точності збереження змісту творів і їхнє емоційне забарвлення. В англomовних перекладах творів Тараса Шевченка «Катерина» і «Заповіт», «Причинна», «Сонце заходить, гори чорніють», здійснених Вірою Річ і Джоном Віром, засвідчується варіювання образів природи, інтерпретація пантеїстичного змісту текстів Тараса Шевченка. У виявленій інтерпретації спостерігається персоніфікація природи, яка виходить за межі предметної зображальності, виступає важливим засобом відтворення складного внутрішнього світу людини. Ландшафтний вимір образу природи виявляється виражальним модусом емоційної напруги суб'єкта романтичної лірики великого українського Пророка.

Ключові слова: Тарас Шевченко, переклад, пантеїстична інформація, інтерпретація, переклад, ліричні твори, семантика.

Tetyana MITINA

PhD Student at the Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Taras Shevchenko blv., 14, Kyiv, Ukraine, 01601

ORCID: 0009-0005-8422-6828

tatiana_mitina@ukr.net

To cite this article: Interpretatsii panteistychnoho zmistu poem “Kateryna”, “Zapovit”, “Prychynna”, “Sontse zakhodyt, hory chorniut” Tarasa Shevchenka u perekladakh Dzhona Vira ta Viry Rich [Interpreting pantheistic meaning of “Kateryna”, “Testament”, “Bewitched”, “The sun sets, and dark the mountains become” poems by Taras Shevchenko in the translations of Vira Rich]. *Folia Philologica*, 7, 39–44, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/5>

INTERPRETING PANTHEISTIC MEANING OF “KATERYNA”, “TESTAMENT”, “BEWITCHED”, “THE SUN SETS, AND DARK THE MOUNTAINS BECOME” POEMS BY TARAS SHEVCHENKO IN THE TRANSLATIONS BY JOHN WEIR AND VERA RICH

The article analyzes interpretative meanings of the original poems by Taras Shevchenko “Kateryna”, “Testament”, “Bewitched”, “The sun sets, and dark the mountains become” based on the English translations by John Weir and Vera Rich. It reviews two separate approaches of the English poetic translation towards achievement of semantic equivalence while preserving pantheistic information. The article explores the problem of equivalence of the original texts by Taras Shevchenko and the above mentioned translations into English by means of comparative analysis and synthesis, from the perspective of translation studies and literary criticism, their historical and linguistic-social aspects. Taras Shevchenko’s creative output is analyzed in the English cultural space. As a result, in the English translations of Taras Shevchenko’s poems “Kateryna” and “Testament”, “Bewitched”, “The Sun Sets, And Dark the Mountains Become”, made by Vera Rich and John Weir, the variations of the nature’s images, the interpretation of pantheistic message of Taras Shevchenko’s poems is revealed. In the suggested interpretation, the personification of nature, which goes beyond the boundaries of objective imagery, acts as an important means of reproducing the complex inner world of a person. The landscape dimension of the nature’s image turns out to be an expressive mode of emotional tension experienced by the subject of the great Ukrainian Prophet’s romantic lyrics.

Key words: Taras Shevchenko, translation, pantheistic message, interpretation, translation, lyrics, semantics.

*Є поети одного міста, одного села,
одного народу. Але є поети всіх міст, усіх сіл,
усіх народів. Шевченко саме такий поет.*

Назим Хікмет

Актуальність проблеми. Поетом із плеяди надбань людства став для нас Тарас Григорович Шевченко. Його твори містять знаковий глибинний зміст, у якому вирізняється пантеїстичний мотив, адже розквіт пантеїстичного світогляду, хоч і припадає на XVI–XVII ст., але його поширення не припиняється й у XVIII – першій половині XIX ст. (Тимошенко, 2006: 40). У деяких творах Тараса Шевченка вражають численні приклади різного пантеїзму, особливо коли він не самоцільно-дидактичний, а спонтанно-органічний. Так, наприклад, у творі «Якби зустрілися ми знову» поет згадує на засланні своє «грішне» кохання до заміжньої Ганни Закревської, а потім несподівано закінчує вірш вдячною молитвою за те, що їхнє «святє диво» не реалізувалося в житті, а залишилося лише мрією (Пахаренко, 2013: 36).

Здобутки англomовної Шевченкіани є вагомими і вже досліджувалися, проте нині немає досліджень з узагальнення англomовних перекладів творів Тараса Шевченка з перспективи явлення ними образів природи, зокрема й пов’язаних із пантеїстичними мотивами, традиційно розтлумаченими в сенсі погляду на світ як на єдність природи та творця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, знайомство закордонної аудиторії із

творчістю Тараса Шевченка розпочалося ще за життя поета. Перші відгуки про його поетичні твори з’явилися в польській і чеській критиці вже в 40-х рр. XIX ст., але цілеспрямований інтерес до поезії Т. Шевченка формувався наприкінці 1850-х – упродовж 1860-х рр., про що свідчить значна кількість публікацій, присвячених творчості Т. Шевченка, а також переклади його творів.

М. Коцюбинська відзначає, що першу згадку про Тараса Шевченка знаходимо ще в 1877 р. в тижневику «Цілий рік» (“All the year round”), що його видавав Чарльз Дікенс. Перша відома спроба англomовного перекладу поезії Тараса Шевченка належить Агапію Гончаренку (псевдонім Андрія Онуфрійовича Гумницького); переклад було опубліковано 1 березня 1868 р. у двотижневику “The Alaska Herald” («Вісник Аляски»). Це був прозовий переклад уривків із поеми «Кавказ» під назвою «Цікаві думки поета Тараса Шевченка». Окрім того, поглиблений аналіз творчості Т. Шевченка та детальну інформацію про поета знаходимо у працях англійського славіста і перекладача Вільяма Річарда Морфіла, першого українця Великобританії, славіста та професора Оксфордського університету. Він добре знав слов’янські мови, бував у Києві, у Галичині (Коцюбинська, 1956: 311).

На початку XX ст. серед перекладачів з’явилася Етель Ліліан Войнич. Р. Зорівчак в одній зі статей пише, що після 20 років наполегливої праці вона опублікувала у власному

перекладі 156 Шевченкових рядків. І згодом, у 1960–1969 рр., відома поетеса Віра Річ опублікувала в Англії переклади 51 твору Тараса Шевченка, серед них – дев’ять поем. Саме Віра Річ познайомила англійських читачів із найбільшою кількістю творів Т. Шевченка у власному перекладі (Зорівчак, 2011: 219).

Нині відомо про понад вісімдесят перекладачів, які намагалися донести Шевченкове слово до англійського читача. Були серед них аматори (Е.Дж. Гантер, П. Канді), досвідчені перекладачі (О. Івах, Джон Вір, П.П. Селвер, А. Біленко), університетські професори-славісти (К.О. Менінг, В. Кіркконел, К. Андрусин), видатні літературні особистості, зокрема Е.Л. Войнич та Віра Річ.

Мета статті – здійснити порівняльний структурно-семантичний аналіз наявних в англійських перекладах і оригіналах ліричних творів Т. Шевченка «Катерина» «Заповіт», «Причинна», «Сонце заходить, гори чорніють», мотивів, сюжетних ліній і образів, які є носіями пантеїстичних змістів. Установити особливості перекладених англійською мовою пантеїстичних мотивів у мотивах, образів і сюжетних ліній, наявних в оригінальних творах Т. Шевченка.

Виклад основного матеріалу дослідження. У статті висвітлюється дослідження англійських перекладів Джона Віра творів Тараса Шевченка «Катерина» і «Заповіт» з огляду на варіювання в них образів природи, на інтерпретацію пантеїстичного змісту текстів.

Кожен художній твір, художній напрям, література будь-якої історичної доби породжує специфічні проблеми для перекладача. Зауважимо, коли перекладач працює на тим чи тим художнім твором, він повинен не лише точно передати зміст оригіналу, але й відчутти його специфіку, духовну та жанрову своєрідність.

Отже, праця сучасного перекладача художньої літератури має бути глибоко творчою, передавати не лише основний зміст твору, але й образи-реалії та характерний колорит епохи і нації, адже кожен оригінал за своїм образом потребує свого, завжди індивідуального підходу (Графіка, 2007: 268).

У наведеному аспекті актуальним аналітичним критерієм є принцип холізму: усе велике складається з малого, неможливо звести досліджуване ціле до його частин; кожен окремий

твір (як і рядок твору) розглядається не як частина цілого, а як частина творчості автора. Оскільки якісна своєрідність цілого є пріоритетною щодо його частин, то переклад одного твору неможливий без знання та розуміння всього творчого доробку автора. Під час перекладу важливішою є адекватна інтерпретація оригінального твору загалом, аніж дослівний переклад окремого рядка.

Ілюстрацією наведеного принципу є контекстуальні заміни, притаманні перекладам Джона Віра:

Пішла селом, Плаче Катерина; На голові хустиночка, На руках дитина (Графіка, 2007: 24).	And she swept As down the village street, Her baby in her arms, she went With slow, reluctant feet (Графіка, 2007: 25).
---	---

У лаганій свитиночці, На плечах торбина, В руці ціпок, а на другій Заснула дитина (Графіка, 2007: 34).	Patched cloak, a pack upon her back, She carries a stout cane, And <u>holds a bundle to her breast</u> <u>A tiny sleeping baby</u> (Графіка, 2007: 35).
--	--

Перекладач передає слово «дитина» англійською, додаючи йому свого відтінку значення “a tiny sleeping baby”, що дослівно значить «малесеньке спляче немовля», підкреслюючи, що дитина була дуже маленькою. Свідченням цього є й те, що автор перекладає «на другій руці спляча дитина» як “holds a bundle to her breast”, чого нема в українському тексті, але від цього англійська поема не втрачає свого колориту, а навпаки, за допомогою цього звороту автор детальніше передає в перекладі риси емоційності, притаманні людській природі, відтвореній у портреті жінки з дитиною.

У Тараса Шевченка багато епітетів, відповідники яким вдалося віднайти Вірі Річ. Так, наприклад, перекладачка для виразу «Україна мила» підбрала точний відповідник цього слова в англійській мові, вона перекладає це як “beloved Ukraine”, а до слова «могила» додає влучний епітет “ancient”, що має значення «давній», що ніби підсилює смисл, закладений у першотворі.

Як умру, то поховайте Мене <u>на могилі</u> , Серед степу широкого На <u>Україні мильй</u> (Графіка, 2007: 320).	When I die, then make my grave High <u>on an ancient mound</u> , In my own <u>beloved Ukraine</u> In steppeland without bound (Графіка, 2007: 321).
--	---

Суттєвий компонент пантеїстичного мотиву, явлений відображенням «степу широкого», передається в перекладі із залученням цілком відповідного складника. Завдяки цій інтерпретації в перекладі вдалося показати притаманну оригіналові семантику.

Джон Вір намагається зберегти семантичне звучання і, за висловом М. Коцюбинської, якнайточніше передати смислову милозвучність Шевченкової поезії завдяки використанню епітетів і образних повторів. Цей прийом дозволяє перекладачеві частково мінімізувати розбіжності змістової основи оригіналу та її ситуативного варіювання в перекладі (Коцюбинська, 1956: 310).

Співзвучність оригіналу поезії «Заповіт» і перекладу за семантичним звучанням досягається втратою лексичної тотожності, яка, однак, за принципом холізму, вдало компенсується шляхом застосування описового методу та контекстуальних заміні:

Тарас Шевченко	Джон Вір
Як умру, то поховайте Мене на могилі Серед степу широкого На Україні милій, Щоб лани широкополі, І Дніпро, і кручі Було видно, було чути, Як реве ревучий (Графіка, 2007: 321).	When I die, let me buried In my beloved Ukraine, My tomb upon a grave-mound high, Amid the wide-spread plain That the fields, the steppe unbounded, The Dnieper's plunging shore My eye could see, my ear could hear The mighty river roar (Графіка, 2007: 321).

У наведеній поезії Джон Вір чітко передає образ Дніпра Шевченкової поезії за допомогою явлених англійською мовою образних одиниць “mighty river roar”, що дослівно перекладається як «реве могутній Дніпро», чим повністю розкриває образ Дніпра в англійському перекладі. А вираз «лани широкополі» передає як “the fields, the unbounded steppe”, чим надає цьому виразу відтінку безмежності простору, бо прикметник “unbounded” українською перекладається як «безмежний».

Тарас Шевченко	Віра Річ
Щоб лани широкополі І Дніпро, і кручі Було видно, було чути, Як реве ревучий (Графіка, 2007: 320).	Whence one may see wide- skirted wheatland, Dniro's steep-cliffed shore, There whence one may hear the blustering River wildly roar (Графіка, 2007: 321).

У цьому перекладі проілюстровано образи, які мають власне українське походження. Зокрема, образні «лани» Віра Річ перекладає як “wheatland”, що дослівно значить «пшенична земля», між рядками вірша з’являється можливість зафіксувати значення крику людини, яка навіть після смерті не хоче розлучатися з рідною землею. Складний прикметник “wide-skirted” сформований сполученням основи прикметника “wide” та іменника “skirt” із додаванням суфікса -ed, може бути еквівалентом до образної інстанції, побудованої на знаковій мальовничій рисі: «широкополі». Вираз «як реве ревучий» мисткиня переклала як “river wildly roar”, що дослівно можемо перекласти «як реве дика річка», що загалом відтворює образ Дніпра, який хотів передати сам Тарас Шевченко.

Кожен із цих перекладачів, як Джон Вір, так і Віра Річ, адекватно відтворили образ Славути-Дніпра іноземною мовою, додавши до перекладу своє бачення. Завдяки ритмічній повторюваності окремих смислових компонентів створюються звуківі образи, які мають об’єднавчий характер і в поезії Тараса Шевченка утворюють окремі семантично завершені картини.

Іншим аналітичним критерієм вважаємо принцип екологічної естетики: принцип, основу якого становлять ідеї гармонії та єдності природного й етнокультурного середовища. У цьому контексті перекладач не лише відтворює зміст твору з дотриманням жанру, але й передає авторську й етнічну специфіку оригіналу.

У результаті проведеного дослідження особливостей перекладу поеми «Катерина» та поезії «Заповіт» можна зробити висновок, що Джону Віру вдалося адекватно та повно передати зміст оригінального твору без порушень етнокультурних особливостей і жанру твору – переважно шляхом контекстуальних заміні і вдало підібраних синонімів, часто співзвучних мові оригіналу. Автор досягає максимальної відповідності перекладу шляхом правильного підбору семантично адекватних виразів і зворотів, які відображають зміст українського першоджерела.

Водночас в окремих інших Шевченкових творах також помітно домінує опис природи, який можна пов’язати з пантеїстичним забарвленням. Наприклад, звернемо увагу на рядки:

Сонце заходить, гори
чорніють
Пташечка тихне, поле
німіє.
Радіють люде, що
одпочинуть
А я дивлюся і серцем лину
(Графіка, 2007: 352).

The sun sets, and dark the
mountains become,
The little bird hushes, the
plain has grown dumb,
The people rejoice that
slumber nearing,
And I look: and I fly with my
heart in my dreaming
(Графіка, 2007: 353).

Причинна
Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідний місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі
То виринав, то потопає.
Ще треті півні не співали,
Ніхто нігде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.
(Графіка, 2007: 72).

Утвердження єдності природи й людини, ототожнення Бога та світового цілого стилістично проявилось в особливому характері образності, першорядна роль у якій належить персоніфікації, що пов'язана з помітною у сфері Шевченкового пейзажу виразною психологізацією зображення. Як відомо, цей різновид метафори не тільки поетизує зображуване, а й виступає засобом символізації світу.

Bewitched
Roaring and groaning rolls the Dnipro,
An angry wind howls through the night,
Bowing and bending the high willows,
And raising waves to mountain heights.
And, at this time, the moon's pale beams
Peeped here and there between the clouds,
Like a small boat on the blue sea,
Now rising up, now sinking down.
Still the third cock-crow was not crowed,
And not a creature chanced, to speak,
Only owls hooting in the grove,
And now and then the ash-tree creaked
(Графіка, 2007: 73).

Висновки і перспективи досліджень.

Отже, в англomовних перекладах творів Тараса Шевченка «Катерина» і «Заповіт», «Причинна», «Сонце заходить, гори чорніють», здійснених Вірою Річ і Джоном Віром, засвідчується варіювання образів природи, інтерпретація пантеїстичного змісту текстів Тараса Шевченка. У виявленій інтерпретації

спостерігається персоніфікація природи, яка виходить за межі предметної зображальності, виступає важливим засобом відтворення складного внутрішнього світу людини. Ландшафтний вимір образу природи виявляється виражальним модусом емоційної напруги суб'єкта романтичної лірики великого українського Пророка.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зорівчак Р. Сприйняття особистості та творчості Тараса Шевченка у Великій Британії. *Всесвіт*. 2011. № 5–6. С. 215–227.
2. Зосімова О., Піскун О. Способи відтворення реалій в англomовних перекладах поем Тараса Шевченка «Катерина» та «Наймичка». *Лінгвістичні дослідження*. 2018. Вип. 48. С. 244–251.
3. Косів Г. Віра Річ. Творчий портрет перекладача. Львів : Піраміда, 2011. 264 с.
4. Коцюбинська М. Шевченко в англійських перекладах. *Збірник праць Четвертої наукової Шевченківської конференції*. Київ : АН УРСР, 1956. С. 310–323.
5. Пахаренко В. Генеза Шевченкової етики. *Дивослово* : науково-методичний журнал. 2013. № 5. С. 36–38.
6. Сітко А. Проблема відтворення граматичної семантики інтерогативів засобами цільової мови. *Проблема семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики* : збірник наукових праць / відп. ред. Н. Корбозерова. Київ : Логос, 2012. Вип. 22. С. 267–274.
7. Тимошенко Ю. Функції персоніфікації в поетичній творчості Т. Шевченка. *Слово і час*. 2006. № 3. С. 37–45.
8. Шевченко Т. Вибрана поезія. Живопис. Графіка (українською та англійською мовами). Київ : Мистецтво, 2007. 607 с.
9. Kateryna: A Poem by Taras Shevchenko / translated from the Ukrainian by John Weir. Kyiv : Dnipro, 1972. 63 p.
10. Kolomyiets L. The Essentialized Kobzar by Taras Shevchenko in Michael Naydan's English Projection, 2014. *Style and Translation: Collected Works*. Kyiv : TSNU, 2015. Issue 1 (2). P. 155–187.
11. Kolomyiets L. Three Profiles of the Translator in the Complete Poetry of Taras Shevchenko Translated from the Ukrainian by Peter Fedynsky. *The Ukrainian Quarterly : A Journal of Ukrainian and International Affairs*. 2014. Vol. LXX. № 1–4. P. 18–39.
12. Kolomyiets L. Ukrainian Romanticism and the Modern Ukrainian Psyche. *The Ukrainian Quarterly: A Journal of Ukrainian and International Affairs*. 2016. Vol. LXXII, № 1–4. P. 8–36.
13. Honcharenko A. Curious ideas of the poet Taras Shavchenko. *The Alaska Herald*. 1868. Mar. 1.

REFERENCES:

1. Zorivchak, R. (2011). Spryjniattya osobystosti ta tvorchosti Tarasa Shevchenka u Velykiy Brytannii [Perception of Taras Shevchenko's personality and creativity in Great Britain]. *Zhurnal inosemnoyi literatury Vsesvit*. Kyiv: Biznespoligraf, 5–6, 215–227 [in Ukrainian].
2. Zosimova, O., & Piskun, O. (2018). Sposoby vidtvorennya realiy v anhlomovnykh perekladakh poem Tarasa Shevchenka “Kateryna” ta “Naymychka” [Ways of reproducing realities in English translations of Taras Shevchenko's poems “Kateryna” and “Naimychka”]. *Linhvistychni doslidzhennya [Linguistic studies]*, 48, 244–251 [in Ukrainian].
3. Kosiv, H. (2011). Vira Rich. Tvorchyy portret perekladacha [Creative portrait of a translator], Lviv: Piramida [in Ukrainian].
4. Kotsyubynska, M. (1956). Shevchenko v anhliyskykh perekladakh. [Shevchenko in English translations: Proceedings of the Fourth Scientific Shevchenko Conference]. *Zbirnyk prats chetvertoyi naukovoyi Shevchenkivskoyi konferentsiyi [Proceedings of the fourth scientific Shevchenko conference]*. Kyiv: AN URSSR, 310–323 [in Ukrainian].
5. Pakhareno, V. (2013). Heneza Shevchenkovoyi etyky [Genesis of Shevchenko's Ethics]. *Dyvoslovo: nauk-metodychnyy zhurnal [Dyvoslovo: scientific and methodological journal]*, 5, 36–38 [in Ukrainian].
6. Sitko, A. (2012). Problema vidtvorennya hramatychnoyi semantyky interohatyviv zasobamy tsilovoyi movy [Problem of reproduction of grammatical semantics of interrogatives by means of target language. *The Problem of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics [Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics]*, Kyiv: Lohos, 22, 267–274 [in Ukrainian].
7. Tymoshenko, Yu. (2006). Funktsiyi personifikatsiyi v poetychniy tvorchosti T. Shevchenka [Functions of personification in the poetic work of T. Shevchenko]. *Slovo i chas [Word and time]*, 3, 37–45 [in Ukrainian].
8. Shevchenko, T. (2007). Vybrana poeziya. Zhyvopys. Hrafika (ukrayinskoyu ta anhliyskoyu movamy). *Shevchenko T. Selected Poetry. Painting. Graphics* [in Ukrainian and English].
9. Kateryna. A Poem by Taras Shevchenko (1972). Translated from the Ukrainian by John Weir. Kyiv: Dnipro.
10. Kolomiyets, L. (2015). The Essentialized Kobzar by Taras Shevchenko in Michael Naydan's English Projection, 2014. *Style and Translation: Collected Works*, 1 (2), 155–187.
11. Kolomiyets, L. (2014). Three Profiles of the Translator in the Complete Poetry of Taras Shevchenko Translated from the Ukrainian by Peter Fedynsky. *The Ukrainian Quarterly: A Journal of Ukrainian and International Affairs*, LXX, 1–4, 18–39.
12. Kolomiyets, L. (2016). Ukrainian Romanticism and the Modern Ukrainian Psyche. *The Ukrainian Quarterly: A Journal of Ukrainian and International Affairs*, LXXII, 1–4, 8–36.
13. Honcharenko, A. (1868). Curious ideas of the poet Taras Shevchenko. *The Alaska Herald*, 1 Mar.

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/6>

Ірина МОРОЗОВА

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри граматики англійської мови, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна, 65000

ORCID: 0000-0002-1905-7563

morpo@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Морозова, І. (2024). Кейс лінгвального професійного профілювання: синтаксичні аспекти мови вчителя іноземної мови. *Folia Philologica*, 7, 45–51, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/6>

КЕЙС ЛІНГВАЛЬНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ПРОФІЛЮВАННЯ: СИНТАКСИЧНІ АСПЕКТИ МОВИ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається питання лінгвістичного профілювання особистостей крізь призму їхньої професійної та мовної компетенції під час вербальної комунікації. Автор ставить за мету виявити набір характерних мовленнєвих маркерів, притаманних реальним і віртуальним учителям англійської мови, та проводить компаративний аналіз отриманих результатів. Дослідження методологічно базується, з одного боку, на оригінальних англомовних романах, де вчителі англійської мови зображені як персонажі, а з іншого – на польовому експерименті, проведеному особисто автором за участю двох учителів англійської мови з одеських ліцеїв, які є вихідцями з України. Після проведення аналізу понять професійного іміджу та мовленнєвого портрета авторка окреслює мовленнєвий статус учителя англійської мови в суспільстві загалом і доводить його приналежність до елітарного соціального прошарку. Дослідження характеризується науковою новизною, адже в ньому вперше виявлено досить суттєві відмінності в синтаксичних моделях із позиції синтаксичної організації мовлення реальних учителів англійської мови з України та їхніх колег, описаних в оригінальних англомовних романах, що можна пояснити, зокрема, її різницею в менталітеті. Зроблено також висновки, що віртуальні вчителі англійської мови віддають перевагу кодуванню своєї інформації в ускладнених реченнях, використовують синтаксичні комплекси, тоді як реальні вчителі англійської мови з України зазвичай нехтують цим способом мінімізації мовленнєвих зусиль, уживають переважно складні, зокрема складносурядні, речення. Сформульовано узагальнення про схильність віртуальних викладачів ставити поспіль кілька розділових запитань, що можна розглядати як тип вербальної сугестії. Попри те, що помилки не є типовими для мовлення обох груп, українські викладачі англійської мови все ж можуть відступати від традиційних правил порядку слів і перевантажувати речення. Перспективи дослідження передбачають можливість зіставлення мовлення віртуальних викладачів англійської мови з мовленням реальних викладачів англійської мови з англомовних країн (як чоловіків, так і жінок), а також додання до сфери аналізу рівні фонетики та лексики.

Ключові слова: лінгвістичне профілювання, учитель англійської мови, вербальна комунікація, англомовний роман, складносурядне і складнопідрядне речення, вербальна сугестія.

Iryna MOROZOVA

Doctor of Science (Philology), Professor, Professor at the Department of English Grammar, Odesa Mechnykov National University, Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine, 65000

ORCID: 0000-0002-1905-7563

morpo@ukr.net

To cite this article: Morozova, I. (2024). Keys linhvavnoho profesiynoho profilyuvannya: syntaksychni aspekty movy vchytelya inozemnoyi movy [Syntactic Aspects of the Foreign Language Teacher's Speech: A Case of Linguistic Professional Profiling]. *Folia Philologica*, 7, 45–51, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/6>

SYNTACTIC ASPECTS OF THE FOREIGN LANGUAGE TEACHER'S SPEECH: A CASE OF LINGUISTIC PROFESSIONAL PROFILING

The article examines the issue of linguistic profiling of individuals through the lens of their career and language competence. The author aims to identify a set of characteristic speech markers typical of the real and virtual English language teachers and contrasts the results obtained. Thus, the present study is methodologically based on the original

English-language novels where the English language teachers are depicted as characters, on the one hand, and on a field experiment conducted personally by the author and involving two Ukraine-originating teachers of English from Odesa lyceums. Having analysed the notions of professional image and speech portrait, the author outlines the English language teacher's speech status in society in general and proves them to be representatives of the elite social stratum. The study has an uncontested scientific novelty since it has revealed that whilst the real teachers of English from Ukraine and their colleagues described in the original English-language novels demonstrate similar syntactic sentence types in verbal communication, the differences are also quite striking and possibly rooted in the national mentality. Thus, a conclusion has been made that virtual English teachers prefer encoding their information in complicated sentences, using syntactic complexes, whereas the real teachers of English from Ukraine, unfortunately, neglect this way of minimizing speech efforts, and employ more complex and composite sentences instead. Another interesting discovery is the virtual teachers' tendency to ask several tag-questions in a row, which can be seen as a way of verbal suggestion to a certain answer by the interlocutor. Mistakes being far from typical in the speech of both groups, the Ukrainian teachers of English may still deviate from the traditional rules of word order and overload the linear length of their sentences. Regarding the perspectives of the study, the author plans to contrast the speech of virtual English teachers with that of real English teachers from the English-speaking countries, both male and female, and to add the levels of phonetics and vocabulary to the scope of analysis.

Key words: linguistic profiling, English language teacher, verbal communication, English-language novel, complex and composite sentences, verbal suggestion.

*Most of us end up with no more than
five or six people who remember us.
Teachers have thousands of people
who remember them
for the rest of their lives.
Andy Rooney*

Актуальність проблеми й аналіз останніх досліджень і публікацій. Представлене дослідження присвячене розгляду вербального іміджу реального викладача англійської мови та його віртуального образу в сучасній англійській художній літературі. Звернення до цієї теми впливає зі зростання зацікавленості науковців у проблемі відтворення професійного іміджу, а також мотивовано сучасною інтеграцією українського суспільства в європейські країни, де викладання англійської мови набуває особливої релевантності.

Сягаючи корінням у 1800-ті рр., дослідження в руслі профайлінгу виконуються в декількох напрямках – від психології та юриспруденції до лінгвістики, а сам термін «профайлінг» натеper має декілька визначень. Так, під профайлінгом розуміється акт або процес екстраполяції інформації про особу на основі відомих рис чи схильностей (OALDoCE, 2015: 1203) та «процес створення і використання профілю» (Noecker et al., 2013: 384). Психологічний профайлінг охоплює методи викриття прихованої інформації на основі відомих даних (Дяк, 2019: 45). Так, як зазначають М. Телі та М. Чачу, у процесі генерації висловлювань мовець підсвідомо використовує типові риси вербальної поведінки, що є характерними для його віку, освіти, гендеру,

соціально-матеріального статку тощо (Teli & Chachoo, 2022: 1663–1707). Ю. Рупль підкреслює важливість психологічного профайлінгу для відтворення особистісного психотипу в будь-якому виді соціальної взаємодії (Рупль, 2013), а Д. Дон бачить майбутнє лінгвістичного профайлінгу у близькій співпраці із криміналістикою (Dawne, 2022: 183). У власних дослідженнях ми також зверталися до теми профілювання особистості за її мовленням (Морозова, Ярцева, 2022; Морозова, Марченко, 2022; Morozova & Rozharytska, 2021; 2024 та інші), але не в аспекті відтворення вербального профілю мовця визначеної професійної належності.

У нинішній час «битви розумів» та «інформаційного протистояння» значення мовного впливу стає особливо важливим. Мова викладача в аудиторії є, з одного боку, формою соціальної взаємодії між людьми, а з іншого – потужним інструментом плану навіювання на свідомість і поведінку учнів, на їхнє сприйняття особистості вчителя, а також на їхнє бажання чи небажання наслідувати його поведінку. Викладач іноземної мови в цьому сенсі займає маргінальну позицію в аспекті своєї національної ідентичності. За словами німецького методиста і викладача англійської мови Е. Коха, «учитель іноземної мови – сам напівіноземець» (Koch, 2018: 121).

Актуальність дослідження зумовлена двома ключовими моментами: теоретичним, що полягає в його внеску в лінгвістику та гносеологію, та практичним, що стосується можливості використання його результатів для профілювання особистості.

Об'єктом дослідження є мовні патерни реальних учителів англійської мови старших класів гімназії міста Одеси та їхніх віртуальних аналогів – учителів англійської мови, які є головними героями романів “My School Diary” Дж. Грей і “A Word of Truth” Н. Поу.

Важливо зазначити, що як реальні вчителі (які висловили бажання залишитися анонімними), так і їхні літературні рефлексії – це чоловіки середнього віку. З метою об'єктивного аналізу з мовленнєвого потоку було вибрано методом суцільної вибірки 500 фрагментів з мовлення кожної досліджуваної особи. Ці мовленнєві зразки розглядалися як речення, що мають певну синтаксичну структуру. Отже, основна увага приділялася загальним тенденціям саме в синтаксичному оформленні їхніх висловлювань. Зауважимо, що під час дослідження вивчалися записи уроків учителів вищої категорії у старших класах гімназії.

Предметом цієї розвідки виступають поверхнево-синтаксичні структури речень, які використовуються викладачами англійської мови, що відображені в художній літературі та вживаються в реальному житті.

Метою даного дослідження є компаративний аналіз і виявлення типових моделей усного аудиторного мовлення реальних і віртуальних учителів англійської мови. У процесі роботи вирішено такі завдання: уточнено поняття професійного іміджу та чітко розмежовано його з мовленнєвим портретом особистості; визначено мовленнєвий статус учителя англійської мови в суспільстві та проаналізовано синтаксичні відмінності у спілкуванні реальних і віртуальних викладачів англійської мови.

Загалом, роботу виконано в річищі вербального профілювання особистості з урахуванням особливостей національного менталітету. Дослідження базується на наративному методі аналізу мовленнєвого внеску, із залученням елементів синтаксичного моделювання, та квантитативно-квалітативному підході.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально детермінований статус носія мови значною мірою впливає на його мовленнєву поведінку, зумовлює вибір мовних форм для кодування повідомлення. У зв'язку із цим дослідження ґрунтується на тезі, що речення, як продукт людської свідомості та її вербального відображення, є результатом когнітивної

діяльності не лише окремої особистості, а соціально сформованої індивідуальності.

Виділяючи разом з американським дослідником У.Лл. Ворнером (Warner, 2009) в англійському суспільстві три основні соціальні групи: «еліту», «середні верстви» і «люмпенів», у своїх дослідженнях ми встановили, що вибір синтаксичної форми кодування висловлювання не є суто особистісним вибором мовця, а продиктований мовною особистістю на підсвідомому рівні та детермінується її належністю до визначеного соціального середовища.

«Еліта» (від франц. *elite* – обраний) у широкому значенні – найкраща частина будь-якої соціальної, етнічної чи професійної групи. Цей термін уживається нами у вузькому розумінні та має на увазі *групу людей із вищою освітою*, які через своє соціальне становище можуть впливати на інших членів суспільства. Сюди уналежнюємо аристократів, священників, представників вищих верств суспільства, юристів, учителів та інших людей із вищою освітою. Тобто можна стверджувати, що вчителі становлять мовленнєву еліту суспільства, адже їхнє професійне становище надає їм значний вплив на формування світогляду та мовних навичок молодшого покоління. Говорячи про мовну особистість вчителя, згадаємо термін «мовленнєвий портрет», який спочатку з'явився у стилістиці й базувався на вивченні ідіостилю письменника. З розвитком теорії мовної особистості в сучасних гуманітарних студіях цей термін поширився в когнітивній лінгвістиці в межах питання про людину як особистість у суспільстві. Нині це поняття розуміємо як системний опис особливостей комунікативної поведінки мовця, який може бути індивідуальним або колективним (Eaton, 2016).

Американський лінгвіст Д. Гаймс увів поняття комунікативної компетенції (“communicative competence”), обґрунтував свою думку тим, що володіння мовою не зводиться до словника та граматики, а передбачає чітке уявлення про те, у яких мовних умовах можуть або повинні вживатися ті чи інші слова та граматичні конструкції (Hymes, 1972: 269–293).

К. Джеджера визначає явище професійного мовлення як динамічний засіб реалізації суспільно значущої комунікативної компетенції, що втілюється у процесі встановлення контактів, взаємопізнання та взаємодії між людьми,

що уможливило цілеспрямоване розв'язання конкретних проблем і досягнення бажаних результатів у процесі передачі або обміну інформацією (Джеджер, 2017: 198).

Найвищим проявом професійного мовлення є його культура. Вона виражається «у готовності суб'єкта ефективно організувати свої мовленнєві ресурси для досягнення поставленої комунікативної мети під час професійного спілкування» (Воят, 2015: 225).

Поняття мовленнєвого портрета особистості тісно пов'язано з її іміджем в очах її оточення. За визначенням Кембриджського словника, імідж (англ. *image* – уявлення) – це зображення у вашому розумі або уявлення про те, ким є хтось або щось (Cambridge Dictionary).

Професійні політичні іміджмейкери розглядають імідж як «символічний образ суб'єкта, що створюється у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії» (Farkas & Vene, 2021: 138). Отже, імідж є результатом соціального пізнання, проте, на відміну від перцептивного образу, імідж є засобом керування. Індуктор іміджу свідомо або підсвідомо прагне управляти тим враженням, яке він справляє на реципієнта.

Імідж являє собою штучно сконструйований образ, що свідомо та цілеспрямовано формується в масовій свідомості та підсвідомості за допомогою інструментів масової комунікації та методів психологічного впливу (Грабовський, 2011). Цей образ слугує для сприйняття особистості цільовою аудиторією. З іншого боку, конструювання іміджу особистості передбачає віддзеркалення її соціального або професійного статусу, що, своєю чергою, визначає поняття професійного іміджу. Професійний імідж розуміється як багатогранне міждисциплінарне поняття, яке синтезує уявлення про характеристики представників окремої соціально-професійної групи відповідно до очікувань суспільства. Однак конструювання іміджу особистості зумовлює рефлексію її соціального або професійного статусу, що, зі свого боку, визначає поняття професійного іміджу. Професійний імідж, своєю чергою, розуміється як багатогранне міждисциплінарне поняття, яке синтезує уявлення про характеристики представників окремої соціально-професійної групи згідно з очікуваннями суспільства (Митцева, 2018: 196).

З огляду на вищевикладене можна дійти висновку, що вчителі англійської мови належать до мовленнєво-соціальної еліти суспільства. Виконуючи свою соціальну роль, вони формують і презентують чітко окреслений професійний імідж, який легко розпізнається оточенням.

Проведення порівняльного аналізу записів аудиторного мовлення українських учителів англійської мови з їхніми книжковими британськими колегами дозволило зробити низку цікавих спостережень.

Установлено, що попри різницю національного менталітету, обидві групи вчителів мають тяжіння до простих нееліптичних синтаксичних конструкцій. Так, у мовленні обох українських учителів англійської мови засвідчено приблизно 63% простих речень, з яких 47% представлено нееліптичними побудовами. У середньому в мовленні досліджуваних учителів англійської мови речення, ускладнені вторинною структурою предикації, становили 9,5% від загальної кількості речень. Складні речення вони вживали у 27,5% випадків. 19% складних речень – це конструкції причинно-наслідкового типу.

Важливо зазначити, що в мовленні обох літературних викладачів 53,7% речень були простими, 22,3% – ускладненими, 24% – складними. Серед складних речень конструкції причинно-наслідкового типу становили 12,7%.

Окрім того, у процесі аналізу в мовленні обох груп засвідчена підвищена кількість однослівних (умовно однослівних) речень-атрактантів уваги, на кшталт: *Attention! Silence! Fiodorov Sashko! Look here! Masha, read!* Речення такого типу книжкові вчителі вживають у 8,6%, а реальні вчителі в 10,2% загальної кількості всіх простих речень свого мовленнєвого потоку. (Зауважимо, що, за нашими підрахунками, однослівні висловлення в середньому не перевищують 6% у мовленні пересічного англійця).

Цікавою, але очікуваною знахідкою виявився факт практичної відсутності порушень граматичних норм у мовленні вчителів обох груп. Відхиленням від автентичного англійського мовлення на синтаксичному рівні в мовленні українських учителів вважаємо порушення порядку слів (а, б) та деяку лінійну переважаність складних речень (б).

Наприклад: а) *I already have told you about it several times!* (український учитель 1); б) *The problem of pollution has been always in the centre of international attention because of plants and factories which are growing everywhere globally and produce a great deal of toxic waste which is very dangerous* (український учитель 2).

Щодо англійців, книжкових учителів, на поверхнево-синтаксичному рівні зафіксовано цікаву тенденцію до розділових питань: *And you went there together with Tom Fraser, didn't you? And you both drank beer there, right? And you heard nothing. Or did you?* (N. Rowe).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнено одержані результати дослідження про синтаксичну рефлексію професійного іміджу вчителя англійської мови. Українські вчителі-чоловіки та їхні книжкові кореляти сприймаються своїм оточенням і вважають себе освіченою елітою суспільства, хоча іноді кокетують щодо свого недооціненого суспільством статусу.

Прикметно, що, незважаючи на різну лінгвокультурну належність, обидві групи вчителів демонструють подібність у кодуванні повідомлень на поверхнево-синтаксичному рівні, що чітко простежується в порівнянні кількісних показників уживання різних типів речень у їхньому аудиторному мовленні. Проте істотні відмінності спостерігаються на рівні використання структур вторинної предикації, а саме синтаксичних комплексів і конструкцій із нео-

собовими формами дієслова (інфінітивні, партиципальні, герундіальні).

Українські вчителі, на відміну від своїх англійських колег, не використовують усі можливості економії мовленнєвих зусиль завдяки переходу на глибинний рівень синтаксису. На наш погляд, така тенденція зумовлена нетиповим характером відповідних конструкцій для слов'янських мов, через що українські вчителі замінюють їх складними реченнями.

Цікавим фактом у мовленні вчителів обох груп є тяжіння до конструкцій причинно-наслідкового типу, що ми пояснюємо професійною звичкою до пояснення навчального матеріалу. Щодо розділових питань британських учителів, то ця особливість спілкування є, на нашу думку, засобом авторитарного переконання та сугестивного пресингу, прийнятого в англійських традиційних школах. Мовлення українських учителів є більш демократичним і доброзичливим, що відповідає особливостям національного менталітету.

Зважаючи на сформульовані висновки, висловлюємо думку про те, що вчителя англійської мови можна легко впізнати в будь-якій країні.

У перспективі плануємо проведення експерименту в англійському середовищі з метою порівняння мовлення реальних і віртуальних учительок, а також проведення аналізу позааудиторного мовлення вчителів англійської мови не тільки на синтаксичному, але й на лексичному та фонетичному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воят Л. Єдність мови і мислення як самостійних процесів з різними життєвими функціями. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 27 листопада 2015 р. / редкол. : В Черней та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 224–226.
2. Грабовський С. Імідж. *Енциклопедія сучасної України*. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень, 2011. С. 1–2.
3. Джеджер К. Дефініції «ділове спілкування», «професійне спілкування», «професійне ділове спілкування» у термінологічному тезаурусі стосовно комунікативної підготовки студентів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 17. С. 197–201.
4. Дяк Т. Технології профайлінгу у слідчій діяльності. Київ: Наукова лабораторія із проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень, 2019. 245 с.
5. Митцева О. Професійний імідж фахівця: суть, функції, структура. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 59. С. 191–200.
6. Морозова І., Марченко В. Вербальні засоби об'єктивізації мовленнєвої мімікрії (на матеріалі кінострічки "Catch Me if You Can"). *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 1. С. 155–160. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.30>.
7. Руль Ю. Психологічний профайлінг – нова освіта у МАУП. *Психологія* : науковий журнал. 2013. URL: <http://medpsychology.pp.ua/psycholog-profiling> (дата звернення: 10.04.2024).
8. Ярцева О., Морозова І. Лінгвальні принципи профілювання віртуальної особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педаго-

гічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 51. С. 386–393. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-60>.

9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/image> (дата звернення: 11.04.2024).

10. Dawne D. Personality Profiling. New York : Statesman, 2022. 342 p.

11. Eaton T. Literary Semantics. London : Melrose Books, 2016. 324 p.

12. Farkas Xenia, Bene Marton. Images, Politicians, and Social Media: Patterns and Effects of Politicians' Image-Based Political Communication Strategies on Social Media. *The International Journal of Press/Politics*. 2021. № 26 (1). P. 119–142. <https://doi.org/10.1177/1940161220959553> (дата звернення: 12.04.2024).

13. Koch E. Die Persönlichkeit des Lehrers aus der Sicht der Schüler. Munchen, Bastei-Verlag Gustav H. Lubbe, 2018. 367 s.

14. Hymes D. On Communicative Competence. *Sociolinguistics* / J.B. Pride and J. Holmes (eds.). Harmondsworth : Penguin, 1972. P. 269–293.

15. Teli M.A., Chachoo M.A. Lingual markers for automating personality profiling: background and road ahead. *Journal of Computational Social Science, Springer*. Vol. 5 (2). P. 1663–1707.

16. Morozova I., Pozharytska O. Literary Characters and their Verbal Mimicry through the Prism of Gestalt Analysis. *Arab World English Journal (AWEJ)*. Vol. 12. № 2. P. 457–468. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.31>.

17. Morozova I., Pozharytska O. Alisa in a Futuristic Wonderland: Traveling Through Time and Space with a Girl from Tomorrow. *Time Travel in World Literature and Cinema* / Ed. Bernard Montoneri. London; ; New York : Palgrave Macmillan, 2024. P. 43–66. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-52315-1>.

18. Psychological profiling through textual analysis / J. Noecker et al. *Literary and linguistic computing*. 2013. № 28. P. 382–387.

19. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby ; ed. by Sally Wehmeier. London : Oxford Univ. Press, 2015. 1793 p.

20. Warner W.L. Social Class in America, The Evaluation of Status, a Manual of Procedure for the Measurement of Social Status. New York : Harper, 2009. 284 p.

REFERENCES:

1. Voyat, L. (2015). Yednist movy i myslennya yak samostiynykh protsesiv z riznymy zhyttyevymy funktsiyamy [Unity of language and thinking as independent processes with different life functions]. In: *V. Cherney, S. Husarev, & S. Chernyavskyy (Eds.). Ukrayinska mova v yurysprudentsiyi: stan, problemy, perspektyvy: materialy XI Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 27 lystop. 2015 r. 224–226. Kyiv : Natsionalna akademiya vnutrishnikh sprav [in Ukrainian]*.

2. Hrabovskyi, S. (2011). Imidzh [Image]. *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny*, 1, 1–2. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen [in Ukrainian].

3. Dzhedzhera, K. (2017). Definitsiyi “dilove spilkuвання”, “profesiyne spilkuвання”, “profesiyne dilove spilkuвання” u terminolohichnomu tezaurosi stosovno komunikatyvnoyi pidgotovky studentiv [Definitions of “Business communication”, “Professional communication”, “Professional business communication” in the terminological thesaurus regarding communicative training of students]. *Onovlennya zmistu, form ta metodiv navchannya i vykhovannya v zakladakh osvity [Updating the content, forms and methods of teaching and upbringing in educational institutions]*, 17, 197–201 [in Ukrainian].

4. Diak, T. (2019). Tekhnolohiyi profaylinhu v slidchiy diyalnosti [Profiling technologies in investigative activity]. Kyiv: Naukova laboratoriya z problem psykholohichnoho zabezpechennya ta psykho-fiziolohichnykh doslidzhen [in Ukrainian].

5. Mytseva, O. (2018). Profesiynny imidzh fakhivtsya: sut, funktsiyi, struktura [Professional image of a specialist: essence, functions, structure]. *Pedahohika ta psykholohiya [Pedagogy and Psychology]*, 59, 191–200 [in Ukrainian].

6. Morozova, I., & Marchenko, V. (2022). Verbalni zasoby obektyvizatsiyi movlennyevoy mimikriyi (na materialy kinostrichky “Catch Me if You Can”) [Verbal means of objectifying speech mimicry (on the material of the film “Catch Me if You Can”)]. *Zakarpatski filolohichni studiyi [Transcarpathian Philological Studies]*, 23 (1), 155–160. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.30> [in Ukrainian].

7. Rul, Yu. (2013). Psykholohichnyy profaylinh – nova osvita u MAUP [Psychological profiling – a new education at MAUP]. *Naukovyy zhurnal “Psykholohiya” [Scientific journal “Psychology”]*. Retrieved from: <http://medpsychology.pp.ua/psiholog-profiling> [in Ukrainian].

8. Morozova, I., & Yartseva, O. (2022). Linhval’ni pryntsypy profilyuvannya virtual’noyi osobystosti [Linguistic principles of virtual personality profiling.]. *Aktual’ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivs’kyy zbirnyk naukovykh prats’ molodykh vchenykh Drohobyt’s’koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Topical Issues*

of the Humanities: an inter-university collection of scientific papers by young scientists of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University], 51, 386–393. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-60> [in Ukrainian].

9. Cambridge Dictionary. (n. d.). Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/image>.
10. Dawne, D. (2022). *Personality Profiling*. New York: Statesman.
11. Eaton, T. (2016). *Literary Semantics*. London: Melrose Books.
12. Farkas, X., & Bene, M. (2021). Images, politicians, and social media: Patterns and effects of politicians' image-based political communication strategies on social media. *The International Journal of Press / Politics*, 26 (1), 119–142. <https://doi.org/10.1177/1940161220959553>.
13. Koch, E. (2018). *Die Persönlichkeit des Lehrers aus der Sicht der Schüler*. Munchen: Bastei-Verlag Gustav H. Lubbe [in German].
14. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. In: *J.B. Pride, & J. Holmes (Eds.). Sociolinguistics*, 269–293. Harmondsworth: Penguin.
15. Teli, M.A., & Chachoo, M.A. (2022). Lingual markers for automating personality profiling: background and road ahead. *Journal of Computational Social Science, Springer*, 5 (2), 1663–1707.
16. Morozova, I., & Pozharytska, O. (2021). Literary characters and their verbal mimicry through the prism of gestalt analysis. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 12 (2), 457–468. <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no2.31>.
17. Morozova, I., & Pozharytska, O. (2024). Alisa in a futuristic wonderland: Traveling through time and space with a girl from tomorrow. In B. Montoneri (Ed.), *Time travel in world literature and cinema*. London ; New York: Palgrave Macmillan, 43–66. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-52315-1>.
18. Noecker, J., Ryan, M., & Juola, P. (2013). Psychological profiling through textual analysis. *Literary and Linguistic Computing*, 28, 382–387.
19. Hornby, A.S. (Ed.) (2015). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.
20. Warner, W.L. (2009). *Social Class in America, The Evaluation of Status, a Manual of Procedure for the Measurement of Social Status*. New York: Harper.

УДК 82.09 (4/9)

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/7>

Валентина ПАПУШИНА

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри української філології, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна, 29000

ORCID: 0000-0003-4833-9049

papushyna2@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Папушина, В. (2024). Естетика просвітницького реалізму в повісті Вольтера «Простак» та п'єсі І. Котляревського «Наталка Полтавка». *Folia Philologica*, 7, 52–57, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/7>

**ЕСТЕТИКА ПРОСВІТНИЦЬКОГО РЕАЛІЗМУ В ПОВІСТІ ВОЛЬТЕРА
«ПРОСТАК» ТА П'ЄСІ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «НАТАЛКА ПОЛТАВКА»**

Мета роботи. У статті на основі методології компаративного аналізу досліджено естетичні ідеї Просвітництва в повісті французького письменника Вольтера «Простак» (1767 рік) та п'єсі українського письменника І. Котляревського «Наталка Полтавка» (1819 рік). Актуальність зумовлена близькістю авторів у розкритті актуальних для Просвітництва ідей, спрямованих на формування морально-естетичних ідеалів сучасників: національний образ людини, мислення «серцем», освіта та культура «природної людини». Наукова новизна. Підкреслено, що п'єса І. Котляревського «Наталка Полтавка» долучається до полеміки, порушеної Вольтером у повісті «Простак», щодо просвітницької ідеї «природної людини» Ж.-Ж. Руссо. Хоча в Україні просвітительська ідеологія була сприйнята мислителями переважно в її руссоїстському вигляді, І. Котляревський, сумніваючись у її прогресивній дієвості, усвідомлює в п'єсі думки про благотворний вплив окремих здобутків цивілізації та просвіти на людину. З погляду естетичних ідей доби Просвітництва розглянуто побудовані авторами моделі вирішення завдань епохи шляхом просвіти як головного інструменту цивілізації та розвитку країн природних рис людини. «Природна людина» Простак стає трибуною авторських філософських поглядів на суспільство, шляхів його вдосконалення, формування моральної краси людини. Такими ж типами «природної» людини постають Наталка і Петро з п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка». Визначено, що художні засоби, використані в повісті Вольтера «Простак» та п'єсі І. Котляревського «Наталка Полтавка», через різноманітні естетичні категорії несуть переконливу силу думок письменників. Автори близькі в порушенні важливих питань існування суспільства, спільних для багатьох народів, та споріднені в реалістичному зображенні дійсності, у використанні дієвих художніх засобів. Названі твори пронизані гумором, сатирою, а частіше – гротеском. І. Котляревський насичує свою п'єсу (через це назвав її народною оперою) народними піснями, які повніше за репліки персонажів передають суспільну думку, виплекану народною мораллю. Вольтер, за допомогою прийому «очуження», демонструє безглуздя світського життя й апелює не тільки до розуму, але й до серця. Такий прийом виокремлюємо й у п'єсі І. Котляревського «Наталка Полтавка». Висновки. Синтезуючи у творчій практиці універсальні й національні тенденції Просвітництва, його представники формували естетику напряму, опираючись на омріяний народом естетичний ідеал щастя і протистояння всьому, що йому перешкоджає. Французький і український письменники Вольтер та І. Котляревський відкривали нові засоби зображення дійсності, що сприяли формуванню морально-естетичних ідеалів своїх сучасників. Їхній творчий універсалізм спрямований у майбутнє.

Ключові слова: просвітницький реалізм, морально-естетичні ідеали, «природна людина», народна мораль, естетичні категорії.

Valentyna PAPUSHYNA

Doctor of Science (Pedagogy), Associate Professor, Professor at the Ukrainian Philology Department, Khmelnytskyi National University, Instytutska str., 11, Khmelnytskyi, Ukraine, 29016

ORCID: 0000-0003-4833-9049

papushyna2@ukr.net

To cite this article: Papushyna, V. (2024). Estetyka prosvitnytskoho realizmu v povisti Voltera “Prostak” ta piesi I. Kotliarevskoho “Natalka Poltavka” [Enlightenment realism aesthetics in Voltaire’s story “The Simpleton” and I. Kotlyarevsky’s play “Natalka Poltavka”]. *Folia Philologica*, 7, 52–57, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/7>

ENLIGHTENMENT REALISM AESTHETICS IN VOLTAIRE'S STORY "THE SIMPLETON" AND I. KOTLYAREVSKY'S PLAY "NATALKA POLTAVKA"

Based on the methodology of comparative analysis, the article examines the aesthetic ideas of the Enlightenment in the French story "The Simpleton" by Voltaire (1767) and the Ukrainian play "Natalka Poltavka" by I. Kotlyarevsky (1819). The closeness of the authors' exploration of the enlightenment ideas aimed at the formation of moral and aesthetic ideals of their contemporaries: the national character of a person, thinking "with the heart", education and culture of a "natural man" is determined. It is emphasized that I. Kotlyarevsky's play "Natalka Poltavka" joins the polemic raised by Voltaire in the story "The Simpleton" regarding the enlightened idea of "natural man" by J.-J. Rousseau. Although in Ukraine the Enlightenment ideology was perceived by thinkers mainly in its Russoist form, I. Kotlyarevsky had doubts regarding its progressive effect. Following Voltaire, he expresses thoughts in his play about the beneficial influence of certain achievements of civilization and enlightenment on the human being. From the point of view of the Enlightenment aesthetic ideas, the models developed by the authors for solving the tasks of the era through enlightenment as the main tool of civilization and development of the best natural features of man are considered. Simpleton, "the natural man", becomes a tribune of author's philosophical views on society, ways of its improvement, formation of human moral beauty. Natalka and Petro from I. Kotlyarevsky's play "Natalka Poltavka" appear as the same types of "natural" people. It was determined that the expressive means used in Voltaire's story "The Simpleton" and I. Kotlyarevsky's play "Natalka Poltavka" carry persuasive power of the writers' thoughts through various aesthetic categories. The authors are close in their raising of the important questions of society's existence, shared by many nations, and related by their realistic recreation of reality with effective expressive means. These works are filled with humor, satire and often with grotesque. I. Kotlyarevsky adds folk songs to his play (that's why he called it a folk opera), which convey the public opinion nurtured by the folk morality better than the characters' lines. Voltaire, using the technique of "alienation", demonstrates the absurdity of high life and appeals not only to the mind, but also to the heart. We single out such a technique in I. Kotlyarevsky's play "Natalka Poltavka". It is emphasized that, synthesizing the universal and national trends of the Enlightenment in artistic practice, its representatives formed the aesthetics of the movement, relying on the aesthetic ideal of happiness and opposition to everything that hinders it. The French and Ukrainian writers Voltaire and I. Kotlyarevsky discovered new means of depicting reality, which contributed to the formation of moral and aesthetic ideals of their contemporaries. Their creative universalism is directed towards the future.

Key words: enlightened realism, moral and aesthetic ideals, "natural man", folk morality, aesthetic categories.

Актуальність проблеми. Просвітницький реалізм став початковим етапом формування нового художнього мислення XVIII ст., а творчість його представників відкрила нові засоби зображення дійсності. Французький і український письменники Вольтер та І. Котляревський будували моделі вирішення завдань епохи шляхом просвіти як головного інструменту цивілізації та розвитку кращих природних рис людини. Вони відкривали нові засоби зображення дійсності, що сприяли формуванню морально-естетичних ідеалів своїх сучасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доба Просвітництва проголосила завданням творчості вдосконалення життя суспільства та всього матеріального світу. Як зазначає Ю. Сугрובה, література «повинна давати еталони, відповідно до яких читач зможе побудувати свою особистість і життя. Водночас у своїй творчості письменник повинен орієнтуватися не на реального, наявного читача, а на такого, якого ще доведеться створити, – на ідеал «людини взагалі»: вільної, освіченої, високоморального громадянина, який радіє за своє суспільство, людину, яка займається самовихованням, самоосвітою, яка прагне до

постійного вдосконалення свого мислення, вдачі та творчості» (Сугрובה, 2011: 106). Натепер є численні наукові розвідки, присвячені вивченню новаторства та значення творчості представників французького Просвітництва Вольтера (Г. Бондаренко, Ю. Ковбасенко, О. Ніколенко, Т. Приймак, В. Роменець, Б. Шалагінов та інші) й українського – І. Котляревського (Є. Кирилюк, Т. Лаврієнко, І. Лімборський, В. Мацапура, С. Павличко, В. Сарпін, П. Хропко, В. Шевчук та інші). Для нас актуальними стали праці, які торкаються естетичних поглядів просвітників. Так, Т. Лаврієнко підкреслює «феномен поєднання реалізму із сентименталізмом і класицизмом, а інколи і рококо, художнім стилем, пов'язаним із культом насолоди, шляхетності, вишуканого естетизму» (Лаврієнко, 2018: 184). Міметичне мистецтво, прояви якого спостерігаємо у творах представників доби, включає в себе адекватне відображення дійсності (зображення речей такими, «які вони були і є»), і діяльність творчої уяви (зображення їх такими, «як про них кажуть та думають»), та ідеалізацію дійсності (зображення речей такими, «якими вони повинні бути») (Ніколенко, 2003: 133).

Згідно із цим ученням завдання художника полягає в умінні побачити прекрасне, «закладене» в основі навколишнього світу, що стає естетикою Просвітництва. Погоджуємося з думками В. Сарапин, що «найбільш репрезентативні універсальні системи цінностей та дискурс ідей європейського Просвітництва, образи, символи, естетичні й суспільні перспективи цього інтелектуально-філософського та культурного руху в результаті спричинилися до появи національного образу людини» (Сарапин, 2008: 278). Зазначимо, що І. Лімборський вказує на неналежну увагу українських дослідників до знахідок доби просвітницького реалізму, зазначає, що у творах таких письменників, як Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, І. Котляревський, критично оцінювалась не реальність як така, а людські характери. Порівняльний аналіз повісті французького письменника Вольтера «Простак» та п'єси українського письменника І. Котляревського «Наталка Полтавка» дозволить виокремити спільні тенденції у вирішенні письменниками актуальних для Просвітництва ідей.

Мета дослідження. Дослідити на основі методології компаративного аналізу естетичні ідеї Просвітництва в повісті французького письменника Вольтера «Простак» та п'єси українського письменника І. Котляревського «Наталка Полтавка». Розглянути побудовані авторами моделі вирішення завдань епохи Просвітництва та використані художні засоби, визначити близькість письменників у вирішенні завдання формування морально-естетичних ідеалів сучасників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість Вольтера (1694–1778 рр.) та І. Котляревського (1769–1838 рр.) об'єднують співчуття до долі пригноблених і скривджених, ідеалізація позитивних персонажів, моралізаторство. Творчі досягнення обох авторів вирізняються близькістю потракування ідей Просвітництва, серед них філософська повість Вольтера «Простак» (1767 р.) та п'єса І. Котляревського «Наталка Полтавка» (1819 р.).

Вольтер будує повість у вигляді стрімких подій у житті головних героїв: прибуття Гурона, що виріс за межами європейського світу, за довірливість і простоту його наречуть Простаком, у Францію. Його випадкова зустріч із родичами, що живуть спогадами про родину

Гурона і намагаються йому допомогти увійти до їхнього життя, кохання до прекрасної Сент-Ів, подорож до Парижа, знайомство з янсеністом Гордоном у в'язниці, трагічна смерть Сент-Ів. Вихований далеко від цивілізації, Простак бажає пізнати життя, його цінності, сприймає їх безпосередньо й наївно, що провокує конфлікти з оточенням, яке живе за усталеними, часом безглуздими нормами й законами, сповненими фальші, лицемірства та забобонів. «Я завжди говорю простосердно те, що думаю, і роблю все, що хочу» (Вольтер, 2011: 118), – щиро говорить про себе герой і щоразу не розуміє, у чому його провина, потрапляючи в халепу. Стрімкі події в житті Гурона, змальовані автором, відтворюють картину життя французького суспільства XVIII ст.

За законами вже драматургічного жанру п'єси І. Котляревського змальовує стрімкі події в житті головних героїв. Такими ж типами «природної» людини, як Гурон Вольтера, постають Петро і Наталка Терпелиха. Вони живуть спогадами про дитинство і юнацьке кохання, розбите свавіллям корисливого батька дівчини. Розлучені долею, герої зберегли вірність і любов. «Петре! Петре! Де ти тепер? <...> я тебе любила і тепер люблю <...> Вернися до мого серця» (Котляревський, 2020: 53), – тужить героїня, але жорстока реальність втручається в її долю. Після смерті батька сім'я змушена вбого жити в селі, продавши господарство в Полтаві. Зубожіла мати хоче одружити доньку з нелюбом Возним, щоб вибитися зі злиднів. І. Котляревський, «звертаючись до людських почуттів, акцентує увагу на їх силі, щирості та глибині» (Мех, 2019: 59). Понад усе Наталка цінує в людині шире серце, добру душу, дорожить своїм чесним іменем: «Все багатство моє – добре ім'я <...>», але жорстока реальність диктує свої умови. Жаліючи матір, вона дає рушники старостам Возного, який живе за принципом: «Хто тепер теє то як його – не бреше і не обманює». Наталка і Петро у п'єсі є носіями народних ідеалів моралі і не приймають цієї філософії.

Нечистим на руку, корисливим виступає в п'єсі І. Котляревського Виборний, сват, який, знаючи, що Наталка любить Петра, переконуює дівчину одружитися. Він також уважає, що чесно «служити накладно» і погоджується з Возним, що «<...> вимушений подарочок,

весьма очень іскусно у істця ілі отвітчика треба виканючити» (Котляревський, 2020: 70). Та й за сватання Виборний сподівається щось отримати від Возного, який («за казенний кошт», звичайно) обіцяє: «нічого для тебе не пожалію». І. Котляревський викриває кругову поруку, що існує серед можновладців, згаданих і незгаданих у п'єсі, для них долі простих людей є лише джерелом збагачення і корисливих зазіхань.

Вольтер також висловлює неприйняття чиновницько-бюрократичного апарату монархічної влади Франції, де панують продажність, зловживання посадовими обов'язками, зверхнє, егоїстичне ігнорування долі та інтересів пересічних громадян держави. Простак – трибуна авторських філософських поглядів на суспільство, шляхів його вдосконалення, формування моральної краси людини. Відзначившись героїзмом у битві з англійцями, що напали на узбережжя, він вирушає до Парижа за заслуженою нагородою і дозволом одружитися із Сент-Ів. Та можновладцям, до яких він звертається, немає діла до конкретної людини. За свою відвертість та віру у справедливість він потрапляє до в'язниці. Простак не розуміє, що зовні лицемірне суспільство, ще й облудне, воно багато визискує за свої послуги. Ціна волі Простака – життя щирої і відданої Сент-Ів. Маленька людина беззахисна перед свавіллям урядовців, її кращі риси жорстоко перемелені державною машиною. Так помічник міністра, пан де Сент-Пуан, штовхає дівчину на шлях безчестя як плату за волю Гурона. Звільнивши коханого, Сент-Ів «подала йому грамоту про винагороду і патент на звання капітана», але не витримала наруги і помирає. «Вона була добре вихована й дуже скромна» (Вольтер, 2011: 365), – з гіркотою зауважує автор, натякаючи читачеві, що інші змирилися би з ганьбою.

Безчестям для себе вважає шлюб із Возним і Наталка. Не випадково звучить у п'єсі мотив самогубства: «Лучче умерти, як з немилим жити <...>», «О, я бідна! <...> Бачиш Ворскло? <...>» «Або там, або ні за ким».

Близькими стали обидва автори в розкритті актуальної для просвітників ідеї освіти та культури «природної людини». Повість «Простак» Вольтера має полемічний характер. Головним опонентом автора був Жан-Жак Руссо, який різко виступив проти цивілізації та її законів. Особистість, уважав він, має бути вихована за

законами природи, вільна від впливу церкви й держави, морально чиста й незалежна у своїх поглядах. Вольтер, хоча протиставив Руссо людину цивілізовану, освічену, у якій переважає інтелект і мораль над інстинктами, сам стоїть на боці головного героя – «природної людини». Простак бачить речі такими, якими вони є насправді, і вимагає цього від людей, які його оточують. Сповідуючись, наприклад, у священника, він вимагає і від нього чесної розповіді про гріхи, чи намагається, зустрівшись із королем, розповісти про сумний стан справ у країні та відігнати від короля папських радників, через яких Франція втрачає своїх громадян. Філософ-янсеніст Гордон залучає Простака до наукових знань, культурних цінностей людства, і той радіє: «<...> я сам із тварини перетворився на людину» (Вольтер, 2011: 250). Одна з вагомих рис створеної Вольтером моделі вирішення завдань епохи Просвітництва – шлях просвіти як головного інструменту цивілізації.

І. Котляревський відзначає як головні риси Наталки Полтавки природний розум і гідність. Проста дівчина не вірить у щастя у шлюбі з Возним, не хоче бути його рабою, почувши про наміри «з правом владіти тобою спокійно, безпрекословно і по своїй волі <...> розпоряджатися» (Котляревський, 2020: 57). Наталка критично відгукується про інших женихів – дяка Тахтадловського та волосного писаря і підканцеляриста Скоробрешенка. У неї щирі сердні, без лукавства, мудрі слова у відповідь: «Хто чесно живе і годується трудами своїми, тому і кусок черствого хліба смачніший од м'якої булки, неправдою нажитої» (Котляревський, 2020: 74). Ідеал сім'ї для Наталки – не розрахунок, а дружба та вірність, допомога один одному. Коли повернувся Петро, вона твердо відмовляє Возному і не боїться погроз чиновного жениха: «станете перед суд, заплатите пеню і посидите на вежі» (Котляревський, 2020: 81). В Україні просвітительська ідеологія була сприйнята тогочасними мислителями переважно в її руссоїстському вигляді. Та І. Котляревський, сумніваючись у її прогресивній дієвості, у дусі вольтер'янства висловлює в п'єсі думки про благотворний вплив цивілізації та просвіти на людину. Петро, розповідаючи про себе Виборному, говорить, що «був і у моря; був на Дону, заходив і в Харков» (Котляревський, 2020: 78), розповідає, як

про дивину, про театр, критично відгукується про українську комедію, бо поставлена була на «московський лад». Важка праця не зламала хлопця, він зміцнів душею та розумом, готовий віддати зароблене коханій і йти геть, аби вона була щаслива, хай у шлюбі з іншим. Але віра в добро сильніша від обставин буття – оптимістично закінчує п'єсу І. Котляревський. І читач вірить, що у шлюбі з Петром Наталка знайде просте щастя, бо вона на нього заслуговує.

Як проза Вольтера, так і драматичний твір І. Котляревського споріднені у використанні авторами дієвих художніх засобів, що несуть переконливу силу їхніх думок через різноманітні естетичні категорії, тому вони пронизані гумором, сатирою, а частіше – гротеском. У «Простаку» Вольтер демонструє безглуздя життя з погляду незіпсованої цивілізацією людини, яке звичне і прийнятне для всіх інших. Емоційно наситивши твір, письменник апелював не тільки до розуму, але й до серця, уважав, що через нього швидше знайде шлях до свідомості читача. Окремі епізоди повісті надзвичайно красномовні, у чому вбачається і драматургічний талант автора. Так, за законами сцени Вольтер будує картини хрещення Гурона чи його наміри одружитися із Сент-Ів, у яких прості та зрозумілі думки Простака підкреслюють парадоксальність існування навколишнього світу і примушують читача сміятися.

І. Котляревський насичує свою п'єсу (через це назвав її народною оперою) народними піснями, веселими, іронічними та трагічними.

Вони краще за репліки персонажів передають суспільну думку, вистраждану, омріяну, яка йшла із глибин народної мудрості. В унісон їм звучать поетичні рядки Г. Сковороди, включені в п'єсу І. Котляревського, про тих, хто «сильніший» та «дужчий» і «безсильного давить і жме». Поряд із ліричними, сумними дівочими піснями звучать у п'єсі веселі й іронічні: про шинкарку, про старого, про героїчне минуле, про добро і зло. Це омріяний українським народом естетичний ідеал щастя і протистояння всьому, що йому перешкоджає, своєрідне народне вольтер'янство на теренах України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, творчість представників просвітницького реалізму, українського письменника І. Котляревського та французького Вольтера сприяла формуванню морально-естетичних ідеалів сучасників. Письменники спирались на ідеї «природної людини» та народної моралі. Уважаємо, що, синтезуючи у творчій практиці універсальні й національні тенденції Просвітництва, його представники формували естетику напряду, опираючись на омріяний народом естетичний ідеал щастя і протистояння всьому, що йому перешкоджає. І. Котляревський та Вольтер використовували нові художні засоби зображення дійсності, що несли переконливу силу їхніх думок через різноманітні естетичні категорії. Перспективами майбутніх розвідок є дослідження естетичних типів духовності людини та їх суперечності із цивілізаційним розвитком в українській і світовій літературі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вольтер. Філософські повісті. Харків : Фоліо, 2011. 411 с.
2. Котляревський І. Наталка Полтавка. Харків : Фоліо, 2020. 128 с.
3. Лаврієнко Т. Дискурс просвітницького реалізму у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2018. № 6. 2. Ч. 1. С. 182–190.
4. Лімборський І. Просвітницький реалізм в українській літературі. *Дивослово*. 2012. № 8. С. 46–51.
5. Мех Н. «Наталка Полтавка» Івана Котляревського в українському мовно-культурному просторі. *Культура слова*. 2019. Вип. 91. С. 57–65.
6. Ніколенко О. Бароко. Класицизм. Просвітництво. Література XVII–XVIII ст. : посібник для вчителя, 2003. Харків : Веста ; Ранок. 224 с.
7. Сарапин В. Просвітницькі модули драматургії Івана Котляревського: спроба культурологічного прочитання. *Вісник Львівського університету*. Серія «Філологічна». 2008. Вип. 44. Ч. 1. С. 272–280.
8. Сугрובה Ю. Рациональне осмислення творчості в соціокультурному просторі Західної Європи й України в епоху Просвітництва. *Культура України*. 2011. Вип. 35. С. 106–114.

REFERENCES:

1. Volter (2011). *Filosofski povisti* [Philosophical novels]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
2. Kotliarevskiy, I. (2020). *Natalka Poltavka* [Natalka Poltavka]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

3. Lavriienko, T. (2018). Dyskurs prosvitnytskoho realizmu u tvorchosti Hryhoriia Kvitky-Osnovianenka [The discourse of enlightened realism in the works by Kvitka-Osnovjanenko]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst* [Volyn philological: text and context], 6, 2 (1) [in Ukrainian].

4. Limborskyi, I. (2012). Prosvitnytskyi realizm v ukrainskii literaturi [Enlightenment realism in Ukrainian literature]. *Dyvoslovo* [Divoslovo], 8 [in Ukrainian].

5. Mekh, N. (2019). “Nataalka Poltavka” Ivana Kotliarevskoho v ukrainskomu movno-kulturnomu prostori [“Nataalka Poltavka” by Ivan Kotlyarevsky in Ukrainian language and cultural space]. *Kultura slova* [Culture of the word], 91, 57–65 [in Ukrainian].

6. Nikolenko, O. (2003), Baroko. Klasytsyzm. Prosvitnytstvo. Literatura XVII–XVIII stolit: posib. dlia vchytelia [Baroque. Classicism. Enlightenment. Literature of the XVII–XVIII centuries: a teacher’s guide]. Kharkiv: Vesta; Ranok [in Ukrainian].

7. Sarapyn, V. (2008). Prosvitnytski modusy dramaturhii Ivana Kotliarevskoho: sprobа kulturolohichnoho prochyttannia [Enlightenment modes of Ivan Kotlyarevsky’s drama: an attempt at cultural reading]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia “Filol.”* [Lviv University Bulletin. Series of Philology], 44 (1), 272–280 [in Ukrainian].

8. Suhrobova, Yu. (2011). Ratsionalne osmyslennia tvorchosti v sotsiokulturnomu prostori Zakhidnoi Yevropy y Ukrainy v Epokhu Prosvitnytstva [Rational understanding of creativity in the socio-cultural space of Western Europe and Ukraine in the Age of Enlightenment]. *Kultura Ukrainy* [Culture of Ukraine], 35, 106–114 [in Ukrainian].

УДК 81'42

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/8>

Тетяна РАДЗІЄВСЬКА

доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу загального мовознавства, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні, Національна академія наук України, вул. Грушевського, 4, м. Київ, Україна, 01001

ORCID: 0000-0003-2871-2395

t.v.rad@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Радзієвська, Т. (2024). Економічний чинник у дискурсі щоденника: тригер текстотворення та його суперечностей (щоденник Євгена Чикаленка 1925–1929 років). *Folia Philologica*, 7, 58–68, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/8>

**ЕКОНОМІЧНИЙ ЧИННИК У ДИСКУРСІ ЩОДЕННИКА:
ТРИГЕР ТЕКСТОТВОРЕННЯ ТА ЙОГО СУПЕРЕЧНОСТЕЙ
(ЩОДЕННИК ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА 1925–1929 РОКІВ)**

Статтю присвячено прагмалінгвістичному аналізу щоденникових записів відомого діяча української культури Євгена Чикаленка. Вони відображають його діяльність у період 20-х років ХХ століття, під час його еміграції в Чехословаччину. Щоденник Євгена Чикаленка розглядається з позицій дискурсивного аналізу тексту, як окремий випадок у межах щоденникового дискурсу. Аналіз здійснюється з використанням методики, розробленої для дослідження щоденникових текстів у попередніх публікаціях автора, зокрема з використанням такого інструментарію, як рольова модель суб'єкта текстотворення. Метою дослідження є окреслення механізму виникнення суперечностей у процесі текстотворення. У зв'язку із цим у статті подається: 1) опис особливостей щоденникової діяльності Євгена Чикаленка 20-х років і нетипових стратегій формування окремого запису; 2) характеристика авторської концептуалізації щоденника; 3) аналіз вербальної репрезентації в записах прагматичних ролей суб'єкта щоденникового текстотворення (на базі рольової моделі суб'єкта). Аналіз показав, що процес текстотворення в цьому випадку супроводжується формуванням суперечностей між інтимним характером щоденника як текстотипом, виробленим культурою, та публічним характером інформації, між автоадресацією й адресацією іншому. Джерелом цих суперечностей стала сформульована автором мета ведення записів (збір матеріалів для «історії нашого відродження»). Водночас тригером самої щоденникової діяльності став економічний чинник: текстотворчість розглядалась автором як створення бенефактивного ресурсу й об'єкта для продажу. Окрім того, економічний чинник вплинув на тематику записів, у яких значне місце належить висловленням щодо незадовільної фінансової ситуації автора, у яких знаходиться відображення автокомунікативний складник щоденникової діяльності.

Ключові слова: дискурс щоденника, чинники текстотворення, Євген Чикаленко, дискурсивний аналіз, семантика і прагматика тексту, автокомунікація.

Tetiana RADZIEVSKA

Doctor of Science (Philology), Professor, Leading Researcher at the General Linguistics Department, O.O. Potebnya Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine, Hrushevskii str., 4, Kyiv, Ukraine, 01001

ORCID: 0000-0003-2871-2395

t.v.rad@ukr.net

To cite this article: Radziievska, T. (2024). Ekonomichnyi chynnyk u dyskursi shchodennyka: tryger tekstotvorennia ta yoho superechnostei (shchodennyk Yevhena Chikalenka 1925–1929 rokiv) [Economic factor in diary discourse: the trigger of text formation and its contradictions (diary records of Yevhen Chikalenko 1925–1929)]. *Folia Philologica*, 7, 58–68, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/8>

ECONOMIC FACTOR IN DIARY DISCOURSE: THE TRIGGER OF TEXT FORMATION AND ITS CONTRADICTIONS (DIARY RECORDS OF YEVHEN CHIKALENKO 1925–1929)

The paper deals with the pragmalinguistic analysis of the diary records of Yevhen Chikalenko, a famous figure of the Ukrainian culture. They reflect his activities during his emigration to Czechoslovakia in the 20s of 20th century. Ye. Chikalenko's diary is characterized by a number of non-standardized features and should be considered a special case within the framework of diary discourse. The analysis is carried out using the methods developed in previous publications of the author, in particular, such tools as the role model of the text formation subject. The main purpose of the study is to reveal the mechanism by which contradictions arise in the process of text formation. So, the paper includes: 1) a description of the features of diary keeping and atypical strategies for creating a separate record; 2) discussion of the conceptualization's role in diary keeping suggested by the writer himself; 3) analysis of verbal representation of pragmatic roles of the diary text formation subject in these records (based on the role model). The analysis showed that the process of text formation in this case is accompanied by the emergence of contradictions between the intimate nature of the diary as a text type developed by culture, and the public nature of the information, between auto-addressing and addressing to another. The source of these contradictions was the purpose of keeping records formulated by the writer himself (collecting data for "the history of our revival"). At the same time, the trigger for diary keeping was the economic factor: text creation in this case was considered by the diarist as profit-generating and an object for sale. In addition, the economic factor influenced the subject matter of the recordings, in which a significant place belongs to the statements on the poor financial situation of the diarist, which reflect the autocommunicative component of this diary activity.

Key words: diary discourse, factors of text formation, Yevhen Chikalenko, discourse analysis, text semantics and pragmatics, autocommunication.

Одним з актуальних питань дискурсивних студій залишається проблема вивчення комплексу явищ, пов'язаних із феноменом такого відхилення від норм (зразків, традицій, установленної практики), під час проведення аналізу якого лінгвістами вживаються терміни «аномалія», «антиномія», «девіація», «суперечності». За прагмалінгвістичного аналізу тексту це питання, загалом складне та не досить розроблене, ускладнюється ще більше внаслідок неможливості вивести за рамки дослідження «чинник культури»: сучасний дискурсивний аналіз тексту передбачає врахування в максимальному обсязі культурно-історичного контексту й особливостей конкретної дискурсивної практики, яку цей текст представляє.

Питання вивчення суперечностей, що супроводжують текстотворення (Радзієвська, 2010), характеризується різновекторністю, у його межах можуть вивчатися як суперечності / антиномії, закладені в самій ситуації текстотворення, так і суперечності, що виникають унаслідок тих чи тих ситуативних або суб'єктивних чинників. Антиномії можуть бути розв'язані різними способами залежно від типу дискурсу і зазвичай лише частково.

У пропонованій статті ми звернемося до щоденникових записів відомого діяча української культури Євгена Чикаленка 1925–1929 рр., створених у період його еміграції в Чехословаччину, розглянемо їх із позицій прагмалінг-

вістичного аналізу щоденникового дискурсу та його засад, що розроблялися нами в численних розвідках (Радзієвська, 1993, 2018: 249–316), а також у контексті вивчення мовної особистості та її мовленнєвої поведінки.

Мета статті – висвітлити й розкрити механізми виникнення суперечностей під час текстотворення в дискурсі щоденника, описати зумовлені ними відцентрові тенденції текстотворення. Відповідно, до наших завдань належать: розгляд особливостей щоденникової діяльності Є. Чикаленка в період 20-х рр. і джерел формування ним окремого запису, аналіз специфіки авторської концептуалізації щоденника та вербального втілення в цьому конкретному випадку рольової моделі суб'єкта текстотворення.

1. Щоденникові записи Є. Чикаленка в ракурсі прагмалінгвістичних студій. Видання останніх двох десятиліть показують, що Є. Чикаленко (1861–1929 рр.) вів щоденникові записи впродовж досить довгого періоду – з 1907 р. по 1929 р., а їх сучасна публікація здійснена у трьох книгах із періодизацією: 1907–1917, 1918–1919 та 1925–1929 рр. (Чикаленко, 2004а; Чикаленко, 2004б; Чикаленко, 2016). Ці публікації не є ідентичними за підходом до текстологічної роботи, концепцією видання, характером підготовки тексту як важливого культурно-історичного документа, який потребує наукового опрацювання, зокрема

в перспективі не лише історичних, а й лінгвістичних досліджень.

Перший том, який уміщує записи періоду з 1907 р. по 1917 р., як зазначено у видавничій преамбулі, є передруком з видання щоденника у Львові в 1931 р., тобто відтворює текст видання, здійсненого тоді, коли автор уже пішов із життя. Водночас текст передмови самого Є. Чикаленка свідчить про те, що він готував корпус записів цього періоду до публікації, виходячи з особистого рішення. У передмові Є. Чикаленко зазначає, що метою записів було відображення нелегальної діяльності Товариства українських поступовців, переважно того, що обурювало або наводило сум (за висловом самого автора), підкреслює односторонній характер своїх записів. У зв'язку із цим під час підготовки публікації він включає до них додаткові, часто досить об'ємні, фрагменти текстів, які вже постфактум розкривають позицію автора на момент підготовки щоденника до друку: «Тепер, друкуючи його, я вже не можу відновити у своїй пам'яті в деталях діяльності ТУПу і взагалі тодішнього нашого життя і залишаю щоденник без змін, так, як він у мене записаний, тільки додаю подекуди пояснення, друковані стислішим шрифтом» (Чикаленко, 2004а: 5). Отже, видання першого тому щоденника 2004 р. відтворює не авторський аутентичний рукопис 1907–1917 рр., а його варіант, модифікований і доповнений пізніше.

Сам текст щоденника цього періоду не є гомогенним і складається як із записів, що відповідають указаній даті, так і зі вставних записів, зроблених значно пізніше, зумовлених авторським бажанням розширити текст поясненнями та додатковими фактами, унаслідок чого опублікований варіант відображає щоденникову діяльність у деформованому вигляді.

Інша ситуація спостерігається із другим томом. Його «текстологічну історію» розкрито у двох передмовах до тексту. У передмові, написаній В. Погребенником, де йдеться про історію щоденника 1918–1919 рр., повідомляється, що записи «відчитав із рукопису, наданого онуком мемуариста, та підготував до публікації професор Федір Погребенник» (Погребенник, 2004: 5). У цій передмові ми не знаходимо деталізації щодо тих видів текстологічної роботи, яку проводив Ф. Погребенник і яка відображена В. Погребенником у словосполученнях *від-*

читав із рукопису та *підготував до друку*. Тут, очевидно, актуалізоване 2-е значення дієслова *відчитувати*: «Читати що-небудь, перев. нерозбірливо написано» (Словник української мови). У передмові зазначається, що Ф. Погребенник «дав йому (тексту Є. Чикаленка – Т. Р.) вказану вище назву (авторського заголовка не було), прокоментував згадані в щоденнику персоналії» (Погребенник, 2004: 5). Щодо назви, то тут ідеться про запропоновану Ф. Погребенником назву «Україна. 5 квітня – 24 січня 1919» (Погребенник, 2004: 5).

Водночас у редакційній передмові «Слово від редакції до читача», де відзначається неможливість скористатися рукописом («його доля й досі залишається невідомою»), наводиться конкретніша інформація про підготовку до публікації, а саме – про виявлені «неточності в написанні деяких прізвищ, географічних назв та ін.», які далі наводяться (Чикаленко, 2004б: 3), а також про додаткову роботу з різноманітними документальними джерелами.

Отже, хоча цінність здійсненої публікації щоденників двох періодів (1907–1917 та 1917–1918 рр.) не підлягає жодним сумнівам, питання про повноту відображення й аутентичний характер опублікованого тексту залишається відкритим у тій його частині, яка зумовлена опосередкованістю та вторинним характером текстового джерела, яке стало основою для публікації. «Ненадійність» цього тексту як джерела для прагмалінгвістичного аналізу щоденника в межах дискурсивних студій пов'язана також із сучасними вимогами до наукових публікацій текстів, що мають історико-культурне значення (стандарти щодо відображення авторських скорочень, некодифікованих словоформ, особливостей написання деяких слів, авторської пунктуації, структурування тексту, розбивки на абзаци, закреслювань у тексті, авторських виділень тощо).

Дотримання зазначених вимог відрізняє видання щоденника періоду 1925–1929 рр. від перших двох томів щоденника. Воно здійснене відповідно до стандартів сучасної академічної практики видання щоденникових текстів (Чикаленко, 2016), супроводжується двома вступними статтями з необхідною докладною інформацією й історичним аналізом змісту викладеного Є. Чикаленком, авторство яких належить Інні Старовойтенко. Окрім того,

до видання включено деталізовані коментарі й інші види інформаційно-довідкового супроводу, що підвищує статус видання. Але насамперед варто підкреслити, що у виданні 2016 р. тексти записів відображають особливості авторського слововживання (як і його кореспондентів), написання слів, відмінне від сучасної норми та кодифікованих варіантів: *да-воль-но* (7 січня 1927 р.), *якнайоб'єктивніше* (30 січня 1927 р.), *Київі* (7 січня 1927 р.), *лекторі* (30 червня 1925 р.), *виданнєм* (10 травня 1925 р.), *менче* (28 травня 1925 р.), *довіррем* (24 серпня 1927 р.), *нігде* (16 червня 1926 р.), *помірати* (6 березня 1925 р.) тощо.

У виданні відтворено й розшифровано скорочення, які робить автор (ініціали, прізвища, назви організацій, партій, навчальних закладів, посад, газет та інших видань, грошових одиниць тощо). Про цю роботу дослідниця пише: «У виданні максимально збережено мовні особливості й авторський стиль текстів, особливості тогочасного правопису, лише в окремих випадках для зручності читання окремі слова та вирази частково адаптовано до сучасних правописних норм, із цією ж метою зроблено пунктуаційні правки» (Старовойтенко, 2016: 17). У виданні збережені також особливості датування записів, оскільки Є. Чикаленко віддає перевагу різним засобам оформлення дати, нестандартним також, коли позначення року розбивається на два блоки, а в середині наводиться місяць і число – лише з використанням скісної риски: 1923/V26 (= 23 травня 1926 р.); 1917/V 27 (= 17 травня 1927 р.); 195/V25 (= 5 травня 1925 р.); 1927/I25 (= 27 січня 1925 р.). Також уживається послідовність «рік + місяць + день»: 1925.XI.15 (= 15 листопада 1925 р.).

Отже, завдяки адекватному відтворенню у виданні (Чикаленко, 2016) характеру мовленнєвої діяльності автора ця частина щоденникових записів може розглядатися як надійне джерело для вивчення мовної особистості автора, його самореалізації в рамках дискурсу щоденника, а також для будь-яких інших завдань прагмалінгвістичного аналізу. Тому наш подальший аналіз спирається на матеріал саме цього видання.

2. Особливості щоденникової діяльності Є. Чикаленка 1925–1929 рр. та формування в ній окремого запису. Ознайомлення з корпусом записів цих років виявляє їхню значну від-

мінність від традиційних щоденникових записів, які робляться зазвичай якщо не щоденно, то з деякою періодичністю (наприклад, один раз на 2–3–5 днів) та відображають події – великі й маленькі, що їх пережив автор за цей день або за кількадекільні період. Записи Є. Чикаленка цього періоду відзначаються істотною нерегулярністю (1) та, за невеликими винятками, не відображають події його щоденного життя (2). Ці дві обставини зумовлюють своєрідність текстового вмісту щоденника Є. Чикаленка та щоденникової діяльності, яку цей вміст представляє, тому варто зупинитися на цьому докладніше.

Окрім нерегулярності та несистемності у веденні записів у період 20-х рр., варто констатувати, що їх загальна кількість не є значною. І. Старовойтенко, яка схарактеризувала кількісні показники записів, зазначає, що їх у 1925 р. – 25, у 1926 р. – 14, у 1927 р. – 25, а дисперсний розподіл коливається від 1 до 4 на місяць (Старовойтенко, 2016: 16). Так, у записах 1926 р. – 1 за березень, 2 – за квітень, 4 – за травень, 2 – за червень, 2 – за липень, 2 – за серпень, 1 – за листопад (Старовойтенко, 2016: 16). Ці показники наочно демонструють, що діяльність із ведення щоденника була в ці роки для Є. Чикаленка не основною справою, не відзначалася інтенсивністю, була радше діяльністю маргінального характеру. Зазвичай у разі нерегулярного ведення щоденника основним чинником текстотворення виступає особлива (неординарна) подія, яка справила на автора якесь враження, розбудила емоції, думки, переживання, які він прагне відобразити в тексті. Записи Є. Чикаленка періоду 20-х рр. показують, що такою подією здебільшого стає отримання листів, у яких міститься важлива, часто хвилююча автора інформація. Ці листи стають текстовим компонентом щоденникового запису, які автор, за його власним виразом, «прикладає» до запису. Збережені в архіві Є. Чикаленка, ці листи під час публікації щоденника було внесено до основного тексту, про що І. Старовойтенко пише: «Масив листів, які Є. Чикаленко зазначав у «Щоденнику», зберігся, і вони відібрані та вмонтовані нами у відповідні місця авторських записів» (Старовойтенко, 2016: 17). Отже, з упевненістю можна стверджувати, що під час підготовки видання упорядницею була здійснена реконструкція задуму автора та від-

творена саме та структура щоденника, яка відповідала його намірам.

Це листи від Д. Дорошенка, П. Римарчука, С. Єфремова, І. Чикаленка, Л. Чикаленка, В. Прокоповича, М. Левицького, М. Садовського, В. Піснячевського та багатьох інших. Досить часто в один запис включено кілька листів. Так, запис 21 грудня 25 містить 2 листи – від сина Левка та П. Римарчука, із преамбулою **Прикладаю** Левкового листа, присланого, як завжди робить Левко, на місяць пізніше, ніж він був писаний; але він має громадський інтерес, то шкода, коли він загубиться (21 грудня 1925 р.). Після листа від сина подається текст відповіді Є. Чикаленка на нього у скороченому вигляді, який отримує класифікаційне позначення «Моя відповідь Левкові в скороченню».

Запис 29 липня 1926 р. містить 3 листи: один – від Є. Лукасевича і два – від В. Короліва-Старого, а сам запис формується у вигляді неоднорідного текстового утворення, що складається з низки текстових блоків: 1) повідомлення Є. Чикаленка про видання його спогадів (2 речення), 2) листа Є. Лукасевича, 3) листа В. Короліва-Старого, 4) коментаря Є. Чикаленка до цього листа з викладенням змісту його відповіді на цей лист, 5) наступного листа В. Короліва, 6) міркувань Є. Чикаленка щодо його «Спогадів» і роботи над ними.

Запис 27 червня 1927 р. складається з 1) повідомлення Є. Чикаленка про нараду правописної комісії, 2) листа П. Чикаленка, сина автора, 3) листа Є. Лукасевича, причому власний текст Є. Чикаленка традиційно завершується фразою про «прикладання» до запису отриманих листів: **Прикладаю** *інтересні з побутового боку листи: Петрусів від 13/VI та Д-ра Лукасевича від 22/VI.*

З іншого боку, окрім внесення до щоденникових записів листів, які, вочевидь, бачились автором як цілком рівноправні складники запису, до них вносяться інші матеріали. Це авторські замітки, опубліковані в газеті (24 листопада 1926 р.), сатиричні вірші фельетоніста та літератора А. Шполянського, що публікувався під псевдонімом Дон-Амінадо (14 червня 1927 р.), текст водевілю, написаного О. Лотоцьким щодо курйозного інциденту в колі української еміграції (25 червня 1927 р.) тощо. Ці тексти, як і епістолярний матеріал, стають приводом для авторських роз'яснень і коментарів,

нотаток, які за своїм обсягом займають у запису значно скромніше місце, і це робить очевидним той факт, що інкорпоровані тексти в запису є центральними, тоді як авторські коментарі – супутніми.

Цікавими є авторські формули, що вводять ці інкорпоровані тексти: **Прикладаю** *останніх два* (30 січня 1927 р.). *У відповідь на мою картку одержую від нього отсього листа* (6 квітня 1927 р.). *З приводу цього інциденту О.Г. Лотоцький, що приймає тут ванні, написав фельетон, який тут прикладаю* (25 червня 1927 р.). *В № 2266 Милуковських «Последних новостях» з'явилася звістка, що Винниченко виїхав на Україну, а фельетонист Дон-Амінадо другого дня вмістив дотепні вірші з цього приводу, які тут прикладаю* (14 червня 1927 р.). Привертає увагу такий «текстотвірний хід», як внесення до запису заміток із газети, що відіграє роль субституту самого запису: **Прикладаю замість запису** *два моїх дописи до «Українського голосу» в Перемишлі про приїзд до Подєбрад Митрополита Шептицького та про Науковий з'їзд* (24 листопада 1926 р.).

Але не всі записи в щоденнику мають такі інкорпоровані елементи, тим більш цікаво подивитися на них із боку їхньої мотиваційної основи. Якщо в записах з інкорпорованими чужими текстами саме останні виступають мотиваторами текстотворення (точніше – «текстоукладання»), оскільки вважаються автором такими, що заслуговують на увагу та збереження як носії цінної інформації, то записи без таких текстів зазвичай присвячені фактам чи історіям, які, на думку автора, варті документування. Такими є об'ємний запис про постать М. Левицького, його життя та діяльність (24 серпня 1927 р.); запис про процес Щварцбарта, вбивці Петлюри (28 вересня 1927 р.); запис про В. Винниченка, його характеристика як особистості та діяча (12 грудня 1927 р.); запис про конфліктну ситуацію, що трапилася в сільськогосподарській академії в Подєбрадах, та її учасників (26 червня 1927 р.); запис зі звітом про зібрання «Братства Української Державності» (10 серпня 1925 р.).

Зміст цих записів, події яких, у своїй більшості, не мають безпосереднього стосунку до життя Є. Чикаленка, поряд із відсутністю в цих записах будь-яких типових для особистого щоденника нотаток про своє життя, однозначно

вказують на те, що метою автора в його щоденниковій діяльності було збереження відомостей, інформації, якою він володів і яка видавалася йому цінною та значущою. Системна тенденція насичувати щоденник різними документальними матеріалами зумовлена прагненням шляхом створення тексту (часто своєрідного гетерогенного текстового утворення) залишити цю інформацію для інших. Саме в цих записках чітко проступає адресація щоденника зовнішньому адресатові: запис робиться не для себе, а для інших.

У зв'язку із цим варто звернути увагу на ще одну особливість текстів 20-х рр.: у них досить рідко присутні показники темпорального дейксису, які вказують на часовий зв'язок між описуваною подією та прагматичною ситуацією запису (*сьогодні вранці, вчора, позавчора ввечері, два дні тому* і под.). Вони абсолютно не типові для записів 20-х рр., на відміну від попередніх, унаслідок чого більшість записів передає зміст описуваної ситуації чи події радше у «панхронічному режимі», у відриві від вісі часу й інших подій, що розгортаються в часі. Серед невеликої кількості винятків можна відзначити такі: *Кооператив «Україна», в якому ми обідаєм, зараз оголосив <...>* (7 січня 1927 р.). *Вчора я був страшенно обурений <...>* (17 травня 1927 р.).

Більшість записів не містять дейктичних компонентів і не корелюють загалом із перебігом життя автора, як і з уявленням про те, що щоденникова діяльність передбачає відображення подій життя згідно з календарною структурацією річного циклу і відповідає ідеї щоденності.

3. Авторська концептуалізація щоденника. Той факт, що автор розглядав свої записи передусім як матеріал історичного значення, деякий масив документів, необхідний для вивчення історії, підтверджується його власним висловленням у запису 23 травня 1927 р., де він кваліфікує свій щоденник як «джерело до історії нашого відродження», про що докладніше нижче. Цим пояснюються чималі зусилля автора, спрямовані на видання свого щоденника періоду 1907–1917 рр. Ситуація, із цим пов'язана, знайшла відображення в численних записках періоду 20-х рр., особливо в записках 1927 р. Так, 30 січня 1927 р. Є. Чикаленко повідомляє, що веде роботу над редак-

туванням щоденника 1907–1917 рр., маючи намір його видати: *Хоч я з ранку до вечора, поки видно, сижу над професорськими рукописами, але взявся і за виправку свого «Щоденника», від 1907 до 1917 р. в надії, що найдеться тут видавець і заплатить мені щось за нього. Я ще з Відня послав його В. Кедровському в Нью-Йорк, в надії, що «Свобода», ознайомившись з ним, друкуватиме його, як друкувала «Спогади» (30 січня 1927 р.). Тепер, коли заробітки мої зменшилися, я рішився шукати видавця на «Щоденник» <...>. Я написав Д.І. Дорошенкові в Берлін, щоб запропонував його Орешитейнові; В.В. Дорошенкові у Львів, щоб поговорив з «Ділом» та іншими видавництвами, може, хтось візьметься його видати і заплатить мені хоч по по 10 доларів за аркуш (30 січня 1927 р.).*

Таке ставлення автора до свого щоденника демонструє його концептуалізацію як складника публічної, а не інтимної комунікації, що, звичайно, є не лише нестандартним для дискурсу щоденника, а й суперечить загалом суті щоденникової діяльності. Отже, формулювання в такому разі спеціальної мети – це той крок, який виявляється тригером, що породжує суперечності, зумовлені чинником адресата. Тут автор адресує текст зовнішньому адресатові, тоді як природа щоденника та щоденникової діяльності пов'язана з автоадресованістю і не передбачає «іншого» адресата, ніж сам автор. Цей крок фактично породжує штучно створені суперечності між публічністю й інтимністю, між адресацією «іншому» і адресацією «собі».

Блок щоденникових матеріалів від 1 березня 1927 р., у складі яких переважають отримані автором листи (їх 3), містить ще одне свідчення намагання публікувати щоденник: *Ще більше потішив мене Д. Греголінський надією, що, може, у Львові видадуть мій «Щоденник», заплативши за нього 200 доларів. Коли б заплатили гроші, а з виданєм його я не спішуся, бо через нього наживу собі багато ворогів <...>* (1 березня 1927 р.). У наступному записі спостерігаємо продовження цієї теми: *З цієї картки видно, що Наукове Товариство ім. Шевченка постановило купити у мене «Щоденник» <...>, я не спішу з виданєм «Щоденника» і радий був би, якби він вийшов вже по моїй смерті <...>* (11 березня 1927 р.). Ці фрагменти яскраво й безальтернативно розкривають

позицію автора, який усе більше стверджується в думці, що щоденник і сама щоденникова діяльність можуть мати бенефактивний ефект і від цього можна отримати зиск. З концептуалізації щоденника згідно із зазначеною вище формулою «проростає» фінансово-економічний лейтмотив діяльності, що ґрунтується на концепті користі й ідеї заробітку грошей; про концепти *КОРИСТЬ* / *BENEFIT* та їхній зв'язок із поняттям потреби у відповідній концептосфері див. дослідження Н. Стефанової, напр.: (Стефанова, 2020). Такий підхід до записів попереднього періоду природно переходить на записи, що створюються в період 20-х рр.: економічний чинник текстотворення стає в цьому разі основним, саме з нього випливають різноманітні конкретні мотивації щодо формування окремого запису цього періоду.

Так, запис від 23 травня 1927 р. практично цілком присвячений темі публікації щоденника та її бенефактивному аспекту, він відбиває враження й емоції автора при отриманні листа від В. Дорошенка, текст якого наводиться на початку запису. Є. Чикаленко коментує: *Лист цей вразив мене, наче грім з ясного неба. Дорошенко карткою від 9/III сповістив мене, що Відділ НТ Шевченка ухвалив заплатити мені гонорару за мій «Щоденник (1907–1917)» 200 доларів. <...> І раптом тепер Дорошенко розбив всі мої мрії, всі надії. Замість заробітку в 200 доларів мені мають дати жебрацьку милостиню (23 травня 1927 р.).* Запис відображає рішучий намір друкувати щоденник, у зв'язку із чим у ньому відтворюється історія звернень автора щодо цього до різних діячів (Дорошенка, Прокоповича, Єфремова й інших) і розкривається авторська концептуалізація текстотворення: *Взагалі кепські справи! Хотів би чоловік заробити пером, але нація наша так аще нікчемна, що це не може оплачувати письменницької праці, а про оплату якихось джерел до історії нашого відродження* (виділено нами – Т. Р.), *як мій «Щоденник», й мріяти тяжко* (23 травня 1927 р.). Отже, текстотворення в рамках дискурсу щоденника розуміється автором, за його власним висловом, як збирання джерел до історії, різновид письменницької праці, а публікація щоденника – як засіб заробітку. Це формулювання цілком узгоджується з іншими комунікативно-прагматичними ознаками записів, які демонструють відсутність

або звуженість тих складників щоденникової діяльності, які корелюють з автоадресованістю та текстотипом щоденника (Радзівська, 1993; Радзівська, 2018).

Необхідно наголосити, що прагнення публікувати щоденник (слідом за «Спогадами») та концептуалізація щоденникової діяльності як письменницької діяльності зумовлені у випадку Є. Чикаленка реаліями емігрантського буття, що супроводжувалося значним зниженням рівня життя у фінансовому плані. Як людина, що походила із заможної родини, Є. Чикаленко в еміграції гостро переживав злидні та брак коштів, у зв'язку із чим тема фінансів стає постійною в його записах: *Я щодня жду з Америки з хворобливим нетерпінням звістки про те, що «Свобода» нарешті згодилась далі друкувати мої Спомини і я матиму й далі чим жити* (14 січня 1925 р.). *<...> тепер же доводиться за цю кануру платити 300 чеських крон, а я поки що маю тільки обезпечених 500 чеських крон <...>* (5 травня 1925 р.). *Академія постановила видавати мені 1 200 чеських крон, але зате Спілка сільськогосподарських техніків зменчила допомогу до 300 чеських крон <...>, а цього на двох малувато!* (1 вересня 1925 р.).

У записах початку січня 1927 р. знаходимо міркування про наявний фінансовий стан, який розглядається автором як незадовільний, такий, що ледве забезпечував базові потреби людини: *Нашій Академії зменшено удержання на третину <...>. Від Академії я держував 1 200 чеських крон, то всього мав 1 500 чеських крон, на які так-сяк жилося <...>* (2 січня 1927 р.). *<...> під вражінням чуток про зменшення удержання рідко хто зважився витратити 10 чеських крон (60 копійок) на вечерю <...>* (7 січня 1927 р.). З огляду на реалії емігрантського життя бенефактивний чинник текстотворення, бажання отримати зиск від нього виглядає мотивованим і корелює з досвідом автора, який був агрономом за основним видом діяльності та чимало років свого життя присвятив вирощуванню сільськогосподарських культур і тваринництву.

Отже, абсолютно природним виглядає намагання розширювати загальний обсяг тексту завдяки включенню в нього різноманітних чужих текстів (меншою мірою – своїх) – листів, заміток, віршів, що, очевидно, пояснюється міркуваннями фінансового характеру. Тут при-

вертає увагу факт нерозрізнення культурного й соціокомунікативного статусу текстів, що вносяться до щоденника: з одного боку, це листи від багатьох кореспондентів Є. Чикаленка – синів, колег, знайомих, тобто одиниці приватної комунікації, не призначені для «іншого» адресата, автори яких, можливо, не були б задоволені їх публікацією, із другого боку, це друковані тексти з газет, які уже оприлюднені, уведені в соціальну комунікацію. Отриманий лист або газетна публікація розглядається тут як складник ресурсу, який можна трансформувати у гроші, по суті об'єкт продажу.

Як бачимо, авторське ставлення до самої щоденникової діяльності має в такому разі двоїстий характер, двоїстістю характеризується й інтенціональний складник: він ґрунтується, з одного боку, на намаганні зібрати матеріали, які мають, на думку автора, історичне значення (мета ідеологізованого змісту), із другого боку, на намаганні отримати засоби для існування – у найбільш буденному розумінні (мета деідеологізованого змісту). Постає додаткова суперечність між інтимно-особистісною природою щоденникового тексту та його «економічною концептуалізацією» – як товару для продажу.

Підсумовуючи, можна констатувати, що записи Є. Чикаленка 20-х рр. репрезентують суто нестандартний прецедент текстотворення в рамках дискурсу щоденника. Реконструйований І. Старовойтенко щоденник містить два типи записів, яким відповідають дві тенденції текстотворення. Перша простежується в записах зі вставленими епістолярними й іншими текстами і фактично утворює щоденник епістолярної комунікації автора, лише з оговоркою, що тут ми бачимо епістолярну діяльність не стільки його самого, скільки його кореспондентів, проте його реакції на отримані листи часто фіксуються саме в щоденниковому записі. Аргументом на користь того, що цю сукупність записів природно називати щоденником епістолярної комунікації, слугує те, що кожний запис відображає «епістолярну подію» (отримання листів) та їм подібні події, які відбулися в період після попереднього запису і до моменту актуального запису.

Друга тенденція представлена записами без вставних текстів, які передають факти, історії, відомості, якими володіє автор, що прагне їх задокументувати. В окремих випадках вони

можуть бути пов'язані з актуальними подіями (наприклад, такими, як процес щодо вбивці Петлюри), проте здебільшого вони стимульовані прагненням зафіксувати ту інформацію, яка пов'язана з особистим досвідом автора, зокрема його думки, інтерпретації, оцінки.

Нерегулярність записів, а також їхня строкатість, мозаїчність, гетерогенність, які стосуються як структурної організації породжуваного тексту, так і його змісту, виступають наслідком дії двох основних чинників, що утворюють своєрідний симбіоз: це економічний (бенефактивний) чинник і чинник, зумовлений прагненням документувати інформацію, причому її відбір має спеціальний критерій (відображення діяльності української спільноти). У цьому цей щоденник подібний не до приватних щоденників (*journal intime*), а до щоденників спеціального призначення (щоденники метеорологічних спостережень, медичних оглядів, щоденники мореплавців, мандрівників, агрономів тощо), мета яких – фіксація спостережень за обраними об'єктами, що належать до спеціальної сфери знань і професійної діяльності. Зазначені особливості щоденника Є. Чикаленка 20-х рр. віддаляють його від «класичних» зразків текстів цього типу, зумовлюють його нестандартність, виражену індивідуальність і деяку штучність як текстотворення, вони забезпечують йому окреме місце в дискурсі щоденника.

Цікаво, що і сам автор, очевидно, не був абсолютно впевнений в тому, що його текстотворення відповідає тій діяльності, яка традиційно розуміється в культурі як ведення щоденника. В останньому записі 1929 р. читаємо: *Минуло три місяці, як я нічого не записував в свій «Щоденник», як я його називаю* (15 березня 1929 р.). Авторське дистанціювання від самої номінації *щоденник* з огляду на її правомірність щодо денотата тут є досить очевидним. Отже, економічний чинник і своєрідна авторська концептуалізація щоденникової діяльності визначають у цьому випадку відцентрові тенденції текстотворення, тенденції, які значно віддаляють і саму діяльність, і її результати – текстові записи від текстотипу щоденника.

4. Записи Є. Чикаленка в аспекті рольової моделі текстотворення в щоденниковому дискурсі. Якщо поглянути на щоденник Є. Чикаленка в аспекті реалізації в ньому комунікативно-прагматичних ролей суб'єкта, які

відповідають текстотипу щоденника, то варто констатувати, що в них абсолютно домінує роль «того, хто пише». Основна сфера діяльності автора в цій ролі – створення записів для збереження інформації, а основна її функція – меморіальна, що і спостерігаємо в записках 20-х рр. як у способах текстотворення, так і в їхньому змісті.

Водночас, попри наполегливу та послідовну реалізацію в записках 20-х рр. задуму щодо документування історично цінних відомостей, у них, хоч і в редукованому вигляді, присутні ті ознаки, які характеризують текстотип щоденника. Це текстові реалізації ролей «діяча», «носія психологічного стану», «хронікера».

Роль «діяча» виявляє себе нечасто і переважно лише в одному ракурсі – коли автор пише про нестачу часу для ведення своїх нотаток. Найчастіше вказується і причина: це робота над словником сільськогосподарської термінології: *Нема часу записувати в щоденник. По цілими днями сижу над складанням лісового словаря, а по скінченню засяду за агрономічний і т.д.* (28 травня 1925 р.). *Більше місяця не записував нічого. І часу нема, а головне – обридає оте сидіння з пером в руках коло термінології <...>* (30 червня 1925 р.). *Я зовсім закинув свій щоденник, навіть листів не нотую, як перше* (10 серпня 1925 р.).

Той самий мотив повторюється і в запису 24 листопада 1926 р.: *Давно, давно не записував я в свій Щоденник. Я тепер так багато сижу за всяким писанням, що відпала всяка охота записувати.* Звичка вести записи, сформована протягом тривалого часу, дається взнаки, а неможливість це робити відчувається як відхилення від норми життя, що із часом змушує Є. Чикаленка назвати щоденник щомісячником: *Рідко тепер записую я в щоденнику і правдивіше було б називати його щомісячником. Маю досить писанини з своїми словниками, то не хочеться й писати, та таки й нема нічого цікавого, що варто було б занотувати* (3 січня 1928 р.).

Роль «носія психологічного стану» представлена у плані частотності її виявів інтенсивніше, ніж роль «діяча», однак у плані семантики ці вияви є досить одноманітними. Емігрантське життя за складних і незвичних для автора умов супроводжується виникненням численних матеріальних, психологічних, побутових, медичних, комунікативних проблем, які

породжують песимістичні настрої. Авторіві, як показують записи, властива увага до своєї психічної іпостасі, він полюбляє висловлюватися в тій чи тій формі про свої стани, повірити паперу свої почуття. Такі дії реалізуються здебільшого у вигляді актів емоційної констатації своїх переживань: *Нарешті чехи видали мені паспорт, і я заспокоївся. <...> Але морально почуваю себе серед земляків гірше, як у Відні посеред чужих людей, ніяк не можу допасуватися до колишніх приятелів своїх; чим далі, то відносини не кращають, а гіршають* (15 листопада 1925 р.).

Нотатки відображають різні види емоційних станів. Найчастіше це висловлення суму або побоювання через щось: *Багато земляків у Відні вже просто голодує. Не дай Боже й мені дожить до того!* (14 січня 1925 р.). *Сумне емігрантське життя: безробіття, голодування, а через те й хворість!* (23 січня 1925 р.). *Але куди я поїду? Де я знайду заробіток на прожиття?* (1 вересня 1925 р.). *Це гудіння викликає у мене тяжке почуття – серце так стискається, стискається <...>* (11 серпня 1926 р.). *Отаке сумне, безвихідне тамошнє життя!* (14 лютого 1928 р.). Це також різноманітні ламентативні, «зітханні»: *Ох, як мені це тяжко! Тому-то я й, лягаючи і встаючи щодня, думаю про те – якби мені швидше вмерти* (5 березня 1926 р.). *Не подумайте люди, що тим завдають зайвої праці і редакторіві, і коректоріві, й наборщикам! <...>. А що то ще буде, коли доведеться читати коректуру?* (21 липня 1926 р.).

До цього типу належать вираження незадоволення, досади, розпачу, які були спричинені тими чи тими подіями життя в еміграції: *Відпала всяка охота їхати до гурту земляків. Але де подітись? Де знайдеш заробітку для існування? Тяжко!* (8 квітня 1925 р.). *Біда видавати щось поза очима, без свого догляду!* (27 квітня 1925 р.).

Як людина чуйна, якій властиві емпатійні настрої, Є. Чикаленко час від часу вміщує записи, що виражають співпереживання: *І так П.І. Чижевський скінчив свої страждання! <...>. Щасливий чоловік, що жив з вірою і вмер з нею* (27 квітня 1925 р.). *Це так мене муляє, що й висловити не можу. Шкода мені, що на Королева впали такі безпідставні обвинувачення і при тім тайні <...>* (10 серпня 1925 р.).

На тлі смуги подій, що породжують відчуття негативного спектра, зрідка з'являються нотатки, що виражають позитивні емоції: *Я знов ожив духом! Видавництво «Діло» прислало мені через Дм. Левіцького 50 Доларів <...> (27 січня 1925 р.).*

У записах Є. Чикаленка 20-х рр. роль «носія психологічного стану» вербалізується переважно в коротких реченнях-екскламативах і незначних за обсягом фрагментах (1–2 речення), проте завдяки присутності й регулярній повторюваності в нерегулярних записах цього періоду їх природно сприймати як деяку константу щоденникової діяльності автора. Саме вона є однією з найбільш типових ознак дискурсу щоденника загалом.

Ще одна з основних текстотипових ролей суб'єкта щоденникової діяльності – **роль «хронікера»** – представлена спорадично і своєрідним способом. Відразу треба наголосити, що записи, які фіксують перебіг подій протягом дня і які є «класичною» реалізацією цієї комунікативно-прагматичної ролі, узагалі відсутні в корпусі 20-х рр.

Роль «хронікера» виявляє себе у двох варіантах. По-перше, автор виступає хронікером своєї епістолярної діяльності, зазначаючи отримання листів за період часу, що пройшов від попереднього запису, та повідомляючи про свою відповідь, яку він подає у переказі: *У відповідь на останнього листа я написав Петрусеві приблизно так. Огідно читати про поведження Броніслава Лінкевича та Зіновія Моргуліса, але не можу похвалити і твого поведження <...> (14 лютого 1928 р.). У відповідь я не написав нічого, але переказав через студента Довгала, що я буду дома від 7 до 8 годин (28 січня 1926 р.). Гнатьюкові я відповів, що коли він змалку звик до «малопольської» мови, то нехай собі й пише нею, але нехай не виправляє моєї, бо я теж змалку до неї звик (15 лютого 1925 р.).*

По-друге, діяльність «хронікера» спостерігається у випадках – незначних за своєю кількістю в корпусі записів – коли автор відтворює перебіг своєї розмови у вигляді переказу: *Я, подякувавши за його турботу про мене, не відмовився рішучо від його пропозиції, а сказав, що <...>. На це Григорьев відповів, що <...>. Тоді я сказав, що поки що не можу покинути початой роботи <...>. На це Григорьев відповів, що вони не ставлять ніяких умов щодо*

друку <...>. Я знов йому подякував і на тому ми попрощалися (5 березня 1926 р.). Загалом, у записах Є. Чикаленка спостерігаємо редукованість цієї ролі: найчастіше його записи тяжіють до відтворення одного сюжету, однієї події чи ситуації, щодо чого висловлюються міркування, оцінки, припущення, спостереження.

Отже, розгляд реалізації текстотипових комунікативно-прагматичних ролей показує, що вони в розглянутому корпусі записів мають деформований характер. За абсолютного домінування ролі «того, хто пише», інші три ролі представлені спорадично, фрагментарно, у мінімальному обсязі як у плані їх вираження, так і у плані їхнього змісту. Особливо це стосується ролей «діяча» та «хронікера». Вербальні вияви ролі «носія психологічного стану» у записах тематично різноманітніші та більш частотні, ніж відповідні вияви ролей «діяча» та «хронікера», проте її представленість не співмірна з виявами ролі «того, хто пише».

Проте їх присутність у записах важлива для розуміння особливостей адресації текстів. Саме в тих фрагментах, що відображають «викиди» емоцій, реалізується автокомунікація, у процесі якої, за відомим висловом, здійснюється переструктурація свідомості особистості, яка звільняється від тягара деяких емоційних станів. Іншим виразним виявом автокомунікації в цьому щоденнику можна вважати досить частотні міркування щодо фінансової ситуації автора. Це всі висловлення, де знаходить вираження «економічно-фінансова тема»: авторські підрахунки щодо утримання й витрат, дебіт-кредитні операції, зведення балансу, відображення переговорів із продажу текстових творів, прогнози щодо можливих гонорарів і їхньої бенефактивної ролі (приклад див. вище). Усі вони також реалізуються в рамках спілкування із собою та спрямовані на розв'язання вітальних, життєво важливих проблем, з якими зіткнувся автор. Вони виразно характеризують його мовну особистість.

Висновки. Аналіз матеріалу показує, що економічному чиннику в житті Є. Чикаленка 20-х рр. належить одне із центральних місць, він виявляє себе в кількох іпостасях. Він виступає основним тригером для щоденникової діяльності загалом і впливає на процес текстотворення цього періоду, на гетерогенність і фрагментованість створюваного запису. Ста-

ючи джерелом відцентрових тенденцій у цій діяльності, цей чинник утруднює жанрову кваліфікацію текстів, а також його рецепцію. Економічно-фінансова тема стає тригером автокомунікації, визначає актуальний стан свідомості під час текстотворення, детермінує змістовий вектор багатьох записів.

Економічний чинник наближає зафіксовану записами 1925–1929 рр. модель щоденникової діяльності до моделі економічної діяльності, у якій створений текстовий продукт концеп-

туалізується як об'єкт економічної сфери, сфери торговельних операцій. У дзеркалі розглянутих записів 20-х рр. мовна особистість їх автора постає в ракурсі, далекому від шаблонів, а суперечності, породжені ним самим («інтимність – публічність», «автоадресація – адресація іншому»), створюють у дискурсі щоденника прецедент домінування відцентрових тенденцій. Розроблення проблематики суперечностей під час текстотворення має широкі перспективи в дослідженні різних дискурсивних сфер.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Погребенник В. Недруковані щоденники Євгена Чикаленка. *Щоденник (1918–1919)* / Є. Чикаленко. Київ : Темпора, 2004. Т. 2. С. 5–6.
2. Радзівська Т. Текст як засіб комунікації. Київ : Інститут української мови НАНУ, 1993.
3. Радзівська Т. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість. Київ : ДП «Інформ.-анал. агентство», 2010. С. 244–255.
4. Радзівська Т. Дискурсивні простори: історико-лінгвістичний вимір. Київ : ДП «Інформ.-анал. агентство», 2018.
5. Старовойтенко І. Суспільно-політичні події та українська еміграція другої половини 1920-х рр. у «Щоденнику» Є. Чикаленка. *Щоденник (1925–1929)* / Є. Чикаленко ; упор., передм. та ком. І. Старовойтенко. Київ : Темпора, 2016. С. 6–18.
6. Стефанова Н. Сучасна семантична структура імен матричних аксіоконцептів *BENEFIT/KORISTЬ* в англійській та українській мовах. *Science and Education: a New Dimension. Philology*. 2020. № 8 (64). Is. 216. P. 53–56.
7. Словник української мови : у 20 т. Київ : Наукова думка, 2010. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: 28.06.2024).
8. Чикаленко Є. *Щоденник (1907–1917)*. Київ : Темпора, 2004а. Т. 1.
9. Чикаленко Є. *Щоденник (1918–1919)*. Київ : Темпора, 2004б. Т. 2.
10. Чикаленко Є. *Щоденник (1925–1929)* / упор., передм. та ком. І. Старовойтенко. Київ : Темпора, 2016.

REFERENCES:

1. Pogrebennyk, V. (2004b). Nedrukovani shchodennyky Yevhena Chikalenka [Yevhen Chikalenko's unpublished diary]. *Chikalenko Ye.H. Shchodennyk (1918–1919)*. Kyiv: Tempora, T. 2, 5–6 [in Ukrainian].
2. Radziivska, T.V. (1993). Tekst yak zasib komunikatsii [Text as a means of communication]. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NANU [in Ukrainian].
3. Radziivska, T.V. (2010). Narysy z kontseptualnoho analizu ta lingvistyky tekstu. Tekst – sotsium – kultura – movna osobystist [Essays on Conceptual Analysis and Text Linguistics. Text – Society – Culture – Linguistic Personality]. Kyiv: Inform.-analytichne agentstvo [in Ukrainian].
4. Radziivska, T.V. (2018). Dyskursyivni prostory: istoriko-lingvistychnyi vymir [Discursive Spaces: A Historical-Linguistic Perspective]. Kyiv: Inform.-analytichne agentstvo [in Ukrainian].
5. Slovyk ukrainskoi movy: u 20 tomah [Dictionary of Ukrainian language: in 20 vol.]. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> [in Ukrainian].
6. Starovoitenko, I. (2016). Suspilno-politychni podii ta ukrainska emigratsia drugoi polovyny 1920-h rokiv u "Shchodennyku" Ye. Chikalenka [Socio-political events and Ukrainian emigration of the second half of the 1920s in Ye. Chikalenko's "Diary"]. *Chikalenko Ye.H. Shchodennyk (1925–1929)*. Upor., peredm. ta komentar. I. Starovoitenko. Kyiv: Tempora, 6–18 [in Ukrainian].
7. Stefanova, N.O. (2020). Suchasna semantychna struktura imen matrichnykh aksiokontseptiv *BENEFIT/KORYST* v angliskii ta ukrainskii movah [Modern semantic structure on names of matrix axioconcepts *BENEFIT* in the English and Ukrainian languages]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 8 (64), 216, 53–56 [in Ukrainian].
8. Chikalenko, Ye.H. (2004a). *Shchodennyk (1907–1917)* [Diary (1907–1917)]. Kyiv: Tempora, T. 1 [in Ukrainian].
9. Chikalenko, Ye.H. (2004b). *Shchodennyk (1918–1919)* [Diary (1918–1919)]. Kyiv: Tempora, T. 2 [in Ukrainian].
10. Chikalenko, Ye.H. (2016). *Shchodennyk (1925–1929)* [Diary (1925–1929)]. Upor., peredm. ta komentar. I. Starovoitenko. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

Роман СОТНИК

аспірант кафедри українського прикладного мовознавства, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0009-0001-0122-3594

sotnyk_r@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Сотник, Р. (2024). Дослідження видавничої термінології в українському мовознавстві. *Folia Philologica*, 7, 69–82, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/9>

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

На сучасному етапі розвитку наук спостерігаємо синкретизм наукових галузей, їхню інтерференцію, переплетення, перехрещення різних терміносистем і утворення нових напрямів. Яскраву ілюстрацію такого явища знаходимо у сфері книгознавства та видавничої діяльності. Після зародження в XIV столітті як друкарської галузі у XXI столітті вона розподілилася на низку взаємопов'язаних і взаємодоповнюваних фахових дисциплін, які привертали увагу не лише вузьких фахівців, а й філологів. Тому в розвідці поставили за мету простежити крок за кроком розширення видавничої сфери, її висвітлення у працях науковців, показати їхні здобутки та напрацювання, розширення та звуження деяких дослідницьких підходів, появу нових термінів, зміну понять і заміну їх новими назвами. Відповідний ракурс дослідження пов'язаний із методологією – ученням про правила мислення під час створення теорії науки, ученням про науковий метод пізнання та перетворення світу. Згідно із правилами побудови наукових праць, екскурс у дослідження попередників обов'язково має бути в кожній із них. Проте детальний опис саме з позицій новизни кожної такої праці та специфіка термінологічного апарату окремої підгалузі не були ще в полі зору вчених. Саме в цьому вбачаємо наукову новизну запропонованої публікації. Можемо констатувати, що книгознавство, видавнича справа, видавничий бізнес, бібліознавство, журналістика, редагування, IT-технології тощо тісно поміж собою переплетені, взаємодіють і взаємодоповнюють одне одного.

Ключові слова: видавнича справа, поліграфія, журналістика, редагування, документознавство, термінологія, українська мова.

Roman SOTNYK

PhD Student at the Department of Ukrainian Applied Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0009-0001-0122-3594

sotnyk_r@ukr.net

To cite this article: Sotnyk, R. (2024). Doslidzhennia vydavnychoi terminolohii v ukrainskomu movoznavstvi [Study of Publishing Terminology in Ukrainian Linguistics]. *Folia Philologica*, 7, 69–82, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/9>

STUDY OF PUBLISHING TERMINOLOGY IN UKRAINIAN LINGUISTICS

At the current stage of scientific development, we observe the syncretism of scientific fields, their interference, interconnection, crossing-over of various terminologies and formation of new trends. A vivid example of this phenomenon can be found in the field of bibliography and publishing. Originating in the 14th century as a printing branch, it grew into a number of interrelated and complementary professional disciplines in the 21st century, having attracted the attention of not only specialists in the field, but also philologists. Therefore, we have performed our research into these studies, setting the goal to trace gradual expansion of the publishing sphere, its coverage in the scholars' works, to show their achievements, the expansion and narrowing of some research approaches, the appearance of new terms, the change of concepts and their replacement by new names. This is closely related to methodology, i.e. the study regulating thinking intended to create a theory of science, the doctrine of the scientific method of knowledge and transformation of the world. According to the rules of scholarly studies, the research into precedent papers must be covered, but a detailed description precisely from the standpoint of the novelty and the specificity of the terminological apparatus of each sub-field has not

been outlined by the scholars yet. This is precisely what we consider to be the specificity and novelty of the proposed publication. It may be stated that bibliography, publishing, publishing business, journalism, editing, IT technologies, etc. are closely interconnected, they interact and complement each other.

Key words: publishing, polygraphy, journalism, editing, document studies, terminology, Ukrainian language.

Актуальність проблеми. Видавнича справа – царина діяльності, яка поєднує організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність юридичних і фізичних осіб, зосереджених на створенні, виготовленні та розповсюдженні видавничої продукції, та відповідно має вплив на суспільні відносини. Нині видавнича справа охоплює редакційно-видавничу справу, журналістику, поліграфію, видавничий бізнес, інформаційно-бібліотечну діяльність. Основними видами друкованих видань є: книга, газета, журнал. Для кожного виду друкованої продукції характерні своєрідні принципи розвитку, власне місце в суспільстві, особливості технології виробництва та неповторна історія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідниками цієї сфери діяльності за роки Незалежності були: М. Тимошик, Б. Дурняк, Н. Зелінська, З. Партико, М. Сенченко та багато інших. Кожен із них розглядав видавничу справу під різними кутами зору, як-от:

- історія видавничої справи за останні 30 років (Я. Ісаєвич, І. Огієнко);
- постаті книговидавців (Н. Зелінська, О. Думанська);
- навчальні видання (К. Дейтус, З. Партико, О. Добровольський, Д. Ковба);
- економіка й організація друкарства (Б. Дурняк, З. Григорова, Л. Швайка, З. Холод, А. Штангрет та інші);
- довідники з видавничої справи (О. Мельников, М. Антоник, Є. Савченко);
- мовний аспект (Л. Таланчук, О. Афонін);
- словники фахових термінів (В. Буртник, О. Павлова, М. Сенченко, Е. Огар, Р. Іванченко, В. Шевченко тощо).

Об'єкти видавничої справи поділяють на: офіційні, наукові, науково-виробничі, громадсько-політичні, рекламні, довідкові, художньо-літературні видання, бібліографічні, оглядові, образотворчі видання, текстові, нотні, карткові, листівки, періодичні (газети, журнали, збірники, бюлетені, дайджести, календарі) та неперіодичні видання (книжки, брошури) тощо.

Датування початків і подальших етапів книгодрукування для українців знаходимо у книзі

І. Огієнка «Історія українського друкарства», яка за радянських часів була заборонена. У ній було подано нову періодизацію виникнення та поширення українськими теренами друкарської справи як на власне українських землях, так і поза її межами.

Як бачимо, це надзвичайно обширний пласт фахової лексики та термінології. Лінгвістичний опис терміносистем із лінгвістичного погляду, що зосереджується на виявленні структурно-семантичних особливостей термінологічної окремої галузі та встановленні закономірностей її формування, зробили Емілія Огар, зокрема *друкарської* термінології, та Марія Процик – *видавничої*. У наукових студіях Е. Огар зроблено спробу дослідити українську термінологію зі сфери друкарства кінця XV–XIX ст. Адже саме на цей період припадають зародження фахової термінології й інтенсивне термінотворення в українському середовищі. Коли говоримо про друкарство, ідеться про термінологію ремісничого та мануфактурного періоду книговиробництва. Цікаво, що історія появи книги допомагає відтворити той шлях, який довелося пройти людині, перш ніж було винайдено папір і алфавіт.

Виклад основного матеріалу дослідження. У першій половині XIX ст. виокремилася та сформувалася як самостійна організаційно-творча та виробничо-господарська галузь, тобто видавнича справа, відповідно і видавнича термінологія. Розгалуження друкарської термінологічної системи на видавничу сприяло розвитку книгознавства як науки.

Українську видавничу термінологію довгий час спеціально не вивчали. Лише протягом 90-х рр. XX ст. українські науковці активно почали працювати над вивченням теоретичних і практичних аспектів формування, унормування та кодифікації загалом української науково-технічної термінології й окремих її термінологічних систем.

Вагомою передумовою нормалізації будь-якої сучасної терміносистеми передусім є дослідження її історії: виокремлення термінологічних явищ, що постали в результаті розвитку

термінології; їх логіко-семантична та лінгвістична інтерпретація; з'ясування перспективних засобів творення термінів. Це сприяє висвітленню об'єктивних тенденцій розвитку терміносистеми, без урахування яких неможливе її сучасне унормування (Медведь, 2012: 51–53).

В українській друкарській термінології формується спільний термінологічний фонд видавничої справи, поліграфії та журналістики (редакційно-видавничої діяльності). Ця термінолексика мала декілька семантичних груп:

1) друкарське знаряддя та матеріали (*гарнітура, гарт, гравюра, друкарська фарба, друкарське діло, друкарський папір, друкарський прас, рубрика, тигель, форми, чарунки, шпация, шпизж, шруб, штингель, штуки* тощо);

2) одиниці вимірювання форматів і обсягів друкованої книжки (*екземпляр, і(у)н кварто (в положенні чвертковом), ин октаво (октова книжка, в осмерину), і(у)н фоліо (в десять), секстерни, фолійова книжка (дестова книжка)* тощо);

3) види друкарських шрифтів (*капітель, корпус, перл, петит* тощо);

4) технологія друкарського процесу (*друкарська роботня, друк(у)вати, писмо друкарское, публікувати, ремесло друкарское, типографское діло, типом іздана книга, типом ізобразити, типом совершити, хитрость типарская, художество типографісованя* тощо);

5) друкарські професії (*архітино(к)граф, ваятель, всего типу правитель, друкар(ц)а, друкарчик, зи(і)цер, ізобразитель, майстер в словезіє літер, наборщик, письменіатель, справца, столпоправитель, типикароводець, типолюститель, типо(к)граф, типонадзира-тель* тощо);

6) друкарські заклади (*друкарня, изба друкарская, печатня, типографія, штанба* тощо) (Огар, 1996).

Період від кінця ХХ до початку ХХІ ст. можна схарактеризувати таким, у якому відбувався процес технічного переобладнання видавництва і підприємств поліграфії. У цій сфері видавничої діяльності з'являється велика кількість нових технічних понять і термінів, деяких змін зазнають чимало старих із них, що й дає змогу простежити, як відбувалося поповнення неологізмами терміносистеми, користуючись матеріалами української термінології поліграфічного виробництва та видавничої справи.

У результаті проведеного аналізу наслідків інформатизації видавничої та поліграфічної терміносистем і їхніх термінополів варто зауважити, що їхнє наповнення відбувається:

– завдяки новим термінополям, підполям у межах видавничої та поліграфічної терміносистем (наприклад, електронні репродукційні системи, електронне кольоророзділення та кастрування тощо);

– шляхом набуття нового змісту деякими термінами (наприклад, «мишка», «каталог», «вікно» (Windows), «робочий стіл» екрана комп'ютера тощо);

– у процесі змін на рівні терміносистем, термінополів, що відбулося завдяки окремим технологічним операціям, тобто звузились або ввійшли до складу інших технологічних операцій без готування видання (наприклад, редагування на паперовому носії – редагування через екран комп'ютера) (Медведь, 2012: 52).

Нині видавничою продукцією вважають: *«книги, брошури, календарі, газети, журнали, листівки (текстові, зображальні), плакати, буклети, альбоми, атласи, карти, етикетки, офорти, гравюри* тощо» (Колоїз, 2023: 12).

Особливості стандартизації термінів і визначень поліграфії та видавничої справи були в полі зору Г. Миронюк. Термін *поліграфія* поєднує в собі два значення: 1) сукупність технічних засобів для багаторазового репродукування однакових копій будь-якого образу: літер, знаків, малюнків і способів друкарського розмноження текстів, ілюстрацій тощо у вигляді книжок, буклетів, брошур, афіш, плакатів, атласів, географічних карт, грошових знаків і марок та багатьох інших видів друкованої продукції; 2) галузь промисловості, яка охоплює всі види виробництва друкованої продукції за оригіналами видавництв та інших організацій (СУМ, 1976: 73). Поліграфія є невід'ємним складником поліграфічного виробництва.

Видавничо-поліграфічна галузь була в центрі уваги М. Медведь. У своїй науковій праці вона детально описала структуру, семантику та функціонування в сучасній українській літературній мові термінів видавничо-поліграфічного виробництва. Авторка розглянула такі групи термінів відповідно до термінополів: 1) видання (*видання електронне, інтернет-видання*); 2) редакційно-виробничі процеси (*візуальне редагування, комп'ютерна коректура*);

3) додрукарські видавничі процеси (*електронна ретуш, комп'ютерна верстка*); 4) друкарський процес, способи друку (*настільна видавничча система, лазерно-голографічний друк*); 5) технічні засоби та матеріали (*крапельно-струминний лазер, ламінування*); 6) брошурування й оздоблювальне виробництво, виробництво окремих видів друкованої продукції (*суперобкладинка, візитна картка, воблер*) (Медведь, 2014: 9). У висновках вона зазначила, що впродовж 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. відбувається бурхлива модернізація поліграфічних підприємств та видавництв, зумовлена швидким розвитком науки і техніки.

Сучасна українська видавничча термінологія відображає зміни, яких видавничча галузь зазнала на зламі століть, оскільки змінилась організація видавниччо-поліграфічного процесу та його деяких стадій; відбулася переорієнтація видавниччої справи на ринкові механізми функціонування; перерозподілено динамічні процеси внаслідок комп'ютеризації основних технологічних операцій у видавничій і поліграфічній сферах; з'явилися нові видавниччі продукти з видозміненими типологічними ознаками тощо.

Нині спостерігаємо «зіткнення» терміносистем традиційної видавниччої справи та комп'ютеризованої видавниччої справи. А це спричинило входження в українську фахову мову англіцизмів. Унаслідок комп'ютеризації змінилась структура видавничого процесу, схема підготовки та випуску видань у світ. Зміни торкнулися і самого видання: друкована книжка як матеріальний продукт виробництва (її форма, основні структурні елементи) не зазнавала суттєвих змін ще відтоді, коли використовувався рукописний спосіб книгови-готовлення. Поряд із паперовою на сучасному етапі все більше використовується електронна форма видання, або електронна книжка (що від паперової успадкувала лише принципи внутрішньої організації текстового й ілюстраційного матеріалу).

Спостерігаємо також тенденції своєрідного перехрещування, що притаманні термінологічним системам багатьох наук і галузей техніки, які постали на межі кількох сфер знань. Складні інтеграційні та диференційні процеси, які характеризують розвиток наукового знання сучасності, на переконання деяких

науковців, неминуче зумовлюють мігрування деяких спеціальних найменувань з однієї терміносистеми в іншу, і відповідно перетворення їх у міжгалузеві та загальнонаукові, що ускладнює проблему міжсистемної термінологічної уніфікації. Нині з'явилися нові вузькоспеціальні галузі, пов'язані з управлінням процесами друкування й модифікацією їхніх різновидів, тривають інтенсивні розробки в галузі застосування лазерних і цифрових технологій.

Теоретичне осмислення редакторської професії розпочалося на початку ХVІІ ст. У 1608 р. побачила світ перша книжка з коректури латинською мовою «Ортогографія» («правильне друкування»), яку вважають першим довідником для друкарів і видавців (Лексикон, 1961). Редакційно-видавничча лексика проходить свого роду еволюцію від початкового стану до процесу становлення, під час якої з'являються редакційно-видавниччі терміни, що зафіксовано в багатьох пам'ятках української писемності. Паралельно з'являються і терміни журналістики. Важливо зазначити, що редакційно-видавничча справа як практична галузь, яка пов'язана з підготовкою, випуском, маркетингом друкованої продукції, є невід'ємною частиною системного блоку книжкової справи.

Сфера редагування повсякчас рухається в одному напрямі з іншою, яку називають видавниччою справою, і є з нею єдиним цілим, що відповідно сприяло появі атрибутивно-субстантивних назв на кшталт *редакційно-видавничча справа, редакційно-видавничча діяльність, редакційно-видавниччий процес* тощо, у яких компонент, що пов'язаний із редагуванням, стає препозиційним і актуалізує значення прикметника *редакційний*, який утворений від іменника *редакція*.

Як галузь практичної діяльності редакційно-видавниччий процес утворений з етапів, кожен із яких наука досліджує окремо. У навчальному посібнику «Енциклопедія видавниччої справи» (автори: В. Ткаченко та інші, 2008 р.) виокремлено *підготовчий, редакційний, виробничий і маркетинговий* етапи, що досить розлого відображають складники редакційно-видавничого процесу.

На сучасному ринку праці професія редактора є надзвичайно популярною. За даними, які опублікували американські дослідники, існує

кількасот, а точніше – 4 835 927 спеціалізацій і категорій редакторів книг (Зелінська та ін., 2002). У роботі редактора приваблюють інтелектуальність, причетність до створення.

В Україні спочатку редакторів готував лише один навчальний заклад – Український поліграфічний інститут імені Івана Федорова у Львові, його вечірній факультет тривалий час (аж до 80-х рр. ХХ ст.) функціонував у Києві. Нині ж у багатьох закладах вищої освіти нашої країни готують фахівців за спеціальністю видавнича справа та редагування. Чимало видатних редакторів уважають, що «редагування – це не правка учнівських зошитів. Це – мистецтво <...>». Нині це ідеальна мовна інтуїція та компетентність, уміння логічно, точно й чітко мислити, ерудованість, досконале вміння аналізувати різні комунікативні ситуації, бездоганне знання психології авторської праці, поведінки читачів, віртуозне володіння основами художньо-технічного оформлення видавничої продукції, довершене володіння видавничим маркетингом, у процесі підготовки видання до друку вміння користуватися новітніми комп'ютерними видавничими технологіями. Тобто важливими є і професійні, й особистісні характеристики (Побідаш, 2010: 47).

Українські науковці віддавна прагнули і дотепер прагнуть уточнити основний категорійний апарат, удосконалити та відшліфувати дефініції ключових понять, окреслити тенденції розвитку редакційно-видавничої сфери, тобто повсякчас намагаються упорядкувати та систематизувати наявний фактичний матеріал, з урахуванням найновіших теоретичних і практичних здобутків. Цілком закономірно, що у процесі цього відкриваються нові обрії для наукових пошуків.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. знаменний появою спеціальної термінології на позначення науки про видавничу (зокрема, редакційно-видавничу) справу (діяльність), наприклад, *едитологія* (*едиціологію*, *едиторика*), стосовно яких тривають численні гострі дискусії. Натомість терміни *редагування* та *редагувати* ввійшли в український інформаційний простір, найімовірніше, ще на початку ХХ ст., що підтверджує наявний ілюстративний матеріал із текстів класичної художньої літератури. Одним із перших документів, який містить їх реєстрацію з відповідним описом, варто вва-

жати «Словник української мови» в 11-ти томах (1970–1980 рр.), де *редагувати* – 1) перевіряти і виправляти або відповідно оформляти певний текст; 2) бути керівником якого-небудь видання; *редагування* – дія за значенням редагувати (СУМ, 1977: 481). А нині це «професія, яка полягає у виконанні певних дій, процесів» (пор.: викладання, друкування, редагування тощо) (Словотвір, 1979: 70). В українськомовній практиці дієслово *редагувати* визначають як дериваційну базу не лише для лексеми *редагування*, але й для слів *редакція* і *редактор* (Сікорська, 1995: 198).

Видавничо-поліграфічна діяльність. На розвиток сучасної видавничо-поліграфічної термінології позитивний вплив має випуск щоразу чисельніших українськомовних наукових робіт, серед них навчальної та довідкової літератури, фахових періодичних видань. На збагачення сучасної видавничо-поліграфічної термінології особливий вплив мала комп'ютеризація редакційно-видавничих і друкарських процесів. Унаслідок цього у видавничій справі та поліграфії з'явилися нові номінації (*інтернет-видання, комп'ютерна коректура, настільні редакційно-видавничі системи, оцифровані шрифти, ризографія, рекордери*) (Медведь, 2012: 207–210).

Активний розвиток комп'ютерних технологій протягом останнього десятиліття зумовив справжню потужну революцію в сучасній справі книго- та пресовидання. Модифікувалося чимало реалій, старі поняття замінені новими, які потребують свого термінування.

Видавнича продукція є специфічним товаром, у якому поєдналися не лише матеріальні цінності, а передусім – духовно-мистецькі, інтелектуальні, освітні, культурологічні, завдяки яким вона має можливість впливати і впливає на соціальні, суспільні, виробничі процеси.

До редакційно-видавничої справи близькою і дотичною є журналістська терміносистема, особливо та, що пов'язана з газетно-журнальними виданнями. Вона охоплює поняття, що характеризують специфіку її діяльності, виробничих процесів і явищ, залученість до суспільного життя. Галузева лексика журналістики відображає інтеграцію у світовий інформаційний простір, використання й осмислення новітніх теорій, сучасних галузевих технологій і методик. Саме тому посилюється інтерес до термінологічного контенту української журна-

лістики з погляду походження його складників. Сучасна журналістика залучає чимало нових слів, що окреслюють її діяльність, виробничі процеси та явища залучення в суспільне життя. Однак, як відомо, журналістика – це ще й радіо та телебачення. Українська термінологія журналістики постала як об'єкт наукового дослідження із другої половини ХХ ст. Питання історії її формування досліджувала Н. Орлова (ІХ–ХV ст.) (2007 р.), ХVІІІ–ХІХ ст. (2007 р.), О. Харченко (1960–1990 рр.). Зокрема, М. Гонтар комплексно описала склад цієї терміносистеми, її структуру, історію становлення та функціонування. Як зазначила дослідниця, журналістика в ХІХ ст. сформувалася як галузь інформаційної діяльності. Її термінологічний апарат охоплював такі тематичні групи: 1) назви осіб, пов'язаних з інформаційною діяльністю (*газетник, газетяр, коректор, редактор*); 2) назви жанрів преси чи видів твору (*допис, кореспонденція, стаття політична, допис, хроніка*); 3) назви видів періодичних видань за тематикою та періодичністю (*журнал місячний, газета опозиційна, тижневик, місячник, річник*) (Гонтар, 2011).

Як самостійна наукова галузь журналістикознавство зародилося в Україні у 20-ті рр. ХХ ст., це пов'язано з виходом у світ наукових праць В. Ігнатієнка й І. Кривецького, які сприяли виробленню й усталенню термінології журналістики. У цей період провідною тенденцією було творення термінів на національній основі: світлина (а не *фотографія*), *далекоприймач* (а не *телеприймач*). На думку М. Гонтар, термінологічне поле журналістики неоднорідне, у його складі існують мікрополя, співвіднесені з окремими видами журналістики як-от: преса (*газета, ілюстрація*), радіо (*диктор, радіостанція*), телебачення (*телесуфлер, телепередача*), мережева журналістика (контент, портал, сайт). Межі між мікрополями розмиті: частина термінів одного термінологічного поля функціонує ще в іншому або кількох водночас. Окрім того, термінологічне поле має свою специфіку. Воно складається з ядра і периферії. До ядра входять терміни, що позначають основні поняття журналістики: *інформація, аудиторія, кореспондент, репортер, журналіст* тощо. Вони стосуються всіх видів журналістики. До периферії належать терміни, суміжні із журналістською галуззю: редакційно-видавничої

справи (*верстка, редагування*), літературознавства та мовознавства (*нарис, ампліфікація*), соціології (*анкетування, опитування*), реклами та зв'язків із громадськістю (пресреліз, прихована реклама), економіки та права (*авторське право, авторська винагорода*), технічних наук (*диктофон, мікрофон*) тощо (Гонтар, 2011).

На сучасному етапі М. Гонтар виокремила такі тематичні групи термінів: 1) назви осіб, які задіяні в журналістиці (*кореспондент, модератор, оператор, слухачі, читачі, глядачі*); 2) назви журналістських жанрів, їхніх груп і підвидів (*аналітичні жанри, політичні жанри, спортивний нарис, фейлетон*); 3) назви журналістських матеріалів (*аудіовізуальний твір, білборд, фонограма*); їхніх структурних елементів (*абзац, заголовок, рубрика*), передач і їх видів (*радіожурнал, теленовини*); документації (*редакційний кодекс, паспорт передачі*); 4) назви властивостей журналістики (*ефективність, дієвість, актуальність*); 5) назви журналістських дисциплін (*журналістикознавство, тележурналістика*); 6) назви процесів, операцій журналістської діяльності (*знімання, коректура, редагування, ретрансляція*); 7) назви різних методів, прийомів, ефектів, способів збирання, опрацювання, передавання різних видів інформації (*голос за кадром, затемнення, журналістське розслідування, інтерв'ювання, контент-аналіз*); 8) назви величин (*обсяг інформації, рейтинг, тираж*); 9) назви організацій і їхніх частин, приміщень (*інформаційне агентство, ефірна студія, пресцентр, редакція*); 10) назви технічних засобів, пристроїв, за допомогою яких відбувається технічне забезпечення журналістської діяльності (*камера, мікрофон, монітор, мікшер*) тощо (Гонтар, 2011). Як бачимо, порівняно з попередніми періодами кількість тематичних груп зросла. Наукова новизна цього вагомого дослідження полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві простудійовано термінологію журналістики як історично сформовану систему термінів, виділено основні періоди її розвитку, охарактеризовано термінологію з погляду її походження.

На сучасному етапі розвитку науки термінологія журналістики в центрі уваги багатьох дослідників: Н. Дашенко, Г. Зорі, І. Михайлина, Н. Орлова й інших.

У статтях Г. Зорі розглянуто та проаналізовано галузеву термінологію, зокрема її склад

і основні джерела, способи творення в контексті сучасних мовно-комунікативних процесів, типологічні аспекти системності масмедійної термінології. І. Михайлина уклав підручник і видав фаховий словник термінів журналістики.

Видавничий бізнес. Видавнича справа є вельми творчим процесом, результатом якого є поява видавничого продукту. Відповідно видавнича справа належить до важливих складників економічної системи, вона формується, постійно розвивається, функціонує за наявними економічними законами та згідно із законами. Тому для того, щоб адекватно оцінити здобутки видавничої діяльності, можна застосувати універсальні економічні критерії (ефективність, рентабельність, прибутковість тощо). **Бізнес** (англ. *business* – справа, діло) у класичному розумінні – це підприємницька, комерційна чи будь-яка інша діяльність, що не суперечить законодавству і має на меті отримання прибутку. Видавничий бізнес – підприємницька, комерційна діяльність видавництв, видавничих, книгорозповсюджувальних організацій, інших причетних до видавничої справи суб'єктів діяльності щодо підготовки, випуску у світ, просування та продажу видавничої продукції з метою досягнення економічної вигоди. Термінологія цього напрямку подана у словниках: В. Шпака (Термінологічний словник, 2020).

Структурно систему видавничого бізнесу утворюють:

1. Видавнича діяльність.
2. Виготовлення видавничої продукції – продукування (тиражування) видань.
3. Розповсюдження видавничої продукції – доведення її до користувача.
4. Просування видавничої продукції (маркетингові комунікації) – сукупність дій, дієвих заходів, якими послуговується видавець чи розповсюджувач видавничої продукції з метою підвищення попиту, збільшення обсягів її збуту.

Елементами просування є **реклама** (лат. *reclamo* – вигукую, кличу) – відкрите, адресоване споживачам товарів і послуг повідомлення про якість, переваги, інші особливості видань; **публік релейшнз** (англ. *public relations* – зв'язки із громадськістю) – заходи, спрямовані на встановлення усвідомлених, гармонійних зв'язків між суб'єктами діяльності, між ними та громад-

ськістю (її групами), органами влади; **семплінг** (англ. *sample* – зразок) – безплатне розповсюдження зразків товару в рекламних цілях; **мерчандайзинг** (англ. *merchandising* – мистецтво торгувати) – діяльність з метою максимального впливу на покупця в місцях продажу видавничої продукції.

Підприємницькі цілі у видавничій сфері можуть мати:

а) **редакційна діяльність** – підготовка до друку авторського оригіналу (надання редакційних послуг на комерційній основі іншим суб'єктам видавничого бізнесу і передавання їм продукту в передбаченому двосторонніми угодами технологічному стані);

б) різні види інформаційної, посередницької, консультаційної діяльності, суб'єкти яких не є власниками видавничого продукту чи його технологічних фрагментів, але на комерційних засадах беруть участь у його створенні, доведенні до споживача (Теремко, 2009).

На межі 80–90-х рр. ХХ ст. Україна мала високорозвинуту видавничу сферу. У середині 90-х рр. минулого століття економіка перейшла на ринкові відносини, що суттєво погіршило ситуацію. Відбувся розвал системи книгорозповсюдження, деградували видавничий і поліграфічний сегменти галузі, зникла значна кількість видавництв, книга втратила свої позиції в духовному житті суспільства. Різко скоротилася кількість періодики, яку замінили інтернет-видання, мобільний зв'язок. Державна політика у видавничій галузі показала себе не в найкращому світлі.

Нині українські книговидавці поступово освоюють і застосовують сучасні методи та форми ділової поведінки в конкурентному середовищі, з'являються на ринку вдало задумані видавництва та видавничі проекти; активно функціонують книжкові клуби, торгівля за каталогами, інтернет-торгівля, пропагується українська книга, українські видання. Аналіз наявних в Україні книжкових подій виставкового типу засвідчив, що в нашій державі є два потужні ярмарки: Форум видавців у Львові (середина вересня, з 1994 р.), Книжковий Арсенал у Києві (кінець квітня – кінець травня, із 2011 р.). Набирають сили «Запорізька книжкова толока» (середина жовтня, із 2015 р.), «Зелена хвиля» в Одесі (початок серпня, з 1997 р.), KharkivBookFest (друга

половина червня, із 2017 р.). Також (до початку повномасштабного вторгнення Росії) відбувалися ярмарки в Херсоні, Чернівцях, Тернополі, Луцьку й інших містах. Цікавим є літературний фестиваль *MERIDIAN CZERNOWITZ*.

Характерними ознаками ринку загалом є суспільний поділ праці (спеціалізація у виготовленні окремих видів продукції, наданні послуг).

Головною цільовою аудиторією підприємств медіабізнесу є споживачі ЗМІ. Медіапідприємства розробляють і пропонують специфічний товар – інформаційний продукт (медіапродукт), який реалізується індивідуальному споживачу, а також бізнесу: компаніям-рекламодавцям, які мають можливість впливати на визначену аудиторію через ЗМІ, виконуючи таким способом маркетингові функції. Традиційно розповсюдження медіапродукту відбувається через торговельну мережу збуту друкованої продукції, теле- і радіоканали. На сучасному етапі стрімкого розвитку сучасних технологій медіапідприємства іноді відмовляються від традиційних каналів розповсюдження свого продукту на користь інтернету. В українській науці термін «медіапростір» з'явився у 90-х рр. ХХ ст. Медіапростір, будучи багатоаспектним феноменом, формує соціальний простір, культуру, юридичне поле, право, розглядається на різних рівнях і в різних проявах. Також він є об'єктом дослідження психологів, юристів, медійників, соціологів, культурологів.

Німецький учений Н. Больц до предметного поля медіа відніс усне мовлення, писемність, книгу та засоби масової інформації, він був переконаний, що історія медіа налічує шість епох різної тривалості: усне мовлення – писемність – книга – масмедіа – диджитал-медіа – мережі (Грет, 2018: 10).

У сучасних умовах стрімко розвивається ІТ-сфера, що спонукає до розвитку й різні галузі бізнесу. Помітно, що тенденція «просування» видавництва в соціальній мережі «Фейсбук» змінюється до розповсюдження інформації про компанії через інстаграм і телеграм. Вони щодня публікують нові записи, своєчасно інформують читачів про найближчі заходи, участь у виставках, вихід нових видань, знижки чи акційній пропозиції. Іноді проводять опитування, за результатами яких можуть визначити приблизний наклад видань, оцінити окремі

характеристики книг (зміст, поліграфічне оформлення, рецензія, анотація тощо), кількість охочих відвідати презентації книг з авторами. «Видавництво Старого Лева», наприклад, свій бренд активно просуває з допомогою власного сайту, сторінок у фейсбуці й інстаграмі. Зазвичай це відеоролики у форматі душевної розмови-інтерв'ю з авторами або працівниками компанії, декламуванням віршів чи уривків із книг, акції підтримки тощо.

Для аналізу сучасних технологій просування книги на видавничому ринку варто взяти до уваги всі зміни, які відбуваються в медіакомунікації. Оскільки саме вони дають сучасним видавцям і книгорозповсюджувачам значно ширший спектр комунікаційних ресурсів для забезпечення ефективної книжкової промоції.

Реклама, розміщена у традиційних і новітніх медіа, стала не лише джерелом інформації та потужним важелем просування продукції, а й головним джерелом фінансування самих ЗМІ. Тому економічна доцільність регламентує кількість і частоту рекламних повідомлень у медіа. Оскільки книги є не лише об'єктом комерційної реклами як вид видавничої продукції, а й культурним об'єктом соціальної реклами, то й просування книговидавничої продукції в медіа має специфічні особливості та відбувається за своїми правилами.

Буккросинг – новітнє явище на сучасному книжковому ринку, проте оригінальне з погляду рекламної промоції. Учасники буккросингу не зацікавлені в комерційній складовій частині цього процесу, тому інформація про книги тут подається об'єктивно, чим і приваблює сучасних видавців і потенційних читачів. Людина після прочитання книги залишає («звільняє») її у громадському місці (парк, кафе, потяг, станція метро тощо), щоб інша людина могла цю книгу знайти та прочитати; а прочитавши, вчинити так само. Пильнування за «подорожжю» книги відбувається за допомогою спеціальних сайтів в інтернеті. За короткий термін буккросинг уже здобув власне місце й у видавничих комунікаціях.

Існують стандарти видавничої справи. Якими з них користуватися, залежить від видання, над яким працює редактор, і питань, які виникають під час його підготовки до виходу у світ.

Невід'ємною частиною видавничої справи є інформаційно-бібліотечна діяльність, біблі-

ографознавство, які постійно оновлюються й інтенсивно розвиваються.

Бібліотечна справа – це комплексна соціогуманітарна наука про бібліотеки та бібліотечну справу, що вивчає закономірності формування, розвитку та функціонування бібліотек у конкретних соціокультурних умовах окремої історичної доби, розпрацьовує теоретичні, правові та методичні питання бібліотечної справи, досліджує типо-видовий склад бібліотечних фондів, історію та зміст документних джерел, обслуговування користувачів.

У давнину бібліотеки існували при храмах і королівських палацах, оскільки книги наділялися священними, магічними або силовими властивостями. В епоху Відродження з'явилися бібліотеки, у яких книги стали доступні для публіки. В Україні одну з перших бібліотек заснував Ярослав Мудрий при Софійському соборі в Києві.

Як самостійна наука бібліотекознавство в Україні сформувалося наприкінці XIX – на початку XX ст. У Харківській громадській бібліотеці був створений перший вітчизняний науковий підрозділ – відділ бібліотекознавства, у якому досліджували проблеми бібліотечної освіти, організації бібліотек і керування ними. Паралельно розвивалася школа бібліотекознавства в місті Києві.

В українському бібліотекознавстві питання термінотворення і терміновживання реалізуються на рівні *функціонування* (наукова та начальна література, ділові документи) і на рівні *фіксації* (словники, енциклопедії, термінологічні стандарти). Перші словники бібліотечних термінів з'явилися в незалежній Україні у 90-х рр. XX ст. До них належать «Короткий словник бібліотечних термінів» (Короткий словник, 1995), «Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів» (Російсько-український словник, 1996), «Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики» (Швецова-Водка, 1999).

У цей же період М. Сташко захищає дисертацію «Формування та розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології», у якій вона стверджує, що саме в цей період в основному завершилося формування української бібліотечно-бібліографічної справи і розпочався новий процес – унормування терміно-

системи. Системна організація реалізується на двох рівнях – логічному (наявність ієрархічних семантичних зв'язків між поняттями) і лінгвістичному (використання спеціалізованих словотвірних моделей). Українська бібліотечно-бібліографічна справа сформована переважно на українській лексичній основі та шляхом прямих і непрямих лексичних запозичень. У разі термінологічної деривації комбінуються національні, запозичені (міжнародні) словотвірні засоби, яким притаманні спеціалізація та регулярність функціонування формантів: однорідні поняття номінуються за однорідними словотвірними типами (Сташко, 1999: 14–15).

Терміни бібліотекознавства та бібліографознавства в українській мові періоду кінця XX – початку XXI ст. (системно-структурна організація) описала Р. Білоусова. Як зазначила дисертантка, цю галузь досліджували в кількох напрямках: дискусійному (грунтується на вивченні окремих термінів або тематичних груп термінів), лексикографічному, стандартизаційному й історіографічному, що пов'язано з іменами відомих українських учених, як-от: М. Сагарда, Ю. Меженко, М. Ясинський, С. Маслов, М. Сташко, Г. Швецова-Водка, Л. Ільницька, Д. Дубровіна, Г. Солоіденко, О. Онищенко, Н. Стрішенець, Н. Рибчинська, Т. Добко, О. Тур та інші. Нині бібліотечно-інформаційна діяльність скерована на формування документно-інформаційних ресурсів як бази наукових досліджень, а також на наукове, аналітичне, бібліографічне опрацювання інформації, створення консолідованих електронних інформаційних ресурсів. Цей напрям суспільної діяльності має істотне соціокультурне значення, є базою інноваційного розвитку і водночас зумовлює нові процеси в термінології українського бібліотекознавства та бібліографознавства.

У дисертації зроблено історичний екскурс у бібліотечно-бібліографічну справу початку XX – перших десятиліть XXI ст. Р. Білоусова виділила низку тематичних груп у досліджуваній терміносистемі. Серед них: 1) терміни українського бібліотекознавства та бібліографознавства на позначення дій, процесів (370 од.): *індексування, міжнародний книгообмін, пошук інформації, складання бібліографічного опису* тощо; 2) терміни українського бібліотекознав-

ства та бібліографознавства на позначення різновидів видань (192 од.): *заборонене видання, звукове електронне видання, ізвидання, ілюстраційне видання, масове видання* (усі терміни групи – найменування зі стрижневою лексею *видання*); 3) терміни українського бібліотекознавства та бібліографознавства на позначення сукупностей, об'єднань (174 од.): *авторитетні дані, архів, банк даних, вебсайт (сайт), інформаційна база, персональні дані користувача бібліотеки* тощо (у складі термінів групи стрижневі лексеми *архів, база, банк, дані, збірник, продукція, ресурси* тощо); 4) терміни українського бібліотекознавства та бібліографознавства на позначення елементів і частин: *абзац, авантитул, авторський рядок, бібліографічний елемент, випуск, гербовий екслібрис, додатковий текст, допоміжний титул*; 5) терміни українського бібліотекознавства та бібліографознавства на позначення властивостей, особливостей, характеристик і ознак (160 термінів): *бібліографічна рідкість, бібліографічна характеристика, дефектний примірник документа, допоміжна класифікаційна ознака, застаріла література* (усього 24 групи) (Білоусова, 2021: 71–76).

У межах деяких тематичних груп можна виокремити лексико-семантичні підгрупи. Зокрема, група термінів на позначення типів бібліографічних посібників і покажчиків (120 одиниць) має підгрупи: а) за суспільним призначенням: *науководоміжний бібліографічний посібник* (далі – б. п.), *рекомендаційний б. п., професійно-виробничий б. п.* тощо; б) за особливостями об'єкта обліку: *багатогалузевий б. п., вузькогалузевий б. п.* тощо; в) за мовою документів: *мономовний б. п., полімовний б. п.* тощо; г) за часом видання: *поточний б. п., ретроспективний б. п.* тощо; ґ) за зовнішньою формою: *аудіальний б. п., друкований б. п., електронний (комп'ютерний) б. п.* тощо.

На думку дисертантки, на сучасному етапі в межах досліджуваної терміносистеми відбувається два повноцінні процеси: 1) постійне й інтенсивне поповнення новими термінами українського бібліотекознавства та бібліографознавства і 2) втрата старих чи застарілих термінів. Ці кардинально протилежні й водночас взаємозумовлені явища пов'язані з позамовними (насамперед технічні інновації) та мовними процесами розвитку системи термінології

українського бібліотекознавства та бібліографознавства.

Від бібліотечно-бібліографічної терміносистеми виокремилася нова – документознавча система термінів. Її досліджували М. Сташко (Комова), Г. Швецова-Водкіна, О. Тур та інші.

Висновки і перспективи досліджень. Документознавство як наукова дисципліна розробляє теорію інформаційної складової частини різних документів і їхнє соціальне значення з погляду функціонування в інформаційному полі. Це відносно новий напрям у термінознавстві, який ще не має власної термінної бази. Проте практика документування соціально значущої інформації існує вже кілька тисячоліть і має систему понять, які сформувалися у процесі технологій закріплення інформації. З документознавством пов'язана архівна справа, яка теж має чимало як спільних, так і відмінних понять і термінів. Нині на порядку денному стоїть упорядкування терміносистеми документознавства, відмежування термінів документознавства від термінів близьких галузей знань (історії, архівознавства, джерелознавства, інформатики тощо). Ця необхідність зумовлена великою кількістю так званих міжгалузевих термінів. До них передусім належать терміни, які функціонують водночас у терміносистемах документознавства (діловодства), архівознавства й інформатики з незмінною знаковою стороною, але різним значенням. Основою є загальне поняття, але кожна з наук виділяє особливу частину його змісту, відповідно до своїх завдань.

Проаналізований матеріал дає підстави об'єднати описані терміносистеми під єдиним радикалом – українське книгознавство, біля витоків якого стояв Юрій Меженко, який одним із перших у державному масштабі порушив завдання створення «Репертуару української книги», а розпочату під його керівництвом бібліографію книг українською мовою розглядав як основну з усього комплексу тем, що увійдуть до репертуару. В основу картотеки було покладено такі критерії вибору книг: 1) твори друку українською мовою незалежно від місця видання; 2) твори друку всіма мовами, видані на території сучасної України; 3) твори друку про Україну й український народ, видані в усьому світі різними мовами; 4) твори друку, видані в усьому світі різними мовами, незалежно від їхнього змісту, авторами яких є укра-

інці, українські установи, заклади, організації й об'єднання (Меженко, 1946: 8–9). У 1945 р. його праці були вилучені як буржуазно-націоналістичні. Справу Ю. Меженка продовжив Я. Дашкевич.

Отже, можемо підсумувати, що книгознавство, видавнича справа, видавничий бізнес, бібліознавство, журналістика, редагування, ІТ-технології тощо тісно поміж собою переплетені, взаємодіють і взаємодоповнюють одне одного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бездрабко В. Термінологічні студії у сучасному вітчизняному документознавстві (1990-х – поч. 2000-х рр.). *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань* : збірник наукових праць / за ред. В. Бездрабко. Київ : Четверта хвиля, 2007. С. 7–35.
2. Білоусова Р. Терміни бібліотекознавства та бібліографознавства в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст. (системно-структурна організація) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2021. 279 с.
3. Гонтар М. Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 19 с.
4. Грет Г. Книжкові виставки-ярмарки в медіапросторі України. *Проблеми та перспективи розвитку видавничого бізнесу на медійному ринку України* : збірник матеріалів. Київ, 2018.
5. Сучасний редактор: проблеми професійного вишколу / Н. Зелінська та ін. *Поліграфія і видавнича справа*. 2002. № 39. С. 203–209.
6. Зоря Г. Склад і основні джерела формування української журналістської термінології. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Журналістика». 2006. Вип. 14. С. 21–26.
7. Зоря Г. Типологічні аспекти системності сучасної української масмедійної термінології. *Проблеми української термінології* : збірник наукових праць. 2010. С. 97–99.
8. Колоїз Ж. Дискусійні моменти теорії видавничої справи та редагування: проблеми термінологічного апарату. *Редакторська справа: сучасний стан і перспективи розвитку* : колективна монографія / за заг. ред. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. 282 с.
9. Комова М. Документознавча термінологія : навчальний посібник. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2003. 167 с.
10. Комова М. Українська документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості : монографія. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2011. 316 с.
11. Короткий словник бібліотечних термінів. *Бібліотечний вісник*. 1995. № 4. С. 16–19.
12. Лексикон словеноросійський Памви Беринди. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1961.
13. Медведь М. Шляхи поповнення неологізмами сучасної української видавничо-поліграфічної термінології. *Наукові записки Ужгородського університету*. Серія «Філологічна». 2012. Вип. 27. С. 51–53.
14. Медведь М. Структура, семантика і функціонування термінів видавничо-поліграфічного виробництва в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2014. 20 с.
15. Меженко Ю. Бібліографія української книги, її завдання, обсяг і методи її створення. *Науковий збірник бібліотеки Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки*. Київ, 1946. № 1. С. 8–9.
16. Михайлин І. Журналістика. Словник-довідник. Київ : Академвидав, 2013. 317 с.
17. Огар Е. Українська друкарська термінологія: формування та функціонування : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1996. 162 с.
18. Орлова Н. Умови формування українського журналістикознавства та його наукової мови. *Обрії друкарства*. Київ, 2018. № 1 (6). С. 141–150.
19. Піддубняк В. Словник журналіста і видавця. Херсон : ХМД, 2005. 120 с.
20. Побідаш І. Професія редактора: термінологічний, творчий та функціональний аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Журналістика». 2010. № 17. С. 46–50.
21. Поліграфія і видавнича справа : російсько-український тлумачний словник / уклад. : Б. Дурняк та ін. Львів : Афша, 2002. 456 с.
22. Процик М. Сучасна українська видавнича термінологія : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 254 с.
23. Процик М. Стан термінологічного опрацювання української видавничої термінології. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2003. С. 87–97.
24. Свашенко А. З історії термінів періодики. *Українська мова і література у школі*. 1985. № 10. С. 62–64.
25. Сікорська З. Українсько-російський словотворчий словник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Освіта, 1995. 256 с.

26. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 07.04.2024).
27. Словотвір сучасної української літературної мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1979. 406 с.
28. Сташко М. Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів : 6 700 термінів. Львів : Держ. ун-т «Львів. політехніка», 1996. 200 с.
29. Сташко М. Формування та розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології : автор. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.
30. Теремко В. Основні засади видавничого бізнесу. Київ : Академвидав, 2009.
31. Термінологічний словник видавничого бізнесу: книга редактора : навчальний посібник / уклад. В. Шпак. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2020. 264 с.
32. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця : практичний посібник. Київ : Наша культура і наука, 2005.
33. Тимошик М. Історія видавничої справи. Київ : Наша культура і наука, 2003. 496 с.
34. Ткаченко В. Енциклопедія видавничої справи : навчальний посібник. Харків : Прапор, 2008. 320 с.
35. Тур О. Уніфікація та стандартизація документознавчої документації в Україні : дис. ... докт. наук із соц. комунік. : 27.00.02. Київ, 2019. 477 с.
36. Швецова-Водка Г. Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики. Київ, 1999. 115 с.
37. Швецова-Водка Г. Документ і книга в системі соціальних комунікацій : монографія. Рівне : Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, 2001. 438 с.
38. Швецова-Водка Г. Документознавство : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 398 с.

REFERENCES:

1. Bezdrabko, V. (2007). Terminolohichni studii u suchasnomu vitchyznianomu dokumentoznavstvi (1990-kh – poch. 2000-kh rr.) [Terminological studies in the modern national document studies (1990s – early 2000s)]. *Terminolohiia dokumentoznavstva ta sumizhnykh haluzei znan: zb. nauk. prats / za red. V. Bezdrabko*. Kyiv: Chetvertakhylyia, 7–35 [in Ukrainian].
2. Bilousova, R. (2021). Terminy bibliotekoznavstva ta bibliohrafoznavastva v ukrainskii movi kintsia XX – pochatku XXI st. (systemno-strukturna orhanizatsiia) [Terms of library science and bibliography in the Ukrainian language of the end of the 20th – beginning of the 21st century (systemic and structural organization)]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Lviv [in Ukrainian].
3. Hontar, M. (2011). Ukrainska terminosystema zhurnalistyky: formuvannia, strukturna orhanizatsiia ta funktsionuvannia [Ukrainian term system of journalism: formation, structural organization and functioning]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv [in Ukrainian].
4. Hret, H. (2018). Knyzhkovivystavky-yarmarky v mediaprostori Ukrainy [Book exhibitions-fairs in the media space of Ukraine]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku vydavnychoho biznesu na mediinomu rynku Ukrainy [Problems and prospects of publishing business development in the media market of Ukraine: a collection of materials]*: zb. materialiv. Kyiv [in Ukrainian].
5. Zelinska, N., Ohar, E., Finkler, Yu., Chernysh, N. (2002). Suchasnyi redaktor: problemy profesiinoho vyshkolu. *Polihrafiia i vydavnycha sprava [Polygraphy and publishing]*, 39, 203–209.
6. Zoria, H. (2006). Sklad i osnovni dzhherela formuvannia ukrainskoi zhurnalistyky [Composition and main sources of formation of the Ukrainian journalistic terminology]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Zhurnalistyka [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv]*, 14, 21–26 [in Ukrainian].
7. Zoria, H. (2010). Typolohichni aspekty systemnosti suchasnoi ukrainskoi masmediinoi terminolohii [Typological aspects of the modern Ukrainian mass media terminology system]. *Problemy ukrainskoi terminolohii [Problems of Ukrainian terminology]*: zb. nauk. prats, 97–99 [in Ukrainian].
8. Koloiz, Zh. (2023). Dyskusiini momenty teorii vydavnychoi spravy ta redahuvannia: problem terminolohichnoho aparatu [Discussion points of the theory of publishing and editing: problems of the terminological apparatus]. *Redaktorska sprava: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Editorial business: current state and prospects for development]*: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. Zh. Koloiz. Kryvyi Rih: KDPU [in Ukrainian].
9. Komova, M. (2003). Dokumentoznavcha terminolohiia [Documentary terminology]: navch. posibnyk. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha” [in Ukrainian].
10. Komova, M. (2011). Ukrainska dokumentoznavcha terminolohiia: shliakh ytvorennia ta funktsiini osoblyvosti: monohrafiia [Ukrainian documentary terminology: ways of creation and functional features]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha” [in Ukrainian].

11. Korotkyi slovnyk biblioteknykh terminiv [Short dictionary of library terms]. (1995). *Biblioteknyi visnyk [Library Bulletin]*, 4, 16–19 [in Ukrainian].
12. Leksykon slovenoroskyi Pamvy Beryndy [Pamva Berinda's Slovenian-Russian lexicon]. (1961). Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk URSS [in Ukrainian].
13. Medved, M. (2012). Shliakhy popovnennia neolohizmamy suchasnoi ukrainskoi vydavnycho-polihrafichnoi terminolohii [Ways of replenishing modern Ukrainian publishing and printing terminology with neologisms]. *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho uniwersytetu. Serii "Filolohichna" [Scientific notes of Uzhhorod University. Series "Philological"]*, 27, 51–53 [in Ukrainian].
14. Medved, M. (2014). Struktura, semantyka i funktsionuvannia terminiv vydavnychcho-polihrafichnoho vyrobnytstva u suchasni ukrainskii literaturnii movi [The structure, semantics and functioning of the terms of publishing and printing production in the modern Ukrainian literary language]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. 10.02.01. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
15. Mezhenko, Yu. (1946). Bibliohrafiia ukrainskoi knyhy, yii zavdannia, obsiah i metodyy ii stvorennia [Bibliography of the Ukrainian book, its tasks, volume and methods of its creation]. *Nauk. zb. b-ky AN URSS [Scientific collection of the Library of the Academy of Sciences of the URSS]*. Kyiv, 1, 8–9 [in Ukrainian].
16. Mykhailyn, I. (2013). Zhurnalistyka. Slovnyk-dovidnyk [Journalism. Dictionary-reference]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
17. Ohar, E. (1996). Ukrainska drukarska terminolohiia: formuvannia ta funktsionuvannia [Ukrainian typographic terminology: formation and functioning]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv [in Ukrainian].
18. Orlova, N. (2018). Umovy formuvannia ukrainskoho zhurnalistykoznavstva ta yoho naukovoï movy [Conditions for the formation of Ukrainian journalism and its scientific language]. *Obrii drukarstva [Horizons of printing]*. Kyiv, 1 (6), 141–150 [in Ukrainian].
19. Piddubniak, V. (2005). Slovnyk zhurnalista i vydavtsia [Dictionary of journalist and publisher]. Kherson: KhMD [in Ukrainian].
20. Pobidash, I. (2010). Profesiia redaktora: terminolohichni, tvorchiy ta funktsionalnyi aspekty [The editor's profession: terminological, creative and functional aspects]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho uniwersytetu imeni Tarasa Shevchenka. Zhurnalistyka [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv]*, 17, 46–50 [in Ukrainian].
21. Polihrafiia i vydavnycha sprava: ros.-ukr. tлумach. slov. [Printing and publishing: Russian-Ukrainian Explanatory Dictionary] / uklad. B. Durniak ta in. (2002). Lviv: Afisha [in Ukrainian].
22. Protsyk, M. (2006). Suchasna ukrainska vydavnycha terminolohiia [Modern Ukrainian publishing terminology]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv [in Ukrainian].
23. Protsyk, M. (2003). Stan terminolohichnoho opratsiuvannia ukrainskoi vydavnychoi terminolohii [The state of terminological processing of Ukrainian publishing terminology]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Humanitarian education in technical higher education institutions]*. Kyiv, 87–97 [in Ukrainian].
24. Svashenko, A. (1985). Z istorii terminiv periodyky [From the history of periodical terms]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature at school]*, 10, 62–64 [in Ukrainian].
25. Sikorska, Z. (1995). Ukrainsko-rosiiskyi slovotvorchiy slovnyk [Ukrainian-Russian word-making dictionary]. 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
26. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11-ty t. [Dictionary of the Ukrainian language]. (1970–1980). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
27. Slovtvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: monohrafiia [Derivatology of the modern Ukrainian literary language]. (1979). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
28. Stashko, M. (1996). Rosiisko-ukrainskyi slovnyk bibliotekno-bibliohrafichnykh terminiv: 6 700 terminiv [Russian-Ukrainian dictionary of library and bibliographic terms]. Lviv: Derzh. un-t "Lviv. Politekhnik" [in Ukrainian].
29. Stashko, M. (1999). Formuvannia ta rozvytok ukrainskoi bibliotekno-bibliohrafichnoi terminolohii [Formation and development of the Ukrainian library and bibliographic terminology]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv [in Ukrainian].
30. Terenko, V. (2009). Osnovni zasady vydavnychoho biznesu [Basic principles of the publishing business]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
31. Terminolohichniy slovnyk vydavnychoho biznesu: knyha redaktora: navchalnyi posibnyk [Terminological dictionary of the publishing business: the editor's book] / uklad. V. Shpak. (2020). Kyiv: DP "Ekspres-obiava" [in Ukrainian].
32. Tymoshyk, M. (2005). Knyha dlia avtora, redaktora, vydavtsia: prakt. posibnyk [A book for the author, editor, publisher]. Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
33. Tymoshyk, M. (2003). Istoriiia vydavnychoi spravy [History of publishing]. Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].

34. Tkachenko, V. (2008). Entsyklopediia vydavnychoi spravy [Encyclopedia of publishing]: navch. posibnyk. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
35. Tur, O. (2019). Unifikatsiia ta standartyzatsiia dokumentoznavchoi dokumentatsii v Ukraini [Unification and standardization of documentary documentation in Ukraine]: dys. ... doktora nauk z social. komunikatsii: 27.00.02. Kyiv [in Ukrainian].
36. Shvetsova-Vodka, H. (1999). Korotkyi terminolohichnyi slovnyk iz bibliografoznavstva ta sotsialnoi informatyky [A short terminological dictionary of bibliography and social informatics]. Kyiv [in Ukrainian].
37. Shvetsova-Vodka, H. (2001). Dokument i knyha v systemi sotsialnykh komunikatsii [Document and book in the system of social communications]. Rivne: Rivnen. derzh. humanitar. un-t [in Ukrainian].
38. Shvetsova-Vodka, H. (2007). Dokumentoznavstvo [Documentary science]: navch. posibnyk. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

Антоніна ЧЕРНЯВСЬКА

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, Україна, 79007

ORCID: 0000-0001-7625-6588

chernyavskatonya@gmail.com

Бібліографічний опис статті: Чернявська, А. (2024). Фразеологічна вербалізація фітоніма макове зерно в українській мові. *Folia Philologica*, 7, 83–92, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/10>

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ФІТОНІМА МАКОВЕ ЗЕРНО В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається семантика фітоніма МАКОВЕ ЗЕРНО та виокремлюються складники його значення в пареміях української мови. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу семантики зазначеного фітоніма у складі фразеологізмів і паремій для усвідомлення концептуальної картини світу українців, що сприяє кращому розумінню світосприйняття української нації. Паремійної вербалізації зазнали вірування, традиції та звичаї українського народу. У складі розглянутих фразеологізмів і паремій аналізований фітонім може мати як пейоративне, так і меліоративне забарвлення. В українській культурі МАКОВЕ ЗЕРНО вживається як символ дрібниці, чогось незначного; є символом глупоти, а також має особливі лікувальні властивості та слугує оберегом. З'ясовано, що фразеологізми з аналізованим фітонімом можуть належати до таких категорій: цюс (не)вартісне, велика кількість, наявність / відсутність, малий розмір, дрібний розмір, страви, та низку дій, які можна виконувати щодо зерен маку, як-от: сіяти, давати, терти, товкти, сікти. Установлено основні складові частини семантики досліджуваного фітоніма: семи «суттєвість, необхідність», «(не)вартісність», «множинність», «однаковість, подібність», «незначущість», «(чи)мала кількість», «смаколик». Невід'ємні атрибути фітоніма МАК чорний, сивий, малий, смачний, дрібний, у межах паремій сприяють фразеологічній об'єктивізації таких концептів, як: старість, глупота, бідність, удаване багатство, невідповідність, неузгодженість, згода, порожнеча, несправедливість, перебільшення, улесливість / нецирність, пиха, мовчання, задоволення малим або будь-чим, невибагливість, нісенітниця, обман, брехня, сваволя, нещаслива доля, безлад, відмова, нічого, голод, покарання, розправа, клопіт, прикрість, фізичне знищення, тиша, тиха погода, біда, поразка. Виявлено, що елементи семантики аналізованого фітоніма сприяють паремійній вербалізації бінарних опозицій: «чорний :: білий», «смачний :: гіркий», «письменність :: неписьменність», «заможність :: зубожіння», «багатство :: бідність».

Ключові слова: фітонім, українська фразеологія, вербалізація, паремії, мовна картина світу, концептуальна картина світу.

Antonina CHERNIAVSKA

Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies, Lviv State University of Life Safety, Kleparivska str., 35, Lviv, Ukraine, 79007

ORCID: 0000-0001-7625-6588

chernyavskatonya@gmail.com

To cite this article: Cherniavska, A. (2024). Frazеологічна verbalizatsiia fitonima makove zerno v ukrainskii movi [Phraseological verbalisation of the phytonym poppy seed in Ukrainian]. *Folia Philologica*, 7, 83–92, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/7/10>

PHRASEOLOGICAL VERBALISATION OF THE PHYTONYM POPPY SEED IN UKRAINIAN

According to the aim of the study, the article attempts to examine the semantics of the phytonym POPPY SEED and to highlight the components of its meaning in the Ukrainian language paroemias. The relevance of the study is stipulated by the need to analyse the semantics of this phytonym in phraseological units and paroemias in order to understand the conceptual picture of the world of Ukrainians, which contributes to a better understanding of the worldview of the Ukrainian nation. The beliefs, traditions and customs of the Ukrainian people have undergone paroemic verbalisation

with the phytonym under study. As part of the phraseological units under consideration, the analysed phytonym can have both pejorative and meliorative colouring. In the Ukrainian culture, the poppy seed is used as a symbol of trivial, something insignificant; it is a symbol of stupidity, it has its special healing properties and serves as a talisman. It has been found that phraseological units with the analysed phytonym can be classified into the following categories: something worthwhile/less, large quantity, presence/absence, small size, fine size, food, and a number of actions that can be performed with poppy seeds, such as sowing, giving, grinding, pounding, chopping. The main components of the analysed phytonym semantics are identified as follows: the semes "essentiality, necessity", "(non)value", "plurality", "sameness, similarity", "insignificance", "huge / small quantity", "delicacy". The inherent attributes of the phytonym POPPY "black, grey, small, tasty, fine" within the framework of proverbs and sayings contribute to the phraseological objectivation of such concepts as: senility, stupidity, poverty, pretended wealth, inconsistency, incoherence, agreement, emptiness, injustice, exaggeration, flattery/insincerity, arrogance, satisfaction with little or anything, unpretentiousness, nonsense, deception, lies, arbitrariness, unhappy fate, disorder, refusal, nothing, hunger, punishment, reprisal, trouble, annoyance, physical destruction, silence, calm weather, trouble, defeat. It has been found that the semantic elements of the analysed phytonym contribute to the paroemic verbalisation of binary oppositions: "black :: white", "tasty :: bitter", "literacy :: illiteracy", "prosperity :: impoverishment", "wealth :: poverty".

Key words: phytonym poppy seed, Ukrainian phraseology, verbalization, paroemia, language picture of world, conceptual picture of world.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю дослідити й проаналізувати семантику фітоніма *макове зерно* в межах фразеологізмів, з'ясувати їхнє місце в мовній картині світу, що сприяє кращому розумінню світобачення, світосприйняття української нації й усвідомлення концептуальної картини світу українців. «Кожна природна мова відображає певний спосіб концептуалізації (сприйняття й організації) світу, отже, концепти, виражені в мовах, утворюють єдину систему уявлень, своєрідну «колективну філософію». Концептуальна картина світу багатша за мовну, оскільки в її формуванні, очевидно, беруть участь різні типи мислення. Концептуальна картина світу – це образ світу, не відтворений у жодній системі знаків. Вона міститься у свідомості людини у формі понять. Таким чином, концептуальна картина світу – це система знань людини про світ, ментальне відображення національного культурного досвіду; а мовна картина світу є її вербальним утіленням» (Kotsiuba, 2023: 312).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фітоніми слугували об'єктом дослідження В. Жайворонка, І. Сабадош, А. Сердюк, Т. Алексахіної та інших. Фітонімічна лексика у складі фразеологізмів і паремій досліджена неповно.

Мета статті полягає у вивченні семантики фітоніма *макове зерно* в українській фразеології. Під час дослідження застосовано метод суцільної вибірки, аналіз словникових дефініцій, метод лінгвістичного опису, елементи компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередній розвідці "Floronym *мак / poppy* in the national world conception of Ukrainian

and English speakers" (Cherniavska, 2021) було розглянуто семантику флороніма *мак / poppy* в зіставному аспекті, проте українська мова рясніє багатством паремій, у яких досліджуваний фітонім уживається у значенні *макове зерно*. В англійській мові не виявлено подібної фразеологічної вербалізації аналізованого фітоніма. Онім *макове зерно* слугує меронімом / партонімом (частиною цілого) щодо холоніма (слова на позначення цілої рослини) *мак*.

Макове зерно символізує все незначне, дрібне; недозрілий мак дурманить голову, тому виступає символом глупоти, свячене насіння маку має особливі лікувальні властивості й силу оберега (Жайворонко, 2006).

Для розуміння семантики досліджуваного фітоніма беремо до розгляду словниково-тлумачення назви цієї рослини: *Мак*, -у, ч. 1) *Трав'яниста рослина з довгим стеблом і великими квітками, що дає кулястий плід, наповнений дрібним насінням; вирощується як лікарська та олійна культура, а також як декоративна рослина. || Квітка цієї рослини.* 2) *Насіння цієї рослини* (СУМ, 1970–1980). І саме друге значення фітоніма в його паремійній об'єктивації буде розглянуто в цьому дослідженні. Як видно з визначення, онім *мак* може вживатись на позначення як флороніма (назви квітки), так і мероніма – *макове насіння*. Коли ми вживаємо онім *мак*, значення виражене імпліцитно (закодоване у внутрішній формі слова), а за вживання *макове зерно / зерно / насіння* – експліцитно (безпосередньо).

Концепт *старіння, старості* вербалізовано в такому компаративному фразеологізмі з аналізованим фітонімом: *Посивіє як мак на вереті*

(Франко3, 2006: 119). За коментарем І. Франка: «Макові зерна, розсипані на вереті, сушать на сонці, при чім вони із синих робляться сивими».

Спостереження за природою втілені в таких пареміях з аналізованим фітонімом: *Коли у червні біб зацвіте, то найбільший голод буває, а коли мак, то не так* (Мишанич, 1984: 73); *Коли цвіте біб, то трудно на хліб, а як мак, то не так* (Франко1, 2006: 69); *Коли цвіте біб, тогді тяжко о хліб; а як мак, то не так* (Номис, 1993: 451); *Коли цвіте біб, тоді тяжко о хліб, а як мак, то не так* (Багмут, 1963: 257).

Концепт *неузгодженості* паремійно вербалізовано в таких приказках: *Отак: той у ріпу, той у мак* (Пазяк, 1991: 358); *Отак: той у ріпу, той у мак* (Мишанич, 1984: 295). Аналізований фітонім має локативну ознаку.

Мак як щось вартісне / невартісне:

У наступних приказках експліцитно вербалізовано меншу вартість маку, як сільськогосподарської культури, порівняно з іншими: а) *Казав мак: «Що ти за жито, що рік не вродило та й голоду наробило?! А я не родив сім літ, а голоду ніт!»* (Мишанич, 1984: 82); б) *Мак сім літ не вродив, а голоду не зробив*; в) *Не родив мак сім літ, та голоду не було*; г) *Не вдалось, то й хай: сім років мак не родив і голоду не було*; г) *Сім год мак не родив, та й голоду не було*; д) *Сім літ мак не родив, а голоду не вчинив*; е) *Сім літ мак не родив, а циганські діти з голоду не померли*; є) *Сім років мак не родив – і голоду не було* (Пазяк, 1989: 111); *Мак сім рік не вродив, а біди не зробив* (Франко2, 2006: 500); *Не вдалось, то й хай: сім років мак не родив і голоду не було!* (Багмут, 1963: 194), усі зазначені паремії означають, що без маку легко обійтись. Досліджуваний фітонім уживається в денотативному значенні в цих пареміях. Те саме простежуємо в наступних пареміях: *Не вродив мак – перебудемо й так* (Багмут, 1963: 257; Мишанич, 1984: 82); *Не родив сім літ мак, то жили і так* (Пазяк, 1989: 111); *Не вродив мак, пробудем і так*; *Не родив мак сім літ, не було голоду; не уродить і восьме, не буде голоду* (Номис, 1993: 263); *Сім літ мак не родив, а голоду не зробив* (Мишанич, 1984: 82); *Сім літ мак не родив, а циганські діти з голоду не померли <...> а голоду не зробив. <...> не було* (Франко3, 2006: 134). І. Франко давав такий коментар до пояснення цієї приказки: «Року, в яким мак не зародить, не можна ще назвати

неврожайним роком». Паремії вирізняються темпоральною ознакою «сім літ».

Наступні ФО з негатором позначають цілком протилежне: *Не з маком* (Батюк, 1996: 112) – погано, не до жартів, непереливки; *не з маком* (Білоноженко, 1993: 461) – кому-небудь тяжко, сутужно тощо; *Не з маком* (Ярещенко, 2009: 309) – важко, скрутно; *не з маком – з лихом; не з маком; ні мед ні кутя* (Ужченко, 1998: 107) – комусь живеться нелегко. Отже, аналізований фітонім у цих контекстах має сему «щось суттєве, необхідне».

Велика кількість маку:

Жартівливий фразеологізм *як маку* (СУМ, 1970–1980); *Як маку в маковиці* (Ужченко, 2013: 314; Ужченко, 1998: 104) – дуже багато; *Як маку насіяно* (Ужченко, 2013: 314) – уживається на позначення великої кількості: *Він мав дітей як маку і ані клаттика поля* (М. Коцюбинський); *Здоровенькі були, люди! Та тут вас як маку* (Олександр Олесь); *На вулиці дітвори – як маку <...>* (Остап Вишня); *Родимих цяточок на ній було як маку* (З газети) (СУМ, 1970–1980), адже насправді в голівці маку багато насінин. Усі ці приклади засвідчують фразеологічну вербалізацію концепту *множинності*. А побажання *Оби дітий мав, як головка маку, кожде еднаке* (Франко3, 2006: 558) має конотацію *однаковості, подібності*.

ФО *Як (за/на гріш) маку* (Коломієць, 1998: 186); *Як за шеляга маку* (Юрченко, 1993: 87); *як (мов, ніби / тощо) за (на) гріш маку* (Білоноженко, 1993: 199); *Багато, як за гріш маку* (Номис, 1993: 348) теж уживається на позначення *множинності*, водночас має конотацію *дешевості, невеликої вартості* насіння маку. Пор. із приказкою: *В селі дівок, як за шеляга маку* (Франко1, 2006: 794), яка означає, що дівчат багато, є в чім вибирати.

Паремія *Був з маком, та став з таким* (Багмут, 1963: 452; Номис, 1993: 558) (ні з чим, порожній) уживається на позначення *відсутності чогось, порожнечі*. А варіант *із маком і з таким*; *Було з маком, було і з таким* (Словники України on-line (далі – СУО)), який уживається зі словами *бути, траплятися*, позначає – «кі краще й гірше, усіяко, по-різному». Значення досліджуваного фітоніма має конотацію *заможності та сприяє паремійній вербалізації бінарної опозиції «заможність :: зубожіння»*. У паремії *Одному Бог дає пиріг із маком, а дру-*

гому із таким (Колоїз, 2016: 134) вербалізовано концепт *несправедливості*.

Мак, як щось малого розміру:

Концепт *перебільшення* паремійно реалізується в таких контекстах: *Вилетіло як мак, учинилося як шпак* (Франко2, 2006: 500); *Вилетіло, як мак, а учинило, як шпак* (Багмут, 1963: 124; Мишанич, 1984: 279); *Вилетіло як мак, а учинили як шпак* (Номис, 1993: 576); *Випусти як мак, вросте як кулак* (Франко3, 2006: 59). Так говорять про щось мале, яке в людських переказах набуває великого розміру, переважно уживається про плітку чи новину, що, ширячися між людьми, із дрібниці виростає до великого розміру. *Щоби було як мак, а люди зроблять як сак* (Франко2, 2006: 500) – із дрібниці велику річ. Аналізований фітонім має сему «щось мале, незначне».

Коли говорять про гордого, чванливого чоловіка, що носить голову високо, а розумом не виблискує, то вживають паремію *Головка як маківка, а розуму й за макове зерно нема* (Франко1, 2006: 567). Досліджуваний фітонім уживається на позначення *малої кількості* та сприяє паремійній вербалізації концепту *глупоти*, водночас вирізняється локативною ознакою.

Приказка *як [той] мак начетверо* (СУО), *перев. зі сл. бідний*, уживається для підсилення зазначеного слова; дуже, надзвичайно (бідний), вербалізує концепт *бідності*: *Такий бідний, як мак начетверо* (Багмут, 1963: 15); *Такий їм бідний, як мак начетверо* (Франко1, 2006: 94).

Наявність / відсутність маку:

Концепт *бідності* фразеологічно вербалізовано і в таких пареміях: *Як село, то й голо, в одній хаті мак, а у другій так* (Пазяк, 1991: 255); *Як село, то й голо: в одній хаті мак, а у другій так* (Багмут, 1963: 16); *Як село, то й голо: в одній хаті мак, а в другій так* (Мишанич, 1984: 20); *Як село, то й голо: в одній хаті мак, а в другій так* (Номис, 1993: 465).

Елементи семантики аналізованого фітоніма є частиною бінарної опозиції «багатство :: бідність» у таких пареміях: *Багатий, маю три (дві) стодоли: в одній мак, а у другій так* (Номис, 1993: 106); а) *Багатий: маю дві стодоли, в одній мак, а друга так*; б) *Багато я маю – ано три клуні хліба: в одній вітер, у другій мак, а третя стоїть так*; в) *У мого батька було три стодоли: в одній був мак, друга була*

так, а у третій миша з розуму зійшла, що їжі не знайшла (Пазяк, 1991: 255); *Багатий! Маю дві стодоли: в одній мак, а друга так*; *Багато я маю – ано три клуні хліба: в одній – вітер, у другій мак, а третя стоїть так* (Багмут, 1963: 68); *Багато я маю, аж три клуні хліба: в одній вітер, в другій мак, а третя стоїть так* (Мишанич, 1984: 18). Усі зазначені приказки вживаються на позначення *злиднів*. *У мого батька було три стодоли: в одній був мак, друга була так, а в третій миша з розуму зійшла, що їжі не знайшла* (Багмут, 1963: 68); *У мого вітця били три стодоли: в одні стояв мак, друга такою так, а в третій миши з розуму зійшла, ніде зерна не найшла* (Франко2, 2006: 648) – гумористичні приказки про того, хто вдає із себе багатого потомка. У них вербалізовано концепт *вдаваного багатства*, отже – *невідповідності*. Аналізований фітонім має локативну ознаку.

У приказці *Аби цвіт, а маку й ніт* (Номис, 1993: 129) фразеологічно вербалізовано концепт *біда*. Досліджуваний фітонім уживається на позначення *насіння* й означає *відсутність результату*, проте слугує в такому контексті змінним елементом, оскільки в українській пареміології побутує чимало подібних приказок, як-от: *Аби цвіт, а ягідки будуть* (Мишанич, 1984: 84; Номис, 1993: 239), де на позначення *результату* уживається фітонім *ягідки*.

Про улесливу й нещирю людину говорять *з медом та [з] маком* (Яреценко, 2009: 308). Паремія *аж з медом та [з] маком* (СУО) також уживається зі словами *промовити, сказати тощо* й позначає *удавану доброзичливість, облесливість, нещирість слів*.

Про пихату людину говорять *Маком уродилося, а пічніє як біб* (Франко2, 2006: 500). У паремії вербалізовано концепт *невідповідності*.

Давати, терти, товкти мак:

Концепт *мовчання* фразеологічно вербалізовано в таких імперативних приказках: *Мовчи, та мак товчи: мовчанка не пушить* (Номис, 1993: 90; Багмут, 1963: 330); *Мовчи та мак товчи (та потакуй)* (Колоїз, 2016: 104); *Мовчи та мак товчи* (Мишанич, 1984: 317). Паремії імплікують необхідність займатись своєю справою.

Ідіома *втерти маку, натерти маку* (СУО; Білоноженко, 1993: 461) значить когось суворо

покарати, провчити чи побити, проте досліджуваний фітонім слугує тут змінним елементом, бо побутує ідіома *втерти часнику* (СУО). Таке саме значення має ідіома *дати маку* (Ужченко, 2013: 313). Проте остання ФО може мати й інше значення: *давати (задавати) / дати (задати) п'єрцю з маком* (СУО), уживається на позначення *дуже лаяти, сварити кого-небудь, дошкуляти критикою; розправлятися з ким-небудь, громити когось, рідше, жартома: завдавати клопоту, прикроців, дошкуляти кому-небудь* (Білоноженко, 1993: 213). Ця римована примовка-погроза із зазначеною ідіомою з аналізованим фітонімом записана ще М. Номисом: «*Постой, бісова свиня! я тобі дам маку!*» – «*Ух, иззіла обух! коли б зможтись, та ще поволоктись – казав чоловік, маку дам*» (Номис, 1993: 237).

Жаргонний шкільний вислів *терти мак* (Білоноженко, 1993: 460); *терти мак [на голові]* комусь (Білоноженко, 1993: 880) – значить завдавати кому-небудь болю різким натискаючим рухом великого пальця або гумкою по волоссі на голові. *Утерти маку* (Батюк, 1996: 195) – дати прочухана, провчити.

Знижена ФО зі зневажливою конотацією *дуля з маком* (Білоноженко, 1993: 461; Ужченко, 1998: 52) позначає *абсолютно нічого*. Згрубілий лайливий вираз, що вживається на позначення відмови від чого-небудь, незгоди із чимось тощо, *давати (підносити) / дати (піднести) дулю [з маком (під ніс)]* (Білоноженко, 1993: 214) означає *залишити абсолютно без нічого кого-небудь, нічого не діставатися комусь*, а в доконаному стані вживається жартома й позначає *допустити неухважність, прорахуватися в чомусь*. Порівняймо із приказками в наказовому способі: *Дістанеш дулю з маком* (Франко2, 2006: 78); *Дістанеш фігу з маком, та ще й з пастернаком* (Франко3, 2006: 327) образно означає, що людина не дістане нічого, марно й сподіватись. Фразеологізм *Дулі з маком та пироги з маком* (Ужченко, 2013: 188) теж позначає *нічого*, а *Дулі з маком їсти* (Ужченко, 2013: 188) – *голодувати*. Про марну обіцянку говорять: *Обіцяли дати «з гаком», а вийшла з того дуля з маком* (Мишанич, 1984: 300). Вульгаризований вираз *Показати дулю [з маком]* (Ужченко, 1998: 52) означає «*відмовити кому-небудь у чомусь, не допомогти*» тощо. Усі зазначені паремії мають пейоративне забарвлення.

У дитячому фольклорі побутують такі примовки з аналізованим фітонімом: *Товчу-товчу мак, за ступою дяк. Чого мати плачеш? Чи мати побила, чи миш укусила? Як повернеця по хаті, буде лихо лопаті; вісить пуга на круку, буде жінці і дяку* (Номис, 1993: 613); *Товчу, товчу мак, за спиною дяк! Чого, жінко, плачеш? Чи мати побила? Чи миш укусила? Як повернешся по хаті, буде лихо лопаті. Вісить пуга на круку, буде жінці і дяку!* (Пазяк, 1991: 348).

Малий розмір маку:

Інгерентний атрибут *малий* досліджуваного фітоніма імпліковано в межах таких ФО: *на макове зерно (зернятко)* (Коломієць, 1998: 165; Білоноженко, 1993: 461) – «*мало, зовсім мало, ледве-ледве*»; *на макове зерно* (Білоноженко, 1993: 531) – *дуже малий величиною, розміром, на зріст; на макове зерно* (Білоноженко, 1993: 333) – 1. *Дуже мало, трошки*. 2. *Зовсім, ніскільки*; *на макове зерня* (Удовиченко, 1968: 215); *на макове зернятко* (Білоноженко, 1993: 333); *на макову зернину* (Ужченко, 1998: 62), які вживаються як обставина на позначення *дуже мало, хоч скільки-небудь*, як-от: *Не взяв їм нічого за мак-зерно* (Франко1, 2006: 226) – значить «*ані найдрібнішої речі*»; *Не виджу за макове зерно* (Франко1, 2006: 239) – так може говорити людина в п'їтмї чи з вадами зору; *Небо на макове зерня здаватиметься* (Колоїз, 2016: 212) – буде дуже складно.

Фразеологізми за негатором *ні на макове зерно* (Коломієць, 1998: 169) – *ніскільки*; *ні на макове зерно* (Ужченко, 1998: 88); *ні на макове зерня* (Удовиченко, 1968: 258) – *зовсім нічого, ніскільки, ні краплинки*; *Я не винен за макове зерно* (Франко1, 2006: 253) – *не винен ані крихітку*. *Макове зерно* вживається як символ найменшої дрібниці. Про відсутність сну та сонливості уживають такі приказки: *Ні на волос не спав и ні на маково зерно: хоч зшивай очі* (Номис, 1993: 499); *Ні на волос не спав, ні на макове зерно, хоч очі зашиї!* (Багмут, 1963: 591).

Про розумово обмежену, нетямущу людину говорять: *розуму (ума) ні на макове зерня (нема)* (Коломієць, 1998: 177), що дослівно означає – «*дурний, розумово обмежений, нездатний розібратися в чомусь*». Тут паремійно вербалізовано концепт *глупоти*, як і в наступних пареміях. *У маку (у коноплях) не досидів* (Ужченко, 2013: 314) – так говорять про когось

хворого на голову, дурнуватого. *Ускочити в мак* (Ужченко, 2013: 314) – значить «сказати не до ладу, необдуманно». У двох останніх контекстах досліджуваний фітонім уживається в ширшому значенні – «мак, як рослина», має локативну ознаку.

ФО *Макова росина; Макове зерно* (Батюк, 1996: 90) означає *дуже мало, усе одно, що нічого*. Фразеологізми з негатором: *Макового зернятка в роті не мати* (Ярещенко, 2009: 223); *макової краплини в роті не мати* (Білоноженко, 1993: 461) – *зовсім нічого не їсти*.

Страва з маком, мак як їжа:

Концепт *голоду* вербалізовано і в таких ФО: *і (ні, ані) на макову росину* (Білоноженко, 1993: 762), які значать – ніскільки, нітрохи; *ні макової росинки* (Ужченко, 1998: 88), *[і] крихти (ріски) в роті не було* – означають, що хто-небудь дуже голодний; *і (ні, жодної) ріски (макової краплини тощо) у роті не мати* (Білоноженко, 1993: 469), переважно позначає відколи, скільки часу нічого не їсти, не пити; бути голодним. У наступних пареміях вербалізовано концепт *прикrostі, неприємності*: *І надав же біс маком заговіть* (Пазяк, 1991: 284); *От як! Дав чорт маком заговіть* (Пазяк, 1991: 289); *Надав чорт маком заговіть* (скажеш, а те винесе) (Номис, 1993: 282).

Концепт *задоволення малим або будь-чим* вербалізовано в пареміях: *Від олії не зомлію, а про мак – буде й так* (Багмут, 1963: 68); *На Різдво – обійдеться без паски, а про мак – буде й так, а без олію – не зомлію* (Багмут, 1963: 778); *На Різдво обійде ся без паски, а про мак буде й так, а без олію не зімлію* (Франко3, 2006: 25). І. Франко пояснює: «На Різдво справді паски не печуть, а під час Різдвяних свят положена загальниця, отже, обходять без пісних страв, до яких належать страви з маком і олієм». Народне вірування втілено в наївній пораді: *На святий вечір не треба мовити «мак», бо будуть блохи <...> а треба казати зерньита* (Франко3, 2006: 107). У фразеологізмах заковано традиції українського народу.

Паремії *Поминаючи мак, їжте й так*; варіант, що трансформувався в радянські часи – *Споминайте мак, та наїстесь й так* (Номис, 1993: 527); *Поминаючи мак, їжте й так* (Багмут, 1963: 69); *Споминай мак та їж так* (Франко2, 2006: 500; Пазяк, 1989: 111); *Споминайте мак та наїстесь так* (Пазяк, 1989: 111);

Споминайте мак, та їжте так (Мишанич, 1984: 83) – «згадуйте смачну приправу» – вербалізують *невибагливість* у їжі.

У межах наступних паремій досліджуваний фітонім уживається на позначення смачної страви: *На! Їж, дурню: бо то з маком* (Багмут, 1963: 391); *Їж, дурню, бо се з маком* (Номис, 1993: 526); *На, їдж дурню, бо то з маком* (Франко2, 2006: 299); *Їж, дурню, кашу, бо вона з маком* (Багмут, 1963: 391; Мишанич, 1984: 253). *На, дурню, а не криши, бо то з маком!* (Франко2, 2006: 84). Так говорять про щось дуже смачне. Згідно з поясненнями І. Франка, так «кплять із дурного, даючи йому щось їсти і остерігаючи, щоб не кришив. Кришити свячене вважається гріхом, але тут на сьміх замість св'яченого подається аргумент: бо то з маком».

Народне спостереження про кулінарні впадобання сусіднього етносу паремійно вербалізовано таким чином: *Руснак з'їсть головку маку, а два тижні постит* (Франко3, 2006: 73). За експлікацією І. Франка, так кепкують із руського посту, боцїмто й мак уважається масною стравою. Отже, у цьому контексті фразеологізовано концепт *зиденності життя* росіян. Упродовж історії сусідні народи повсякчас ставились один до одного з деяким упередженням.

Сентенція «Про смаки не сперечаються» вербалізована в цих пареміях: *У кого який смак: хто любить диню, а інший – мак* (Пазяк, 1991: 302). У наступних приказках фітонім мак протиставляється фітоніму *редька*, водночас експліцитно реалізуються такі бінарні опозиції, як «чорний :: білий», «смачний :: гіркий»: *Чорний мак, та смачний, а біла редька, та гірка* (Багмут, 1963: 584); *Чорний мак, та смачний, а редька біла, та гірка* (Мишанич, 1984: 83). Тут розвінчуються наївні асоціації, пов'язані із чорним кольором як чимось негативним, а білим – позитивним. Отже, білий колір набуває пейоративного забарвлення, а чорний – меліоративного.

Іронічний вираз *Таке ладне, як каші з маком* (Франко2, 2006: 447) вербалізує протилежну думку, адже особливої краси в каші з маком нема.

Щодо нісенітничі вживають примовку *Дурниця з маком паляниця* (Номис, 1993: 249), де досліджуваний фітонім ужито у прямому значенні, а *Нести бредовину з маком* (Ужченко, 2013: 72) значить *обманювати, брехати*.

Концепт *нісенітниці* імплікується в таких просторічних примовках з аналізованим фітонімом: *Тенде ренде з маком* (Номис, 1993: 598); *Тенде-ренде з маком* (Багмут, 1963: 475); *ринди-ринди – коржі з маком* (Мишанич, 1984: 126); *Тринди-ринди, коржі з маком* (Пазяк, 1991: 362); *Тринди-ринди, з маком борці* (Пазяк, 1991: 362).

Український народ уживає приказку *Горіла / Пика горіла, маку не іла, – наїлася, то й розсілася* (Номис, 1993: 264) на позначення *сваволі*. Досліджуваний фітонім уживається в його денотативному значенні.

Уживаючи приказку *Ужив, як шилом маку* (Франко2, 2006: 310), кепкують із такого, що зазнав у своїм житті дуже мало добра. Тут паремійно вербалізовано концепт *нещасливої долі*.

Аналізований фітонім уживається з інгredientним атрибутом *дрібний* у таких ФО: *На дробен мак посік* (Франко2, 2006: 69) – порубав на дрібні шматочки; *На гродзів мак го посікли* (Франко2, 2006: 500) – дрібно посікли (Франко3, 2006: 622).

Концепт *фізичного знищення* фразеологічно експлікується такими ФО з аналізованим фітонімом: *стерти на мак* (Білоноженко, 1993: 460); *стерти (забити, побити) на макуху кого* (Коломієць, 1988: 60); *стерти (зітерти) на мак* (Коломієць, 1988: 180) – побити, знищити. А концепт *безладу* паремійно вербалізовано в межах такої приказки: *Чорти мак товчуть* (Ужченко, 2013: 529), яка позначає стан безладдя, сум'яття.

Дрібний, як мак:

Щодо дрібного письма вживають порівняння *Дрібне як мак* (Юрченко, 1993: 87; Франко2, 2006: 69), а *Дрібно як маком посіяв* (Юрченко, 1993: 87); *Засипала, як маком дрібненько* (Багмут, 1963: 479); *Засипала, як маком дрібненько. Розсипаєця дрібній маку* (Номис, 1993: 565), коли хтось дуже дрібно написав. Експліцитна реалізація постійного семантичного атрибута фітоніма *дрібний* сприяє паремійній вербалізації концепту *малий розмір*. А про грамотну людину із вправним почерком говорять: *Пише як маком сіє* (Юрченко, 1993: 87; Франко2, 2006: 500; Франко2, 2006: 707), про дуже дрібний рівний почерк: *Ладно пише як маком сіє* (Франко2, 2006: 446); *неначе (наче тощо) маком посипано* (Білоноженко, 1993: 680); *неначе мачком посипано* (Білоноженко, 1993: 681) уживається

зі словом *писати* і значить *дуже дрібно*: *Лист написано, наче маком посипано. Так пише, як мак сіє, а прийде читати, як у розі не знає* (Франко2, 2006: 707; Номис, 1993: 287) – так у давнину говорили про недотепного писаря, що пише, а читати не вміє. *Чорне як мак, а дідько знає як* (Франко3, 2006: 422) – за поясненням І. Франка, «говорить неписьменний про письмо, якого не вміє прочитати». У цьому контексті паремійно вербалізовано бінарну опозицію «письменність :: неписьменність».

Сіяти мак:

Низка компаративних фразеологічних одиниць із досліджуваним фітонімом уживаються на позначення *тиші*: *Хоч мак (маком) сій* (Ужченко, 1998: 104), часто вживане зі словами *тихо, тиша* і т. інтощо; *хоч мак (маком) сій* (Білоноженко, 1993: 808) 1. З іменником *тиша* у значенні *надзвичайна, велика*. 2. Із прислівником *тихо*, у значенні *дуже, великою мірою*; *Хоч мак посій (посип)* (Ужченко, 2013: 314) – дуже чисто; *Хоч мак (маком) сій* (СУО; Батюк, 1996: 203) – про надзвичайну тишу; *хоч мак сій* (Батюк, 1996: 460; Караванський, 2000: 412) – тихо, неголосно; *Хоч мак сій* (Удовиченко, 1968: 382) уживається в ролі обставини про дуже тиху погоду. Про тиху безвітряну ніч люди говорять: *На дворі мак сій. Тихо, хоч мак сій* (Франко2, 2006: 500) – виднося в ночі; *Так місячно, хоть мак сій <...> мак збирай* (Франко2, 2006: 540) – про ясну ніч. *Тихо як мак сіє* (Франко3, 2006: 275) – говорять про роботу, яку виконують у тиші; *Тихо як маком сіє* (Юрченко, 1993: 87; Номис, 1993: 557) – про тиху, безвітряну погоду; *Сиди маком тихо* (Пазяк, 1990: 455); *Сиди тихо, як би маком сіяв* (Франко3, 2006: 120) – сіяння маку не робить найменшого шелесту, чутного для вуха. У наступних ідіомах вербалізовано концепт *біди, поразки*: *Сідати (сісти) маком* (Олійник, 1991: 156) 1. Потрапити в біду, опинитися у скрутному становищі; 2. Зазнати невдачі; а *сісти маком* (Караванський, 2000: 334) – провалитися (на іспиті).

Оттак сіють мак – нехай буде так (Пазяк, 1991: 358); *Оттак, сіють мак – нехай буде й так!* (Номис, 1993: 354); *Оттак, сіють мак, нехай буде й так* (Пазяк, 1989: 111), зазначені паремії вербалізують концепт *згоди* із чимось не дуже приємним чи бажаним. *Сіяв гречку, а уродив мак – нехай буде так* (Багмут, 1963: 454);

Сіяв гречку, а уродив мак, нехай буде так (Пазяк, 1989: 109); *Сіяв гречку, а уродив мак. <...> нехай буде так* (Номис, 1993: 548); *Сіяв гречку, а уродив мак* (Мишанич, 1984: 82) – усі зазначені паремії експлікують розбіжності між очікуванням і реальністю.

Паремійна вербалізація концепту *бідності* трапляється в таких приказках: *Ой так, так, сіють мак, на долині просо, залицявся в ходаках, оженився босо!* (Пазяк, 1991: 387); *Ой так, сіють мак, на долині просо; залицявся в ходаках, оженив ся босо* (Франко3, 2006: 253). І. Франко пояснював, що ця жартлива співанка вербалізує життя бідолашного подружжя. Про дитину без належного батьківського догляду кажуть *самосійка-дитина* (Багмут, 1963: 620). *Здибали сі в кірци маку* (Франко2, 2006: 230) – зійшлися два дібрані з далеких сторін. Досліджуваний фітонім має локативну ознаку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Паремії з фітонімом *макове зерно* в українській мові можна віднести до таких категорій: мак як щось вартісне / невартісне; велика кількість маку; наявність / відсутність маку; давати, терти, товкти, сікти, сіяти мак; малий розмір маку, дрібний, як мак; страва з маком.

Аналізований фітонім *макове зерно* має такі елементи семантики в межах українських паремій, як: семи «*щось суттєве, необхідне*», «*(не) вартісність*», «*множинність*», «*однаковість, подібність*», «*щось мале, незначне*», «*(чи)мала кількість*», «*смачна страва*», має невід'ємні

атрибути: *чорний, сивий, малий, смачний, дрібний*, вирізняється конотацією *дешевості* та має здебільшого локативну ознаку. Досліджуваний фітонім сприяє паремійній вербалізації таких концептів, як: *старість, неузгодженість, порожнеча, несправедливість, перебільшення, глупота, бідність, удаване багатство*, отже – *невідповідність, біда, улесливість / нещирість, пиха, мовчання, покарання, розправа, клопіт, прикрощі, відмова, нічого, голод, прикрість, задоволення малим або будь-чим, невибагливість у їжі, нісенітниця, обман, брехня, сваволя, нещаслива доля, безлад, фізичне знищення, тиша, тиха погода, біда, поразка, згода*.

Складники семантики досліджуваного фітоніма сприяють паремійній вербалізації імпліцитних бінарних опозицій «заможність :: зубожіння», «багатство :: бідність», «письменність :: неписьменність», реалізації таких експліцитні бінарних опозицій, як «чорний :: білий», «смачний :: гіркий».

У пареміях із фітонімом утілені вірування та закодовано традиції українського народу. *Макове зерно* вживається як символ найменшої дрібниці. У межах знижених ФО досліджуваний фітонім має пейоративне забарвлення, хоча в інших контекстах також може мати й меліоративне забарвлення.

Перспективним є дослідження семантики флоронімів у зіставному аспекті на матеріалі фразеологізмів для кращого розуміння універсального та національного в українській і англійській мовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / зібрав, упоряд. і пояснив І. Франко. 2-е вид. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
3. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Українська книга, 2000. 480 с.
4. Коломієць Н., Регушевський Є. Словник фразеологічних синонімів / за ред. В. Винника. Київ : Рад. шк., 1988. 200 с.
5. Олійник І., Сидоренко М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. Київ : Рад. шк., 1991. 400 с.
6. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / упоряд. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1991. 440 с.
7. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / упоряд. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1990. 528 с.
8. Прислів'я та приказки: природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1989. 480 с.
9. Російсько-український тлумачний словник паремій / за ред. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С.В., 2016. 454 с.
10. Словник української мови : в 11 т. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 09.04.2024).

11. Словники України on-line: Український лінгвістичний портал. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> СУЕ (дата звернення: 10.04.2024).
12. Сучасний фразеологічний словник української мови / за ред. А. Яреценка. Харків : Торсінг Плюс, 2009. 640 с.
13. Удовиченко Г. Словник українських ідіом. Київ : Радянський письменник, 1968. 462 с.
14. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
15. Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / упоряд. В. Бобкова та ін. Київ: Держ. вид. худ. літ., 1963. 791 с.
16. Українські приказки, прислів'я і таке інше / укл. М. Номис ; упоряд., приміт. та вступна ст. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
17. Українські прислів'я та приказки : збірник / упоряд. С. Мишанич ; упоряд., вступ. ст. М. Пазяк. Київ : Дніпро, 1984. 390 с.
18. Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу / В. Ужченко, Д. Ужченко. 6-е вид, доповн. й переробл. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
19. Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.
20. Юрченко О., Івченко А. Словник стійких народних порівнянь. Харків : Основа, 1993. 176 с.
21. Cherniavska A. Floronym мак / poppy in the national world conception of ukrainian and english speakers. *Scientific Journal of Polonia University*. 2021. № 42 (5). P. 8–18. <https://doi.org/10.23856/4201>.
22. Kotsiuba Z. Zoonymic Images in Bicultural Childlore: Contrastive Aspect. *Analele Universității din Craiova. Seria "Științe Filologice. Lingvistică"* 2023. № № 1–2. P. 311–324. <https://doi.org/10.52846/aucssflingv.v45i1-2.108>.

REFERENCES:

1. Slovník ukraínskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.]. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from: http://ukrlit.org/slovník/slovník_ukraínskoi_movy_v_11_tomakh [in Ukrainian].
2. Cherniavska, A. (2021). Floronym мак / poppy in the national world conception of Ukrainian and English speakers. *Scientific Journal of Polonia University*, 42 (5), 8–18. <https://doi.org/10.23856/4201>.
3. Franko, I. (2006). Halytsko-ruski narodni prypovidky [Galician-Ukrainian folk sayings]. In 3 volumes. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
4. Zhaivoronok, V. (2006). Znaky ukraínskoi etnokultury: Slovník-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnic culture: Dictionary and reference book]. Kyiv: Dovira. Retrieved from: http://ukrlit.org/slovník/zhaivoronok_znaky_ukraínskoi_etnokultury [in Ukrainian].
5. Karavanskyi, S. (2000). Praktychnyi slovník synonimiv ukraínskoi movy. [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Kyiv: Ukrainska knyha [in Ukrainian].
6. Kolomiets, N., & Rehushevskiy, Ye. (1988). Slovník frazeolohichnykh synonimiv [Dictionary of phraseological synonyms]. Kyiv : Rad. shk. [in Ukrainian].
7. Kotsiuba, Z. (2023). Zoonymic Images in Bicultural Childlore: Contrastive Aspect. *Analele Universității din Craiova. Seria "Științe Filologice. Lingvistică"*, 1–2, 311–324. <https://doi.org/10.52846/aucssflingv.v45i1-2.108>.
8. Oliinyk, I., & Sydorenko, M. (1991). Ukraínsko-rosiiskyyi i rosiisko-ukraínskyyi frazeolohichnyi tлумachnyi slovník [Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian phraseological explanatory dictionary]. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].
9. Paziak, M. (1989). Prysliv'ia ta prykazky: pryroda. Hospodarska diialnist liudyny [Proverbs and sayings: nature. Man's farming activity]. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
10. Paziak, M. (1990). Prysliv'ia ta prykazky: Liudyna. Rodynye zhyttia. Rysy kharakteru [Proverbs and sayings: Man. Family life. Character traits]. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
11. Paziak, M. (1991). Prysliv'ia ta prykazky: Vzaiemny mizh liudmy [Proverbs and sayings: Relationships between people]. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
12. Koloiz, Zh. (2016). Rosiisko-ukraínskyyi tлумachnyi slovník paremii [Russian-Ukrainian explanatory dictionary of paremias]. Kryvyi Rih: FOP Marynchenko S.V. [in Ukrainian].
13. Slovníky Ukrainy on-line: Ukraínskyyi linhvistychnyi portal [Dictionaries of Ukraine on-line: Ukrainian linguistic portal]. (n.d.). Retrieved from: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> [in Ukrainian].
14. Yareshchenko, A. (2009). Suchasnyi frazeolohichnyi slovník ukraínskoi movy [Modern phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv: Torsinh Plus [in Ukrainian].
15. Udovychenko, H. (1968). Slovník ukraínskykh idiom [Dictionary of Ukrainian idioms]. Kyiv: radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].

16. Uzhchenko, V. (1988). Narodzhennia i zhyttia frazeolohizmu. Kyiv: Radianska shkola [Birth and life of phraseologism] [in Ukrainian].
17. Bahmut, Y., Bahmut, A., & Bobkova, V. (1963). Ukrainski narodni pryslivia ta prykazky: dozhovtnevyi period [Ukrainian folk proverbs and sayings: pre-soviet period]. Kyiv: Derzh. vyd. Khud. lit. [in Ukrainian].
18. Nomys, M. (1993). Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe [Ukrainian proverbs, sayings and so on]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
19. Myshanych, S. (1984). Ukrainski pryslivia ta prykazky: zbirnyk [Ukrainian proverbs and sayings: a collection]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
20. Uzhchenko, V., & Uzhchenko, D. (2013). Frazeolohichni slovnyk skhidnoslobozhanskykh i stepovykh hovirok Donbasu [Phraseological dictionary of the Eastern Slobozhansky and steppe dialects of Donbas]. Vyd. 6-e, dopovn. y pererobl. Luhansk: Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka" [in Ukrainian].
21. Bilonozhenko, V., and others (1993). Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
22. Yurchenko, O., & Ivchenko, A. (1993). Slovnyk stiikykh narodnykh porivnian [Dictionary of stable folk comparisons]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

ЗМІСТ

Катерина ДЮКАР ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ УЗУАЛЬНИХ І УЗУАЛЬНО ЛЕГІТИМІЗОВАНИХ СПОСОБІВ ПРОДУКУВАННЯ НЕОВЕРБАЛІЗАТОРІВ ГІБРИДНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2024 РОКІВ.....	4
Сергій КАРНАУХ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ <i>ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА</i> : ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДОКТРИН ДО ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	11
Лариса КОМПАНЦЕВА КОНЦЕПТ <i>НОВОРОСІЯ</i> ЯК ДИСКУРСИВНИЙ МАРКЕР ЗАГАРБНИЦЬКОЇ СТРАТЕГІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	21
Марина МИЦЮК ТИПОЛОГІЯ ТА ФУНКЦІЇ СУЧАСНИХ МЕДІЙНИХ НАРАТИВІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	30
Тетяна МІТІНА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПАНТЕЇСТИЧНОГО ЗМІСТУ ПОЕМ «КАТЕРИНА», «ЗАПОВІТ», «ПРИЧИННА», «СОНЦЕ ЗАХОДИТЬ, ГОРИ ЧОРНІЮТЬ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ПЕРЕКЛАДАХ ДЖОНА ВІРА ТА ВІРИ РІЧ.....	39
Ірина МОРОЗОВА КЕЙС ЛІНГВАЛЬНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ПРОФІЛЮВАННЯ: СИНТАКСИЧНІ АСПЕКТИ МОВИ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	45
Валентина ПАПУШИНА ЕСТЕТИКА ПРОСВІТНИЦЬКОГО РЕАЛІЗМУ В ПОВІСТІ ВОЛЬТЕРА «ПРОСТАК» ТА П'ЄСИ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «НАТАЛКА ПОЛТАВКА».....	52
Тетяна РАДЗІЄВСЬКА ЕКОНОМІЧНИЙ ЧИННИК У ДИСКУРСІ ЩОДЕННИКА: ТРИГЕР ТЕКСТОТВОРЕННЯ ТА ЙОГО СУПЕРЕЧНОСТЕЙ (ЩОДЕННИК ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА 1925–1929 РОКІВ).....	58
Роман СОТНИК ДОСЛІДЖЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	69
Антоніна ЧЕРНЯВСЬКА ФРАЗЕОЛОГІЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ФІТОНІМА <i>МАКОВЕ ЗЕРНО</i> В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	83

CONTENTS

Kateryna DIUKAR INVENTORY OF USUAL AND USUAL-LEGITIMIZED MODELS OF PRODUCTION OF NON-VERBALIZERS OF HYBRID RUSSIAN-UKRAINIAN WAR OF 2014–2024.....	4
Serhii KARNAUKH CONCEPTUALISATION OF THE TERM <i>INFORMATION WARFARE</i> : FROM MILITARY DOCTRINES TO LINGUISTIC RESEARCH.....	11
Larysa KOMPANTSEVA THE CONCEPT OF <i>NOVOROSSIA</i> AS DISCURSIVE MARKER OF THE RUSSIAN FEDERATION’S AGGRESSIVE STRATEGY.....	21
Maryna MYTSIUK TYPOLOGY AND FUNCTIONS OF CONTEMPORARY MEDIA NARRATIVES OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	30
Tetyana MITINA INTERPRETING PANTHEISTIC MEANING OF “KATERYNA”, “TESTAMENT”, “BEWITCHED”, “THE SUN SETS, AND DARK THE MOUNTAINS BECOME” POEMS BY TARAS SHEVCHENKO IN THE TRANSLATIONS BY JOHN WEIR AND VERA RICH	39
Iryna MOROZOVA SYNTACTIC ASPECTS OF THE FOREIGN LANGUAGE TEACHER’S SPEECH: A CASE OF LINGUISTIC PROFESSIONAL PROFILING.....	45
Valentyna PAPUSHYNA ENLIGHTENMENT REALISM AESTHETICS IN VOLTAIRE’S STORY “THE SIMPLETON” AND I. KOTLYAREVSKY’S PLAY “NATALKA POLTAVKA”.....	52
Tetiana RADZHEVSKA ECONOMIC FACTOR IN DIARY DISCOURSE: THE TRIGGER OF TEXT FORMATION AND ITS CONTRADICTIONS (DIARY RECORDS OF YEVHEN CHIKALENKO 1925–1929).....	58
Roman SOTNYK STUDY OF PUBLISHING TERMINOLOGY IN UKRAINIAN LINGUISTICS.....	69
Antonina CHERNIAVSKA PHRASEOLOGICAL VERBALISATION OF THE PHYTONYM <i>POPPY SEED</i> IN UKRAINIAN.....	83

НОТАТКИ

FOLIA PHILOLOGICA

Випуск 7

Коректура • Ирина Николаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Наталія Сергіївна Кузнецова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman. Папір офсет. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 11,16. Замов. № 1124/807. Наклад 300 прим.
Підписано до друку 01.07.2024 р.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.